

8

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

2007

Pokyny pro autory

Přijímáme články zpracované na počítači v textovém editoru WORD. K disketě dodejte jeden výtisk práce pro lektorování. Rukopis musí obsahovat nezkrácené jméno a příjmení autora, český název příspěvku. U odborných článků vyžadujeme návrh českého textu resumé.

Mimořádně lze drobnosti dodat jako strojopis, text musí odpovídat úpravě rukopisu pro sazbu:

- příspěvky jsou psány po jedné straně kancelářského papíru A4
- v textu používejte kulaté závorky
- kurzívu označte podtržením příslušné pasáže vlnovkou, tučné písmo rovnou čarou
- tabulky zařaďte za rukopis na zvláštních listech, označte je názvem a vysvětlivkami
- kresby musí být tuší na bílém papíře, síla čar a velikost písma musí být úměrná předpokládanému zmenšení
- fotografie musí být ostré a kontrastní (barevné i černobílé), na zadní straně je označte jménem autora, zkráceným názvem článku, číslem obrázku a popiskou
- popisky k obrázkům jsou přiloženy na zvláštním listu s označením: obr. - číslo - název

Další nezbytné pokyny:

- při psaní příspěvků je doporučeno používat poznámek (tj.číslo), jejich seznam je zařazen za příspěvek

- pravidlem zkrácené citace je úzus zavedený bibliografickou normou z r.1964, kupř.

monografie:

HOBIL, Karel - PETR, Eduard: Raná renesance. Olomouc, Academia 1999. 200 s.

periodika:

JODL, K.: Moravská renesance. Nové knihy, 14.7.1999, s.2.

PÁNEK, F.: Humanismus. *ĎaS*, 15, 1993, č.5, s.62.

MĚRÁK, S.: Vývoj hradní architektury. In: *Archaeologia historica*. Sv.16. Brno, MVS 1991, s.215-232.

- v přírodních vědách doporučujeme při citaci používat jméno autora a letopočet v závorce

- seznam literatury obsahuje jen citované práce, je-li tomu jinak, je nutno tuto skutečnost výslovně uvést

- po dohodě s redakcí je možno přijmout i celý cizojazyčný článek s českým souhrnem

- na konci příspěvku uveďte plnou adresu autora včetně akad.titulů

Zaslané příspěvky budou projednány v redakční radě, o přijetí článku bude autor vyrozuměn.

Přednostně jsou zveřejňovány práce související s programem Vlastivědného muzea Jesenicka a Státního okresního archivu v Jeseníku.

ISBN 978-80-86388-48-9 (ZA v Opavě - SOkA Jeseník)

ISBN 978-80-903867-0-9 (VMJ v Jeseníku)

ISSN 1213-0192

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

Svazek 8

Jeseník 2007

Handwritten text, possibly a signature or date, is visible in the center of the page. The text is extremely faint and illegible.

Obsah

Články

B. Csoma: Miklós Wesselényi, korespondence a deníkové záznamy z léčebného pobytu ve Frývaldově	5
Z. Fišer: „Wodolékař“ Jan Šulek	16
P. Popelka: Počátky železnice na Jesenicku	22

Drobnosti

B. Tinzová: Z lázeňského skicáře Samuela Birmanna	39
K. Growka: Zapomenutá archivářka Vlasta Kamencová-Smolková	41
R. Musil: Jeden pohraniční incident roku 1919	44
J. Hradilová: Ex libris Karla Maxmiliána z Fragsteinu	47
A. Lyko: Zajímavé dřeviny zámeckého parku v Kobylé	51
M. Dziedzic: Praděd za německé okupace	49

Kronika

Docela obyčejný rok 2006 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka	53
Archivní bilance roku 2006	56
Co přinesl čas	57

Literatura

Přečetli jsme za vás	64
Jesenicko na stránkách periodik	71

Články

Miklós Wesselényi, korespondence a deníkové záznamy z léčebného pobytu ve Frývaldově

*Borbála Csoma**

Se jménem velkého maďarského politika, „povodňového lodníka“, barona Miklóse Wesselényiho jsme se v časopise *Jesenicko* už mohli setkat. Vážně nemocný aristokrat trávil ve Frývaldově jako pacient Vincenze Priessnitzze poslední léta svého života (1839-1843 a 1848-1850) a v přestávkách mezi léčebnými kúrami se zásadně podílel na rozvoji a zušlechťování tohoto léčebného ústavu. Prameny následující práce, jež se podrobně zaměřuje na první čtyři roky Wesselényiho pobytu v lázních, jsou jeho deníky a korespondence, na jejichž základě se pokusíme přiblížit baronův vztah k Priessnitzovi, pochyby spojené s vodní léčebnou kúrou a tíživé obavy pociťované kvůli proměnlivému zdravotnímu stavu. Domníváme se, že pouze tak lze skutečně porozumět onomu heroickému boji a tvůrčí touze, jež pro něj byly během pobytu ve Frývaldově tak charakteristické, a jedině tak je také dokážeme ocenit. V naší studii vycházíme především z Wesselényiho deníkových zápisků z let 1839-1843, z knihy faksimilí jeho korespondence od roku 1841 a z pěti jeho dopisů adresovaných Priessnitzovi, skrývajících se ve Státním okresním archivu Jeseník, jež dosud nebyly žádným výzkumem odhaleny. Ohromující otevřenost Wesselényiho dopisů, jejich expresivita a emotivnost i upřímnost jsou natolik úchvatné a výstižné, že o nich dle našeho názoru můžeme říci nejvíce, necháme-li promlouvat je samotné, poskytneme-li co největší prostor citacím z jeho dopisů přátelům a známým.

Objevení patologického a léčebného odvětví homeopatické medicíny se pojí se jménem německého lékaře S. Fr. Chr. Hahnemanna (1755-1843). Základní teze nové vědy, jež shrnul ve své v Německu vydané knize *Organon*, položil v roce 1810. V roce 1830 byl *Organon* přeložen také do maďarštiny, takže tato nová a laskavá lékařská disciplína našla své nadšené zastánce brzy také v Uhrách.¹ Významnými zástupci první generace homeopatů byli József Bakody, György Forgó, József Attomyr či Pál Almási Balogh. K první generaci patřili, ale s homeopatií se seznámili až později, a sice ve 30. letech 19. století, také Pál Kovács, Döme Argenti, Mór Moskowicz, István Horner, András Ivanovich nebo Ferenc Hausmann. Učení německého lékaře vyvolalo v lékařských kruzích velkou diskusi a dokonce ani politická moc neviděla rychlé rozšiřování nového způsobu léčby ráda.² I přesto si získala oblibu nejdříve právě v aristokratických kruzích, v Uhrách přednostně zaměstnávali homeopatické lékaře nejlivnější šlechtici - například členové rodiny Batthyány, Brunszvik, Esterházy, Festetich, Károlyi, Széchenyi, Viczay, Wesselényi nebo Zichy.³

Nevíme přesně, kdy se do styku s homeopatií dostal Miklós Wesselényi, většinu jeho lékařů však v každém případě tvořili stoupenci homeopatie: kromě Attomyra také Almási Balogh, József Bakody, Mór Moskowicz, Sámuel Szócs a János Garay.⁴ Z jednoho dopisu psaného roku 1843 z Frývaldova, ve kterém zdvořile, avšak rozhodně odmítá jedním svým známým doporučeného

* Autorka je stipendistkou Mezinárodního visegrádského fondu.

Ich bitte Sie meine Bitte mir zu genehmen; ob ich wohl
 von Ihnen Mittel methode, und in Ihnen fangen wollen
 beschuldigen mich beschuldigen lassen dürfen. — Nur über
 geben Sie mich dem Schicksal, selbst mir Ihre gültigen
 Anordnungen zu gefallen. — Mit Hochachtung habe ich
 Meine Bitte Ihre
 Krasný Jan 29te July — 1838.
 Invertröstlichster
 Nic: Bar Wesselényi

Dopis Weselényiho V. Priessnitzovi z 29. 7. 1838 (SOkA Jeseník)

lékaře a léčebnou kúru, je dobře zřejmé, kterého tábora je sám příznivcem: „Ostatně užívat léčebný způsob, jehož podstatu neznám, a žít s lékařským prostředkem, u něhož nevím, co je jeho složkou, považoval bych za přečin proti svým principům a rozumu. Kdyby se alespoň dalo vědět, co je to za prostředky, jichž užívá ctěný pan doktor.“⁵ Od tradičních lékařů si udržoval odstup, nehledě na jeho mladý věk, a byl přesvědčen o tom, že i oni mají svůj podíl na jeho pokaženém zdraví. „Doktoři, ti mastičkáři, to oni nejspíše rozdrtili mé zdraví, které by celé setnině čelit mohlo.“ - míní.⁶ Snažil se před nimi uchránit i své přátele a známé. Známému politikovi Ferenci Deákovi, váhajícimu mezi tradiční léčebnou metodou a homeopatií, například několikrát napsal: „nejvroucněji si přeji, aby ses nedostal do rukou alopátů“ a doufal, že se Deáka podaří „přivést od mastičkářských alopátů zpět k homeopatii“.⁷ Dokonce i svůj deník si vedl Wesselényi příkladně podle pravidel homeopatie, neboť jejím základem je beztak sebezpozorování a co nejpodrobnější popis příznaků. Po dlouhém praktickém soužití s homeopatií se pomalu sám stal samozvaným konzultantem. V dopise z roku 1843 píše Benjáminu Kelemenovi, aby kromě vodoléčby klidně vyzkoušel také homeopatické prostředky, neboť tyto dva léčebné postupy jsou podle něj zcela v souladu.⁸

Ve vodoléčebném sanatoriu Vincenze Priessnitze, jehož brány se otevřely v roce 1831, v době slávy nového léčebného principu, se léčili především stoupenci homeopatie. Do vzdálených slezských lázní bylo možné se přihlásit dopisem. Podrobný dopis, v němž pacienti popisovali své problémy, sloužil za první vizitu. Priessnitz, spatřoval-li naději na uzdravení, informoval pacienta v odpovědi a předepsanou kúru nechal napsat vždy na zadní stranu obdrženého dopisu, takže si je spolu s původní stížností můžeme přečíst i dnes.

Wesselényi se na Priessnitze obrátil poprvé 29. července 1838. Ve svém dopise, v němž podrobně popisuje neduhy léčené od roku 1824 různými alopaty i homeopaty, obrací lékařovu pozornost na několik potíží, píše o problémech s močením a ledvinami, pohlavní chorobě dávného původu, jež však je podle jeho názoru již řádně vyléčena, o nehojících se ranách na kotníku, zhoršujícím se sluchu, bolestech hlavy a stále vážnějších problémech se zrakem a žádá léčitele o radu.⁹ Na podkladě tohoto dopisu se zdá, že se stal příznivcem homeopatie někdy v polovině 30. let 19. století. Priessnitz dle svého zvyku nadiktoval z potíží vyvozenou kúru na zadní stranu dopisu, takže víme i to, že baron, když radu okamžitě přijal, prodělával ranní a večerní omývání a důkladné tření. Hodinu po tření následovala koupel hlavy a nohou, poté před spaním koupel hlavy s vodním zábalem, v noci musel pít vodu a na hlavu si dát mokry obklad. Nadarmo ho Priessnitz zval mezi své pacienty, kvůli procesu velezrady, vedenému proti němu od roku 1834, Wesselényi do Frývaldova zatím cestovat nemohl. Úřední povolení k vycestování obdržel až po rozhodnutí lékařského konsilia, svolaného 2. února 1839, a přímluvě přítele politika Ference Deáka u císaře Ferdinanda V. Komise dvanácti lékařů, jejímž úkolem bylo vystavit trest nastupujícímu Wesselényimu lékařské potvrzení, považovala baronův zdravotní stav za celkově špatný (krevní výrony,

ledvinové kamínky, stopy „dipsrotische Krankheiten“, náchylnost k vodnatelným otokům), za nejvážnější považovali stav jeho zraku, neboť na levém oku odhalili plně rozvinutou šeroslepost, na pravém počínající - pravděpodobně luetickou - atrofii nervu. Lékaři rozhodli, že baron potřebuje účinnou, posilující péči spolu s dietou, dále klid mysli, čistý vzduch a častý a důkladný tělesný pohyb.¹⁰ To byly vlastně také základní pilíře Priessnitzovy léčby. Po převzetí úředního povolení, vypracování přísných bezpečnostních opatření a kontrole řady lázeňské klientely se konečně 11. dubna mohl koně střídající poštovní dostavník, přepravující Wesselényiho ve společnosti tajných policistů, vydat na cestu do slezských lázní. 17. dubna 1839 dorazil Wesselényi do tehdejšího Frývaldova, kde s kratšími přerušeními zůstal čtyři roky až do roku 1843. Po svém příjezdu se baron vrhl do vodoléčby po způsobu „zuřivého priessnitzovce“, v zájmu uzdravení svého zraku učinil vše. Denní penzum zahajoval ve 4 hodiny ráno, 5-6 hodin strávil zabalen v „priznicu“, ve studené vodě trávil tento muž obrovské tělesné i duševní síly 10-12 minut namísto předepsaných 2-3, poté se vydal na dlouhou několikahodinovou procházku, dvakrát denně se sprchoval, v rámci doplňující Priessnitzovy kúry řezal dřevo nebo kosil trávu a podroboval se nejpřísnější dietě. Maso jedl pouze na návštěvách, živen byl mléčnými výrobky.¹¹ Z jeho deníkových záznamů vyplývá, že problémy, s nimiž se na Priessnitze obrátil, ho trápily i během jeho tamního pobytu, často si stěžuje na bolesti hlavy a zamlžování zraku, trpí ischiasem, bolí ho nohy, kolena i záda, obnovuje se zlatá žíla. 1. července se pak zmiňuje o jednom z nejtypičtějších lázeňských neduhů. „Příjemné dny staly se pro mne velmi chmurnými. Jisté pálení a svědění, které pocítuji již od čtvrtka, mě přivedlo k věru smutnému odhalení. Je to nový nebo starý rozruch? Nevím, v každém případě zlý pacient.“¹² Týden je na pochybách, nedostal-li snad chorobu během užívání sedacích van a koupelí, ale 7. července přece jen přiznává: „Vyzvěděl jsem, že jsem svůj neduh získal zde v domě od M.“¹³ Z na slovo skoupych deníkových záznamů nevychází najevo, nakolik je kúra úspěšná, ovšem z žádosti formulované 22. července 1839 ano. S odvoláním na zlepšení v ní žádá příslušný úřední orgán o prodloužení léčebného pobytu. „Již v prvním týdnu léčení zdejší metodou jsem pocítil značný účinek. Trýznivé bolesti, jež mě sužovaly již po celá léta, a problém mého zraku a jeho nebezpečí se počaly zmírňovat a mám plnou naději, že se od nich osvobodím úplně. Ne jinak má ledvinová choroba a jí zapříčiněné křečovitě bolesti počaly zanikat, můj zrak od mého pobytu zde nejen že se nezhoršuje - což je už s ohledem na rychle postupující stav onoho neduhu samo o sobě zlepšení, nýbrž se pomalu sice, však skutečně lepší. Z této obšťastňující cesty velkého zlepšení, na níž se namísto strašlivé vidiny oslepnutí usmívá na mne jistá naděje vyléčení, zpátky mě nesvedte - toť jest cílem a předmětem nynější mojí žádosti. Zpátky do neštěstí největšího nechali byste mě uvrhnout, když s úbytkem k léčení měsíců mně milostivě daných byste mě do útrap přivedli, neboť tento velmi užitečný, leč dlouhodobý léčebný mód právě na mou oční chorobu (jest účinný).“ - píše a dodává, že také Priessnitz slibuje účinek, bude-li v započaté léčbě pokračovat.¹⁴ Z citovaného dopisu se jeví, že v této chvíli baron ještě věřil ve své úplné uzdravení, Priessnitzova sugestivní osobnost zapůsobila i na něj. A snad i styk s rozmanitou klientelou lázní, zahraniční aristokracií, duchovními spřízněnci, smetánkou evropské homeopatie ho povzbudil k tomu, aby požádal o prodloužení pobytu. Toto období v lázních bylo Wesselényiho nejdynamičtějším. Po svém příjezdu se okamžitě vrhl do společenského života, jeho vzletná, strhující osobnost se brzy stává středem společnosti, organizuje Spolek Casino a peněžní sbírku na pomník se lvem, buduje a nechává opatřit pohodlnými lavičkami Wesselényiho promenádu, zakládá obecní zahradu s malým pramenem, staví bazén a zřizuje šermířský sál, snaží se zkrátka udělat lázně a jejich okolí domáctějšími. Od února do září 1840 organizuje výstavbu vodovodu ve Frývaldově a postavení tří studánek, které i realizuje, a v říjnu pak slavnostně odhaluje Maďarský pomník, jenž bude později tak oblíbeným, že se stane symbolem lázní. Paralelně s těmito krásnými úspěchy a výsledky se již touto dobou v jeho deníku objevuje čas od času myšlenka, že on, občan- sky mrtvý a vyvržený, existuje mezi svými krajany již jen jako vzpomínka, je vyřazen z „činného kruhu“ a „v aktivní práci mu brání duševní i tělesné překážky“¹⁵. Z hlediska předchozího se to zdá možná na první pohled přehnané, vždyť to, co učinil samotný baron během dvou let strávených ve Frývaldově, toho nebylo za celá desetiletí schopno ani celé město, přesto musíme pochopit, že státník navyklý veřejné roli a funkci v politice cítil, že lázeňská výstavba je pro něj jen nucenou a drahou zástupnou činností.

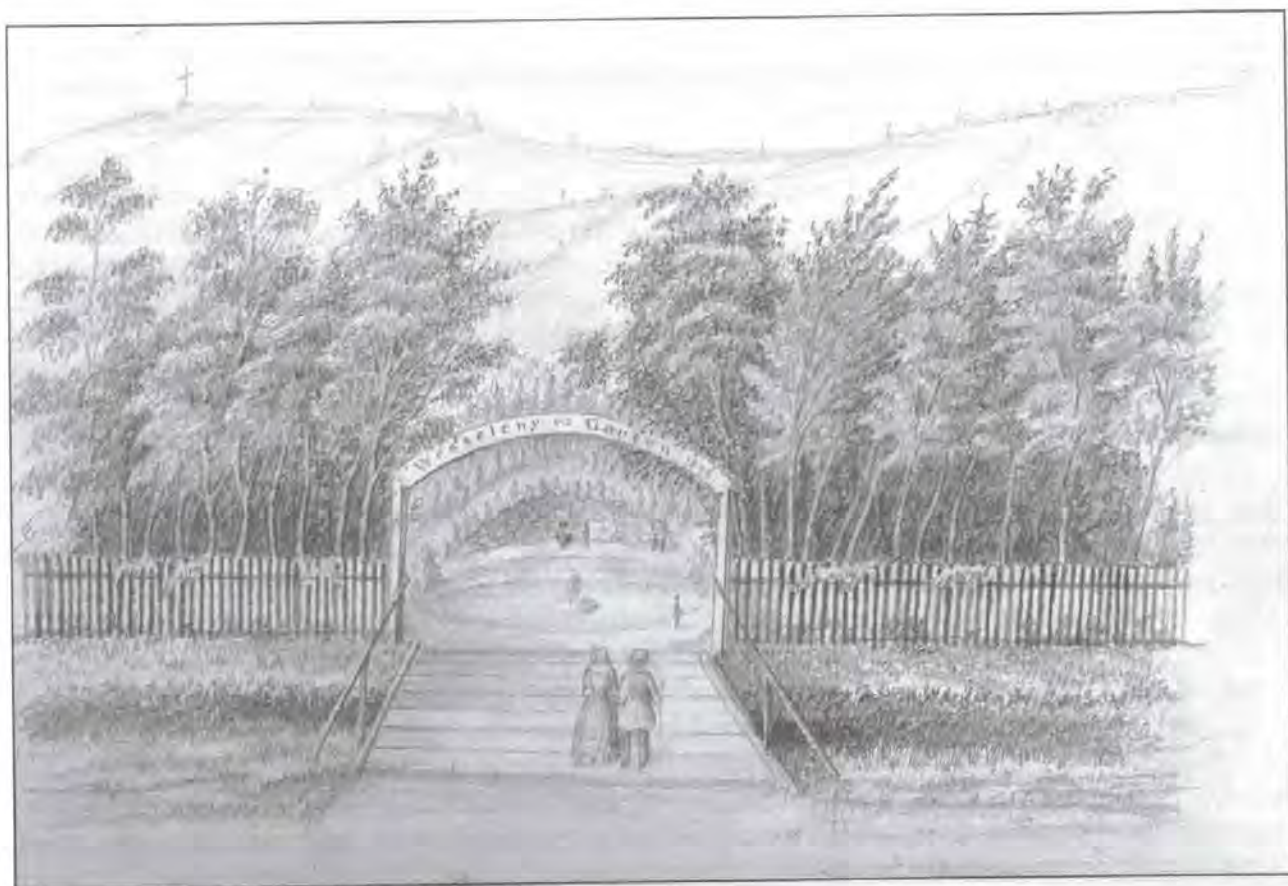
Od ledna 1841 zavedl Wesselényi knihu opisů své korespondence, snad si tím zkoušel ještě lépe rozložit stále se krátící čas, vyměřený mu kolísajícím zrakem na psaní. Počínaje tímto rokem je jeho organizmus zkoušen stále vážnějšími chorobami a jeho staré neduhy ještě zesilují. Na nohou se mu objevují skvrny v důsledku růže, na pravé noze se mu později vytváří rána, která se neléčí celá léta, levé koleno otéká, takže se na něj nemůže několik měsíců ani postavit, trápí ho bolesti v kříži, zádech a hrudníku a problém s ledvinami, obnovuje se zlatá žíla, bolesti hlavy jsou občas nesnesitelné - to vše ho ovšem nezajímá, trápí se kvůli zraku, neboť po levém oku se nyní zhoršuje i stav pravého oka. Ze strachu z oslepnutí se uzavírá do sebe, ztrácí naději vkládanou v léčebnou kúru a zlepšení považuje za stále nepravděpodobnější. Tento proces, počínající boj proti slepotě a zbědovanosti a občas vycházející paprsek naděje, můžeme sledovat v jeho deníkových zápisech a dopisech z let 1841-43. V únoru 1841 odpovídá Károlyi Kissovi, jenž mu v dopise sděluje, že by ho v Sedmihradsku rádi zvolili poslancem: „S ohledem na mne je tato volba jen poctou na hrob. Tolik všemožných neduhů ničí mi tělo, že jsem, zaháleje po způsobu bytosti vegetativní, nucen čekat hrůznou budoucnost oslepnutí či pokračování nynější bídne existence. Poznávám užitek zdejší metody léčebné, neb zrak můj, jenž se počínal ztrácet, mi podržela a i teď ho udržuje, avšak jen udržuje! A jeho zachováním si zdaleka nemohu být jist. Proto musím zůstat zde, dokud se znaky vyléčení nedostaví, či výhled a naděje na zlepšení zcela nezmizí. Nynější můj stav je takový, že nejen důsledkem vlastního psaní či čtení, ale i při předčítání či diktování, jež vyžadují pozornost, zrak můj se zakalí, dokonce i napjaté myšlení mu škodí. Krom toho pak sedění, kouř z dýmky, horko v místnosti nebo v lidské mase nebo pára, to vše jsou věci, jež ani nejsem schopen snést a jež by mě obzvláště vedle duchovní práce a únavy během věru krátké doby bezpečně slepým učinily. Tedy nejen poslanceké, ale jakékoliv dráhy veřejně prospěšné (zcela jsem neschopen).“ - píše.¹⁶ Jeho stav ho naplňuje hrůzou, ovšem v deníku považuje za důležité uvést, že „pokud se teď či později dostaví slepota, Priessnitz toho není příčinou, jemu jsem vděčen.“¹⁷ A tomuto přesvědčení je i přes občasnou nejistotu věrný vlastně až do konce života. Znaky procesu vnitřního pročišťování dosaženého v důsledku pitného režimu, výplachů,

Wesselényiho zahrada, kresba C. Goebel, 1847 (VMJ Jeseník)

koupelí, pocení, diety a tělesného pohybu v Priessnitzově způsobu léčby se nazývaly crisis (krize) a u pacienta se nutně objevovaly po relativně krátkém období zlepšení. Priessnitz se totiž domníval, že organizmus posílený vodoléčbou ze sebe v této chvíli vypravuje špatné šťávy, jež jsou příčinou onemocnění. Krize představovaly různé nežity a vyrážky na pokožce. Pokud se to odehrálo v potřebné míře, mohl si být pacient jist svým uzdravením. Wesselényi o tomto období zpravuje svého přítele Ference Deáka v dopise z července 1841. „Léčebný princip“ a pravidla priessnitzovské kúry už si osvojil natolik, že se na hydroterapeuta obrací s problémy a otázkami již jen zřídka. Sebezpozorování ho přimějí k tomu, aby se zřekl úplného uplatnění vodoléčby, a do svého deníku si často poznamenává, že praktikování léčby na den vysadil. „Před měsícem se u mne objevily crisis a s 26. měsícem užívání tohoto léčebného způsobu dostavily se skutečné crisis, tedy především mé nohy pokrylo přibližně 50 větších či menších nežitů. Ty by měly vystřídat a následovat větší a v hojnějším počtu, jak jsme spolu s Priessnitzem očekávali a doufali, místo toho ovšem najednou zmizely. Od té doby střídají se na mém těle, tu uvnitř, tu na povrchu, někdy menší, jindy větší bolesti, horečka a vše různé jevy. Ať používá Priessnitz k vyvolání zmizelých crisis, či proti různým nemocím a jevům cokoliv, vše to má škodlivý vliv na mé oči, a tak mohu z celého způsobu léčebného praktikovat jen ranní pocení a tření. Chtěli jsme tu věc přece jen prosadit a třebaže nejmírnějšími prostředky, přec dělat to, co bylo vzhledem k okolnostem indikováno, leč moje oči se stále zhoršovaly. Natolik, že jsem byl nakonec téměř slepý. Dokud se tyto crisis a chorobné látky nalézají v mém těle, trvá i pravděpodobnost, že se vrhají na slabší části mého těla, na doposud živé, avšak velice vznětlivé a oslabené větve nervu opticu; pak je však slepota jistá, nevyhnutelná. Toto vědomí, špatný stav a různé mnohočetné bolesti, chlad a žhnoucí horečka,“ - a také Deákem nastíněný vývoj domácí politické situace „je příliš mnoho najednou.“¹⁸ Jeho stav se nemění až do konce roku, v průběhu podzimu mizí zlatá žíla, což ho vyleká, neboť se domníval, že její výtok čistí organizmus. Píše i Attomyrovi, svému homeopatovi, jenž rovněž soudí, že zavedením zlaté žíly lze předejít průchodu nemoc způsobujících moků do hlavy. V lednu 1842 vyhledá Wesselényiho ve slezských lázních, na což vzpomíná baron ve svém deníku následovně: „Attomyr, jehož jsem si před deseti dny velmi žádal, byl mi nemnoho ku prospěchu, naordinoval mi skutečně jen asi dva léky, jež se dobře snášejí s vodou.“¹⁹ „Věřím, že by byly bývaly úspěšné. Jenomže jsem užívání těchto léků - v důsledku jednoho mého nešťastného rozumování - prozradil Priessnitzovi. Priessnitz prohlásil, že mě bude nadále navštěvovat a léčit jen pod tou podmínkou, pokud ony léky odložím. Jakkoli jsem cítil a předem viděl chorobný stav a důsledek vynechání léků, přec jsem byl nucen v této volbě rozhodnout se pro odložení léků, neboť ve stavu vření mé nemoci jsem nemohl dopustit, bych zbaven všemožné pomoci boží svěřil se pomoci a péči, která může z velké dálky přijít vždy jen pozdě. (...) Za několik hodin počaly se objevovat zlé důsledky vysazení léků, neboť čeho se Attomyr předem obával, začalo se vyplňovat a bolest se dostavila do hlavy, jakožto přirozeným následkem přerušené zlaté žíly zhoršil se zrak, jenž před počátkem bolesti hlavy vzdoruje všemu mému tíživému utrpení v docela příznivém stavu se nacházel...“ - stěžuje si Ferenci Deákovi.²⁰ Trochu ho utěšuje jen to, že se po tomto dobrodružství „Priessnitz nehněval“.²¹

Bolest v noze trvající od minulého podzimu i další bolesti během ledna a února jen zesílily, takže od března byl schopen se pohybovat jen s pomocí berlí. Baron navyklý pohybu a nucený k pohybu i kvůli očím snáší domácí vězení velmi těžko. O svých mukách referuje nejdetailněji snad právě nyní: „Trpím tak moc, že skvělé zdraví a kvetoucí mládí bylo vskutku za nemalou cenu, já však ani zdaleka nejsem u konce svého utrpení. Každý můj pohyb je naplněn bolestí a trápením, již pátý den nejsem schopen bez cizí pomoci vstát z postele a i se dvěma berlemi se sotva dovedu do sousedního pokoje, vzhůru však stejně nemůžu být dlouho a nohy musím mít na vyvýšeném místě, i když sedím, protože jinak všechny otoky naběhnou a všechny rány se podráždí. Dlouho, moc dlouho potrvá ještě věru má invalidita a zbědovanost, dokonce myslím, že kvůli levému koleni sotva mi bude ještě ta noha ku skutečnému prospěchu.“ - píše Benjáminu Kelemenovi, správci svých statků, ještě v lednu.²² Po zprávě, v jak špatném je stavu pán, se domácí lid z Zsibó chystá poslat do Frývaldova Lázára Nagye, aby barona léčil, ten však nabídku odmítá. „Tomu, že nemohu chodit kvůli strnulosti a bolesti v levém koleni, a tomu, že píchání v páteři, kříži a žebrech činí mé ubohé belhání o dvou berlích téměř stejně tíživým jako jakýkoliv jiný pohyb, když sedím či ležím, ničemu z toho léčení nepomůže, zlepšení může přinést jen vodoléčba a čas.“ - píše domů.²³ Počátkem února snad bolesti trochu polevily, nebo

Wesselényiho zahrada, kresba M. Ripperová, 1886 (VMJ Jeseník)

ho ovládá jen obrovská duševní síla, když začíná utěšovat Benjámina Kelemena, jenž je sám vážně nemocen a se kterým se - když se mu podařilo přimět ho k vodoléčbě a užívání homeopatik - rád podělil o své problémy. Z dopisu zaznívá životní náboj a na okamžik se vrací i Wesselényiho síla a optimismus. „Věřím a doufám, že jste od té doby alespoň tak zdravý, jako já, což věru není mnoho, neboť jen s obtížemi vleču se ještě s pomocí svých berlí, přesto jsem však už ušel tolik, že když jsem se, každý den sáňkuje, především převrhl, poté co mě vytáhli ze sněhu a postavili na nohy, vlezl jsem do saní a sáňkoval dál a pak jsme s Liechtensteinem a ostatními známými odjeli na sáních do Nicklasdorfu /dnes Mikulovice, pozn. red./ (půl hodiny cesty odsud) na oběd. A také věřím a doufám, že až můj dopis obdržíte, nebude vám už dobře, jako je mně teď, nýbrž budete uzdraven, jako já tou dobou - a že chci býti pěkně mrštný chlapík.“ - píše.²⁴ Po zmírnění bolesti chodí znovu do společnosti, čte si v cukrárně a téměř denně chodí do střeleckého sálu, aby mohl holdovat svému oblíbenému sportu. Oči a ruce už ovšem „vášnivému lovcovi a střelci“ tolik neslouží, často se mine a snad právě to ho roztrpčuje natolik, že znovu upadá do apatie. „Kdy asi a zda vůbec se dostanu do blaženého stavu neutrálního, tj. ne útrpného, ví Bůh: s ohledem na mé oči a nyní obzvláště i na mé zdraví stojí přede mnou smutné vyhlídky. Kdo jest občansky mrtev, kdo z hlediska společenských kruhů již nežije, zasluhoval by právem klid zesnulých, nikoli živých a žádné utrpení. Však mezi nemocemi a bolestmi jít vstříc slepotě, abych pak musel slepý bez přestání zápasit s chorobami, bolestmi a možná s bídou, jest tíživé i těžkým břemenům navyklému hřbetu.“ - píše v jednom z dopisů.²⁵ Počátkem března charakterizuje situaci: „Mé zdraví postupuje kupředu tak pomalu, že k toho postřehnutí a změření byly by zapotřebí váhy s velmi jemným jazýčkem. Je pravda, že už 10 dní jezdím na koni, ale zpočátku ne bez bolesti. Usazení do sedla a sesednutí jsou velmi náročné a kvůli kříži mohu jet jen krokem nebo žalostně krátkým cvalem. Naštěstí mohu jezdit na malém hnědáku koupeném od Liechtensteina, na Páncelovi jsem totiž předtím ani nemohl. Má chuze je stále jen belháním o berlích. Levé koleno ještě stále nemohu napnout a na nohu ještě stále nemohu stoupnout. Smutnější je, že můj zrak, jenž se ostatně během současné mé nemoci stejně zhoršoval, již několik dní je ještě horší a začíná to s ním jít

velmi z kopce. Jedovatě hořká chuť slepoty jako by se mi usadila v ústech a tahle hořká chuť je schopna otrávit i nejsladší radosti, ještě když radost žádná a na místo ní jen bolest, nemoc, bída. Jak můžete vidět, neměl bych věru přemýšlet o ořích, raději dobrého průvodce sobě opatřiti. Však ani toho není třeba, neboť - divná věc - mně, i když oslepnu, nebude třeba průvodce, jak jinému ctěnému slepci. Otázka pročpak? Odpověď: protože nebudu umět chodit. - vyrazí z něho cynická hořkost.²⁶ S blížícím se jarem ho zhoršování zraku stále více roztrpčuje. V dopise Deákovi se nejen děsí toho, co si počne jako slepý a zmrzačený, ale vyjmenovává také všechny krásy a hodnoty, jež jsou pro něj tak důležité a jejichž brzká ztráta mu způsobuje velikou duševní bolest. „Avšak já, přátelé, jemuž byly vždy jedinou vzpruhou práce a pohyb, kdo byl zvyklý žít a konat z vlastní síly a pro něž byla odvislost od druhých, být odkázán na jiné, nesnesitelným pocitem, já, jehož všechna rozkoš a požitky byly vidění a jen ze spatřených půvabů měřil si radosti života, já, ten náruživý hospodář, zahradník, chovatel, jezdec, lovec, střelec, šermíř, plavec, jenž má tolik v úctě cestování, krásné kraje, řemesla, umění stavitelské, malířské i sochařské, pro mě je slepota skutečně stokrát horší nežli smrt... Minule se na mne na pár hodin či na pár dní v celé své kráse boží svět a příroda znovu usmály a život mi zase začal ukazovat své radosti, i mne do radosti uvedl a uloupil plody těžkého zápasu bažícího srdce, rozumu a duše, jen proto, by mi znovu zklamání přivodil a radosti v žal a krátké chvíle blaha v trýznivý zápas znovu proměnil.“ - píše zoufale.²⁷ Ovšem nevzdává se, nepoddává se. Do běžného životního chodu se vrací drobnými, pro zdravého člověka jednoduchými krůčky. Od března znovu zkouší sprechování. Chůze a pohyb mu pravděpodobně stále působí těžkosti, neboť v jeho deníku nacházíme následující záznam: „23. března 1842. Ve sprše. Zmeškal jsem tam směřující lidi a i bez jejich pomoci jsem se sám svlékl, osprchoval a oblékl, což, ačkoli jsem toho byl schopen, neobešlo se bez nemalých obtíží.“²⁸ Zlepšení je provázáno také tím, že chodí znovu více do společnosti, s příchodem lepšího počasí sedává ve Wesselényiho zahradě, diktuje zde dopisy i své velké dílo zabývající se problematikou národností - Szózat (Provolání). Počátkem května se v jeho deníku objevuje značka „N“, tehdy se pravděpodobně stal těsnějším jeho vztah s Annou Lux, dcerou místního tkalce, jež u něj byla jako služebná a celou zimu o něj pečovala. Tento nový zážitek mu vrací životní sílu, v polovině května už dokonce může jezdit i na svém koni Páncélovi, chodí do střeleckého sálu nebo do zahrady „na pistole“, na divadelní představení a s velkým zájmem sleduje zatmění slunce.²⁹ Znovu drží přísnou dietu a jeho zrak se trochu zlepšuje, neboť si může klidně číst v zahradě. V polovině července si poznamenává do deníku, že „ohledně zraku mě Priessnitz utěšuje“, ale o týden později ho znovu trápí pochyby, když se vlivem „cigárového kouře“ jeho vidění zhoršuje. 26. července píše: „Ohledně zraku mě Priessnitz uklidňuje a povzbuzuje a ordinuje pokračování kúry vyjma sprchy. Trýznivá věc pokračovat v něčem a dělat něco, čehož škodlivost je v současnosti tak citelná a pravděpodobná i na příště. Současný špatný stav mého zraku či normální přiblížování slepotě, v kterémž to případě, jak se zdá, kúra již nepomáhá, ba urychluje onu věc, neboť i při používání jakéhokoliv druhu kúry problém ten jen roste, a jestliže je můj zrak tak špatný v důsledku podráždění od kúry, zdá se býti nerozumné v podráždění způsobujícím zhoršení dál pokračovat, protože pokud i je ono dráždění jinak dobré k čištění těla, očím velmi škodí a je podle všeho velmi pravděpodobné, že i jinak natolik citlivý, u mě pak tolik oslabený orgán toho útoky vystát nemůže, a budu dávno slepý, než se skončí úplné vyčištění. S takovým přesvědčením hledět vstříc budoucnosti a k tomu ještě s plnou horlivostí oslepujících prostředků užívat, toť těžký úkol.“ - konstatuje, dává pruník svým kritickým postřehům.³⁰ S létem se mu ovšem vrací životní síla, i přes bolesti nohou denně plave v českoveském „plaveckém jezeře“, které nechal sám vybudovat, chodí na lov, navštěvuje sousední lázně, chodí na delší procházky a obecně žije tak aktivně, jak je pro něj zvykem. Jeden takový typický den vypadá v jeho deníku následovně: „Pocení, tření. U cukráře (zde si čítával noviny). Casino (dole ve Frývaldově, i zde si čte noviny nebo se setkává se známými). Zahradka (obvykle tu diktuje dopisy). Do sprchy. Na střelnici na pistole. Oběd u knížete Nassau. Odpoledne májová lidová veselice, večer tanec ve střeleckém sále. V 10 domů“³¹ nebo „Od půlnoci mě velmi bolela noha. Ve 3 hodiny zábal, pocení, tření. Zrak ráno nejistý. Později lepší. Diktování v zahradě. Na koni do České Vsi, sprcha a plavání, odtud pěšky k lesní sprše a tam znovu sprcha. Na koni na Gräfenberk, tam oběd. Po obědě návštěva u kněžny Sapieha i jinde. Cukrárna, diktování v Zahradě. Krásný svit měsíce. Večer u Liechtensteina, oči dobré.“³² V září se opět hrouť do sebe, když na lovu kvůli zakalení zraku mine srnku. „Byl jsem nucen jíti do-

mů, provázen pocity zlými, již poznanými, přesto však natolik nezvyklými, jak by tohle bylo mezi všemi hrami osudu či pekla již spáchanými něco nového.“ - píše.³³ Kvůli proměnlivému, stále se zhoršujícímu stavu svého zraku často konzultuje s Priessnitzem, žádaje ho o radu. „Mluvil jsem s Priessnitzem, jenž stále tvrdí, že se nemám bát oslepnutí. Kéž by se nemýlil! Přál bych si, kdyby se mi bylo dostalo více z věcí víry a mohl bych mu věřit, a to úplně, a v tom se upokojit, avšak každá okolnost i příčina mluví proti a rozum můj brání mi věřit, což by teď tolik ulevilo mému osudu.“ - poznamenává si a později v jednom z dopisů rozumuje: „Priessnitz mě stále utěšuje, což je dobré leda v tom, že to obvykle nemá ve zvyku, a pokud se s ohledem na mne jeho povzbuzování nesplní, velmi by se tím kompromitoval, což se ovšem neslučuje s jeho moudrostí a předvídavostí. Ovšem může se mýlit, možná mě povzbuzuje jen jako cikán koně.“ - soudí.³⁴ V říjnu opět nemůže na nohy a tři týdny je schopen chodit jenom s berlí. Protože nemůže opustit svůj pokoj, pokouší se udržet v kondici (a dosáhnout denního povinného pocení) pomocí řezání dříví, ovšem dřevěné piliny velmi škodí jeho zraku, takže s tím přestává. Zrak se mu občas natolik pročišťuje, že mu stojí za to poznamenat „zrak čistý, stejně i k večeru, takže jsem mohl podepsat dopisy,“ nebo „oči tak dobré, že jsem psal a byl jsem toho schopen i bez brýlí.“³⁵ Protože mu zdravotní stav nedovoluje jezdit na návštěvy, jezdí ostatní za ním. Svou omezenou existenci ovšem osudu velice zazlívá, přijíždějícím hostům jistě zas není po chuti chlad, který dělá dobře jeho očím. „Na ukázkou mé současné situace jen tolik: ve vytopené místnosti, tím spíše, když se v ní ještě kouří, nemohu být. V důsledku toho nemohu chodit k nikomu ani do žádné společnosti. Celý den musím chodit venku, což však kvůli chromé noze mohu činit jen nejpomalejším tempem promyšleného postupu, anebo pak, když jsem v pokoji, musím stále sedět při otevřeném okně (...) zpravidla diktují při teplotě pod bodem mrazu.“ - píše.³⁶ V jiném dopise píše: „do vytopeného pokoje nemohu vkročit, tabákový kouř nemohu snášet: v mém pokoji nejenže nebyl celou zimu rozdělán oheň, ale musím stále sedět u otevřeného okna, a tak, jak vidíš, nežiji jako slušný pokojový pejsek, ale jako venkovní hlídací pes.“ - charakterizuje svůj stav.³⁷ Navzdory ne právě příznivým

Wesselényiho zahrada po povodni 1903 (soukromá sbírka)

podmínkám horečnatě pracuje na svém velkém díle a 21. února 1843 si s uspokojením poznamenává do svého deníku, že dokončil a podal na poště své Provolání. Ještě v předcházejícím roce přijal v případě, že se bude cítit lépe, závazek zřídit ústav pro péči o malé děti a výchovu žen. Během své nemoci u jednoho lázeňského hosta, moldavského šlechtice jménem Sturdza, pilně studuje písemnosti o urbaniálních povinnostech moldavských poddaných, aby mohl na toto téma sám zhotovit studii. A když se dozvídá, že se Ferenc Liszt právě nachází v nedaleké Vratislavi, organizuje návštěvu tohoto známého skladatele a klavíristy ve Frývaldově a posílá mu své pozvání.³⁸ Na jaře, ačkoli o možnosti vyléčení svého zraku už si nedělá iluze, přece jen píše, že „jsem ve velmi pochybném stavu, přesto jsem natolik napraven, že mohu doufat ve svůj na léto plánovaný návrat domů.“³⁹ Jeho stav se pomalu zlepšuje, přesto si 17. dubna 1843 povzdychne: „Dnes jsou tomu čtyři roky, co jsem zde. Kolik ztraceného času!“ Na rady přátel, kteří zřejmě také považují Wesselényiho léta strávená ve Frývaldově za promrhaný čas, a tak mu doporučují stále nové a nové kúry a lékaře, reaguje odmítavě, argumentuje ve prospěch vodoléčby a přijímá její pokračování. „Dospěv až na práh slepoty, před čtyřmi lety Priessnitz zabránil mé chorobě a od té doby mi svět očí udržuje, v důsledku čehož považuji za svou povinnost nezanéchat toho a dále pokračovat zde, či až se odtud vzdám. Pokud by se skrze toto všechno můj stav (jenž se před několika týdny zhoršil, teď se však otočil k lepšímu) stal znovu tíživějším a byl bych nucen zanechat hydroterapie, s vděčnými díky bych se řídil Vašimi pokyny a radami.“⁴⁰ Dost nelibě snáší, když mu do života mluví jeho laičtí přátelé a známí. Namísto zdvořilostí obsažených v dopisech se ve svém deníku rozzlobeně, způsobem osvíceného člověka a už trochu ztrácející naději, zřiká nejrůznějších zázračných způsobů léčby. „Dostal jsem několik dopisů podepsaných ženským jménem, ve kterých mě žádaly, abych k záchraně svých očí využil v Gemeru ležící jezírko zázračné síly. To už je 5. takový dopis plný rad. Jeden vychvaloval a doporučoval jednoho slavného doktora, další nějakou stařenu, třetí jistého učeného faráře atd. atd. Samozřejmě, že si s nimi nic nezačnu, ačkoli možná, že můj pobyt zde není o nic užitečnější. Hořká nejistota, jež působí na naše činy. Nevíme a vědět nemůžeme, co bychom dle rozumu měli učinit - jak tíživé.“ - přemítá sám pro sebe.⁴¹ Když už se zdá, že jeho zrak už kúra nemůže zlepšit, rozhoduje se pro cestu domů. Vzrušuje ho také politický život v Uhrách, na podkladě došlých zpráv a novin se zájmem sleduje polemiku mezi Lajosem Kossuthem a Istvánem Széchenyím a doufá, že ještě bude moci zasáhnout do vývoje věcí. Ačkoli na jeho vlastní problém kúra neměla v podstatě žádný účinek, přátelství a dobrý vztah mezi ním a hydroterapeutem to nezastínilo. Stále vystupuje jako Priessnitzův bezvýhradný zastánce a dále hlásá prospěšnost vodoléčby, ovšem nejen slovy, dál jí využívá. „Ovšem abyste využíval vodoléčby dle pohledu a předpisů Dr. Szócse či jakéhokoli jiného lékaře, to bych nedoporučoval, neboť za jedinou a výhradní autoritu uznávám zde porozumění a zkušenosti Priessnitzovy.“ - píše Kelemenovi.⁴² „Již jsou tomu čtyři roky, co ho (tento způsob léčby) vykonávám s trpělivostí a důsledností hodnými muže. Že potom pociťuji jeho užitek a že jsem svůj zrak ještě zcela neztratil, za to vděčím z velké většiny právě jemu. Trpělivost a důslednost, o něž, dokud je při rozumu, člověka nic nemůže připravit - činí mou povinností, bych tento způsob léčby i nadále využíval a při něm zůstal.“ - přiznává.⁴³

24. srpna 1843 se z Frývaldova vydává na cestu a až do října 1848 zůstává v Zsibó. Zatím ho stihla úplná slepota, ale Anna Lux, to „milé děvče z cizího kraje“, kterou si s sebou z Frývaldova přivezl (resp. která na základě jejich vzájemné dohody odcestovala za ním), byla po celou dobu u něj, ošetřovala ho a starala se o něj. Po čase (když byla Nina v devátém měsíci s jejich prvním dítětem) se s ní Wesselényi i oženil. Věren svému dřívějšímu rozhodnutí a přesvědčení zůstal i nadále ve styku s Priessnitzem a hydroterapií. V dopisech žádal hydroterapeuta o rady a také svou ženu a děti, když si to jejich zdraví žádalo, ošetřoval podle principů hydropathie. Zachovalo se pět baronových německy psaných dopisů adresovaných Priessnitzovi, jež můžeme nalézt v jesenickém archivu. První z nich je z roku 1838 a jedná se o dopis, kterým se Wesselényi k Priessnitzovi hlásil a o němž jsme se již zmínili. Zbýlé čtyři byly napsány v rozmezí let 1844-48 v Zsibó. Druhý dopis vznikl 22. prosince 1845. Wesselényi v něm informuje Priessnitze, že i přes jeho slepotu a zbědovanost ho potkala veliká radost, oženil se a narodil se mu syn, jehož by chtěl vychovávat podle Priessnitzových doporučení. V této věci od něj žádá rady. Priessnitze zpravuje i o svém zdravotním stavu, je úplně slepý, stále má ránu na noze, drží dietu, v zájmu tělesného pohybu řeže

v pokoji dříví a dodržuje jednotlivé postupy vodoléčby. Ve svém dopise se ptá na své zbylé známé v lázních i na Priessnitzovu rodinu. Další dopis reaguje na Priessnitzovu přibližně po dvou měsících následující odpověď 2. března 1846. Píše v něm o svém synovi, informuje se, jakou léčbu doporučuje na kašel, bolení břicha a různé dětské nemoci. O měsíc později, 18. května 1846, píše ve strachu způsobeném zesílením synova kašle (jak také vysvětluje Priessnitzovi, mnoho jeho sourozenců zemřelo na podobnou nemoc, takže se obává, aby nestihla i jeho syna). Léčitelé doporučuje i jednoho svého přítele a s podrobným rozepsáním jeho nemoci ho žádá o radu. V posledním dopise ze 17. února 1848 píše o zdravotních problémech své manželky, neboť je s ostychem nechtěl tlumočit Priessnitzovi po někom třetím. Ve svém dopise Wesselényi (i s dnes velmi neobvyklou zběhlostí) vypovídá o ženských problémech, konkrétně o starostech své ženy, vypisuje, jakou léčbu dosud uplatňovali s úspěchem a která byla neúčinná, a žádá Priessnitze o radu. Dále mu blahopřeje k právě narozenému vnuku Arpádovi a nechává pozdravovat celou jeho rodinu i své tamější přátele. Na zadní straně dopisu lze číst i Priessnitzovy krátké poznámky, takže i přes absenci dopisů v odpověď víme, jakou léčbu na jednotlivé problémy doporučil.

Snad k tomu přispěl i Ninin zdravotní stav, že se koncem září 1848 vydala rodina na dlouhou cestu a před neklidným ovzduším boje za svobodu se uchýlila zpět do tichého Frývaldova.⁴⁴ Zůstává zde do dubna 1850, kdy byl Wesselényi úředně vyhoštěn, takže rodina musela slezské městečko opustit. Cestou domů dostal na lodi zápal plic. Vylodili se v Pešti, ale nepomohla mu už ani homeopatie a 17. dubna 1850 zemřel.

POZNÁMKY

1. KÖLNEI, Lívia-KÓCZIÁN, Mária: A homeopétia története Magyarországon 1820-1950 (Historie homeopatie v Maďarsku 1820-1950). SIMILE IV, 2000, č. 8, s. 52-54.
2. Roku 1819 bylo císařským výnosem uplatňování homeopatie zakázáno na celém území Habsburské říše.
3. KÖLNEI, c.d.
4. KARASSZON, Dénes: Wesselényi Miklós boncleletéről Korányi Frigyes naplójegyzetei alapján. (O pitevním nálezu Miklóse Wesselényiho podle denkových záznamů Frigyes Korányiho.) *Communicationes de historia artis medicinae*, 1976, č. 77. 48.
5. Dopis barona Miklóse Wesselényiho Adalbertu Balázsovi z 26. března 1843. Kniha opisů korespondence barona Miklóse Wesselényiho 1841-1843 (dále jen W:K), MOL 6933.
6. MAGYARY-KOSSA, Gyula: Wesselényi Miklós megvakulása. In: *Magyar orvosi emlékek*. II. sv. Budapest 1929, s. 141
7. Tamtéž, s. 140.
8. W:L Benjáminu Kelemenovi 27. března 1843.
9. SOkA Jeseník, fond RA Priessnitz-Ripper, karton č. 3, korespondence 1838b, No. 166., Krassó, 29. července 1838.
10. Shrnuje ZSOLT, Trócsányi: Századok, 1960. s. 799.
11. ZSOLT, Trócsányi: Wesselényi Miklós. Budapest 1965, s. 449.
12. Denfk barona Miklóse Wesselényiho z let 1814-1843 (dále jen W:N) MOL. 1. července 1839.
13. W:N 7. července 1839.
14. W:N 22. července 1839.
15. W:N 11. května 1839.
16. W:K Károlyi Kissovi 28. února 1841.
17. W:N 13. července 1840.
18. W:K Ferenci Deákovi 17. července 1841.
19. W:N 11. ledna 1842.
20. W:K Ferenci Deákovi 22. března 1842.
21. W:N 15. ledna 1842.
22. W:K Benjáminu Kelemenovi, správci statků, 22. ledna 1842.
23. W:K Károlyi Kissovi 5. února 1842.
24. W:K Benjáminu Kelemenovi 5. února 1842.
25. W:K Bártaymu 22. února 1842.

26. W:K Benjáminu Kelemenovi 4. března 1842.
 27. W:K Ferenci Deákovi 22. března 1842.
 28. W:N 23. března 1842.
 29. „8. července 1842. Od půl čtvrté v zahradě. Mezi 6-8 zatmění slunce, srpek z půl čtvrté zůstává viditelný v modravém soumraku, celý kraj v přízračném a smutném hávu. Před zatměním teplota na slunci 8, během něj jen 6 stupňů.“ W:N 8. července 1842.
 30. W:N 23. července 1842.
 31. W:N 1. května 1842.
 32. W:N 19. srpna 1842.
 33. W:N 10. září 1842.
 34. W:K Benjáminu Kelemenovi 8. ledna 1843.
 35. W:N 15. října a 5. listopadu 1842.
 36. W:K Lajosi Kossuthovi 12. ledna 1843.
 37. W:K Ferenci Wesselényimu 12. března 1843.
 38. W:N 8. března 1843, respektive jeho dopis Kelemenovi 11. března 1843.
 39. W:K Dénesi Pázmándymu 8. dubna 1843.
 40. W:K Gusztávu Osztoliczkyemu 26. května 1843.
 41. W:N 22. května 1843.
 42. W:K Benjáminu Kelemenovi 27. března 1843.
 43. W:K Jánosi Ráczovi 13. května 1843.
 44. „My totiž zítra ráno jedeme parolodí do Prešpurku a odtamtud železnicí k Priessnitzovi.“ informuje choť hraběte Lajose Bátthyányho v dopise 28. září 1848. Dopis uveřejňuje DEMETER, Zsófia v článku s názvem „Syn vlasti je bez vlasti“ Jeden z posledních dopisů Miklóse Wesselényiho v Uhrách. In: Magyar Múzeumok. 2000, č. 3, s. 25.

Zusammenfassung

Miklós Wesselényi, Korrespondenz und Tagebucheintragen vom Kuraufenthalt in Freiwaldau

Der ernsthaft erkrankte Baron Miklós Wesselényi, ein bekannter ungarischer Politiker, hielt sich in Freiwaldau als Patient von Vincenz Priessnitz in den letzten Jahren seines Lebens (1839-1843 und 1848-1850) auf und beteiligte sich in den Pausen zwischen den Heilkuren grundlegend an der Entwicklung und Verbesserung dieser Heileinrichtung und der Stadt. Als Quellen der folgenden Arbeit, die sich eingehend mit den ersten vier Jahren des Aufenthaltes von Wesselényi im Kurbad befassen, dienen seine Tagebücher und seine Korrespondenz. Auf deren Grundlage versuchen wir die Beziehungen des Barons zu Priessnitz, seine Zweifel, die mit der Wasserkur zusammenhängen, und die als bedrückend empfundenen Befürchtungen bezüglich des wechselhaften Gesundheitszustandes näher zu bringen. Wir glauben, dass man nur so seinen heroischen Kampf und das schöpferische Verlangen verstehen kann, das für ihn während seines Aufenthaltes in Freiwaldau so typisch war. Nur so ist diese Wertung zustande zu bringen.

In unsere Studie gehen wir vor allem von den Tagebucheintragen Wesselényis in den Jahren 1839-1843 aus sowie von einem Buch mit den Faksimile seiner Korrespondenz ab dem Jahre 1841 und von fünf seiner Briefe, die an Priessnitz adressiert sind und sich im Staatlichen Kreisarchiv in Jeseník verbargen und die bisher bei keiner Untersuchung entdeckt worden sind. Die erschütternde Offenheit der Briefe Wesselényis, ihre Ausdruckskraft und das gefühlsmäßige Engagement sowie auch die Aufrichtigkeit sind derart ergreifend und zutreffend, dass man nach unserer Meinung vor allem darüber reden muss, ob wir sie nicht für sich selbst sprechen lassen und ob wir nicht maximal den Zitaten aus seinen Briefen an seine Freunde und Bekannte Raum geben.

„Wodolékař“ Jan Šulek

Zdeněk Fišer

V jubilejním sborníku, vydaném k 200. výročí narození Vincence Priessnitze,¹ zakladatele vodoléčby, je před obrazovou přílohou zařazena dvoustrana s řadou citátů, jejichž autoři jednak vyjadřují obdiv k původci zmíněné léčebné metody, jednak oceňují, co tato metoda znamená pro zdraví lidí. Jedním z těch, kteří jsou citováni, je i Jan Šulek, autor knihy *Wodolékař*, vydané r. 1838.

Prolistuje-li si čtenář nedávnou vydanou (2002) Bibliografii okresu Jeseník, uvedené jméno v ní nenajde. Autor není vzpomenut ani v novějších pracích o Priessnitzovi či lázních, které vytvořil (Gräfenberk)² a jeho dílo není citováno ani ve specializovaném přehledu literatury k vodoléčbě, nacházející se ve fondu Vlastivědného muzea v Jeseníku.³ Zmíněná absence naznačuje, že vazby Jana Šulka na Priessnitze nejsou přímé, a že jeho dávné dílo patří k těm zcela zapomenutým, ostatně jak dokládá i pohled do jeho dnešní vlasti, Slovenska⁴

A tak jediným autorem, který se dosud Šulkovým Wodolékařem zabýval, byl Vladimír Křížek, který o něm referoval v r. 1983 na balneohistorické konferenci v Piešťanech.⁵ Svůj příspěvek končí konstatováním, že Šulkova kniha je vlastně prvním dílem o vodoléčbě vydané v českém jazyce. (Podle úvodu, který Šulek datoval dnem 1. ledna 1837, by tedy spis byl sepsán či alespoň ve své podstatě zkoncipován již v předchozím roce 1836.) Vzhledem k praktické nedostupnosti tohoto jeho příspěvku v tištěné podobě považuji za vhodné seznámit odběratele Jesenicka s tímto dílkem i autorem; kritický čtenář mi snad promine, že některé údaje se překrývají s Křížkovými.

Jan (či slovensky Ján) Šulek (též Ssulek, 29. 6. 1774 Rajec, okr. Žilina - 6. 12. 1837 Sobotiště, okr. Senica) byl ve své době osobností celkem známou. „*Jako kňaz, pedagog i domáci radca a prjatel veľmi mnoho vikonal v okolí svojom Šulek, ktorjeho meno doteraz v živej a vdačnej ostáva pamjatke u tisícou a tisícou ľudu slovenskjeho*“, oceňoval Šulkovo životní působení J. M. Hurban ještě řadu let (1851) po jeho smrti.⁶ Také jiná hodnocení⁷ jej vyzdvihují jako výborného pedagoga, který byl od r. 1797 rektorem evangelické školy v Hýbech a od r. 1801 učitelem v Mošovciach, kde hned v roce svého nástupu vydal pro potřeby učitelů česky psanou latinskou gramatiku.

V r. 1805 odešel na Moravu, kde byl v Pržně na Vsetínsku přijat za evangelického pastora⁸ Po téměř deseti letech tamního působení se pak vrátil na Slovensko a od r. 1814 působil jako evangelický kaplan a později farář v Sobotišti. S jeho duchovní činností je následně spojena řada prací, např. První začátkové učení křesťanského evangelického (Olomouc 1810), Katechismus náboženství křesťanského evangelického pro větší mládež (Bratislava 1815) nebo Nábožná přemýšlování o utrpení Ježíše Krysta... (Bratislava 1836). Některé z nich vyšly ve více vydáních, rovněž i v němčině a maďarštině.

Šulek patřil ke generaci lidovýchovných pracovníků, kteří se aktivně zapojovali do slovenského národního hnutí, resp. je utvářeli, formulovali a prosazovali, mj. psaním osvětových vzdělávacích příruček pro lid. Tak z němčiny přeložil brožurku o zacházení s ohněm a opatřeních proti požárům (Rozmlouvání o ohni, 1804), sepsal na víru zaměřený spis s názvem Přemýšlování k zábavě a poučení, dále praktické dílo pro vesnické hospodáře Kunšt živé ploty dělati (1833), a konečně knížečku o rozsahu 55 stran, již vzpomenutého Wodolékaře, vydaného u Felixe Wachtera v Trnavě r. 1838, jistě přičiněním Šulkova syna Emericha (1804-1873), který působil v Trnavě jako učitel. V době vydání knihy byl ovšem Jan Šulek již několik měsíců mrtev.

V. Křížek ve výše vzpomenutém příspěvku uvádí, že Šulek byl ke svému spisu inspirován především činností V. Priessnitze, jehož pověst ve 30. letech 19. století již překračovala hranice habs-

Vodolékář,

aneb

Poučení,

Kterak čerstvá studená studniční voda
proti mnohým těla nemocem lidj i do,
byla s prospěchem užívati se může.

Sepsán přeje

Jan Šulek,

čiréw ew. Sobotišťské Sl. B. Kazatele.

W Trnavě 1838.

Nákladem Felira Wächtera.

burské monarchie. Šulek v úvodní kapitole, věnované historii vodoléčby, v níž projevuje pozoruhodnou znalost literatury na dané téma, skutečně zázračného gräfenberského léčitele vzpomíná: „V našich časích pověst o léčící moci studené vody rozšířil Vincenc Priessnitz, obecný měšťan v Gräfenbergu v císařském Slezsku, v Opavském kraji, asi osm mil vzdály od Holomouce, kterýžto, vlastní zkušeností a přemýšlováním veden jsa, znamenitou léčící moc studené vody poznal, pročez i vodolékařský ústav (institut) s dovolením vrchnosti založil, a skrze žádoucí prospěch v léčení rozličných nemocí nadobyl sobě takové slávy, že z daleka i vyššího stavu lidé, ano i nemocní lékaři, k němu přicházejí, aby jeho rady užili, kterýmž on ochotně z větší částky k zdraví dopomáhá. Roku 1836 na dvě sto nemocných u něho pomoci hledalo a větším dílem našlo. On žádných léků krom vody nedává. Kdo chce tam jíti, musí se jedním měsícem předkem ohlásiti. Hospoda, košť a obsluha na 5 neb 6 zlatých v stříbře vynáší na jeden týden.“ Odstavec pak autor končí povzdechem, „aby i v Uherské zemi, kdež tak mnoho dobrých vod se nalézá, takový ústav čím spíše někdo zarazil!“⁹

Priessnitzův příklad a úspěchy byly ale jen jedním z podnětů, snad i tím méně důležitým, proč Jan Šulek svůj spis vůbec napsal. Tím dalším bylo národnostní hledisko. Sobotišťský farář byl uvědoměným Slovákem a tak s jistou nelibostí nesl, že jeden z německých spisů o vodoléčbě od

Ch. Rittera, který r. 1836 vyšel v druhém vydání,¹⁰ vzápětí do maďarštiny přeložil a v Košicích vydal Michal Ignác Lenhošek (Lenhossék), od r. 1825 ředitel lékařské fakulty v Pešti. Na to Šulek reagoval i v úvodu své práce: „Dosti dlouho sem čekal, aby některý slovenský lékař to učinil, co já teď činím, aby léčící moc studené vody Slovanům ve známost uvedl, ale dosavad žádný toho neučinil, kdežto pán Dr. Lenhossék Maďarům to učinil.“ A o kousek dál ještě dodává: „Němečtí lékaři nehorší se nad mnohými spisy o studené vodě; i proč by se slovenští nad tímto jediným horšiti měli? A dá snad Bůh, že některý z těchto, z lásky k národu slovenskému, hojnější zprávu dá o vodoléčení, než sem já v tomto spisu učinil a učiniti mohl.“

Především však zde byla vlastní Šulkova dlouholetá zkušenost s používáním studené vody. Nevíme přitom, zda vycházel z tradic lidového léčitelství nebo se zprvu seznámil s některým ze spisů, týkajících se vodoléčby, který cituje ve své knize (např. Oertelii Dissertatio philologico-medica de aquae frigidae usu Celsiano z r. 1826). Jisté je, že již r. 1831 za cholery epidemie uplatnil metody vodoléčby, jak ostatně sám připomenul (s. 4): „Radost mám srdečnou, že mnozí mé rady s prospěchem následují, a že roku 1831 přemnozí na mou radu šťastně cholery studenou vodou přemohli.“ A ještě dodává, na co vše již studenou vodu použil: „Já sám sem zkusil zvláštní moci

studené vody v choleře, v kolice, v zánětu hrdla, v nátsě, v kataru, v hodonce neb zimnici, v rúži, ve vodnatelce, v nemocech žaludka atd.“

Kniha je po úvodu rozdělena na několik oddílů. V prvním (s. 6-16) zodpovídá autor různé námitky proti užívání studené vody,¹¹ pak na s. 17-20 popisuje účinky studené vody a proč jí dát přednost před pitím vína, piva, pálenky, kávy, čokolády a čaje, dále se zabývá tím, proč lidé nechtějí studenou vodu užívat jako léku (s. 21-29), následují všeobecná pravidla pro užívání studené vody a konečně od s. 35 popisuje aplikace studené vody při jednotlivých nemocech. Ze Šulkova spisu následně citujeme alespoň tu část, v níž zachycuje účinky studené vody (s. 15-16):

„Studená voda má velikou moc a působnost, takže se jí žádná umělá tekutina v tom vyrovnati nemůže. Nebo ona

- a.) do těch nejmenších a nejoutlejších částek těla proniká;
- b.) z počátku sice zimu na těle působí, ale brzo potom dobročinné teplo rozšiřuje;
- c.) všecku krev obživuje a čistí;
- d.) obzvláště krev rozřizuje a přes všechny žíly sprovodí;
- e.) bolest krotí a všechny vnitřnosti, k nimž blízko přichází, občerstvuje a napravuje;
- f.) všechny zástavy v štávách (částech) těla z místa pohybuje;
- g.) tyto nepotřebné hmoty (materie), porušené šťávy, kyseliny, ostrosti, skrze vzbuzené paření, potění a močení ven z těla vyvodí;
- h.) všecku nečistotu ze žaludka a ze střev vyplachuje;
- i.) chuť k jedení vzbuzuje, a předce tráplivého hladu nepůsobí a záživnosti nejlépe napomáhá;
- j.) klesnutou oučinnost čivů (nervů) volně dráždí;
- k.) zdrážděnou oučinnost čivů též volně zkrocuje;
- l.) celé přirození člověka občerstvuje, obveseluje a posilňuje;
- m.) potřebnou oučinnost kůže rozmnožuje, zvyšuje a posilňuje, když kůži čistí a čistou zdržuje;
- n.) žízeň u lidí i hovad nejlépe hasí;
- o.) zuby a dásna stvrzuje a zdržuje;
- p.) následovně k zdravému a dlouhému živobytí nejjistější a nejbezpečnější základ činí.

Slovem: čerstvá voda všudy a vždycky, při zevnitřních i vnitřních nehodách těla, při horoucích i dlouhotrvanlivých nemocech, může se vynakládati, a toť má přede všemi umělými léky, že ona, byť i někdy nespomohla, aspoň nikdy neškodí, poněvadž žádných škodlivých a nebezpečných částek v sobě neobsahuje. Ona jest k živobytí tak potřebná, jako povětrí, světlo, teplo a pokrm. Vidíme její působení, ale ji rozumem vystihnouti nemůžeme.“

I když kniha vyšla až v r. 1838, upoutávka na ni byla otištěna již 24. dubna 1837 ve Květech,¹² tehdy nejoblíbenějším českém časopise. Předplatné na ni činilo 20 kr. a mělo být zapláceno do konce července, kdy se zřejmě kniha měla začít tisknout. Po jejím vydání pak prestižní Časopis Českého musea přinesl recenzi, sepsanou patrně známým pražským lékařem Václavem Staňkem.

Zdá se, že o Šulkovo dílo byl okamžitý zájem a kromě Slovenska se šířilo i na Moravu a do Čech. Titul nacházíme např. v seznamu knihovny ve Vysokém Mýtě, pořízeném na konci r. 1839, která byla první veřejnou českou knihovnou ve východních Čechách.¹³ Spis se také rychle dostal do zahraničí. Jak uvádí V. Křížek, citoval jej r. 1841 profesor H. Scoutetten ze Strassburgu v obsáhlé francouzsky psané bibliografii o vodoléčbě v Německu a v Rakousku. Bylo by zajímavé zjistit, zda se Šulkův spis dostal do tehdejšího Frývaldova, resp. přímo do rukou V. Priessnitze.

Jestliže Priessnitz představuje charismatickou osobnost, léčící silou své intuice a návaznou zkušeností (který však ke své metodě nic nenapsal), Šulek reprezentuje osobnost bez osobní aureoly, nicméně s praktickým smyslem rozšířit vodoléčbu na co nejširší společenskou, řekneme přímo lidovou vrstvu.¹⁴ Chceme-li, jeho názory vyjádřené ve spisu Vodolékař můžeme chápat i jako předzvěst zdravého životního stylu, směřující již k naší moderní době, v němž zdravotní prevence a osobní hygiena, v tomto případě s aplikací studené vody, má své nezastupitelné místo. Rozlučme se tedy s ním citací části předmluvy ze sledované práce, která, s ohledem na současné poměry ve zdravotnictví, nepostrádá jistě ironické aktuálnosti: „Němci mají již mnoho knih sepsaných o studené vodě, jakožto výborném léku v přemnohých nemocech lidských; Slované pak, na kolik znám, ještě ani jedné nemají, kdežto i pro ně tento lék jest a bude velice prospěšný. Tisíce lidí již skrze vnitřní i ze-

vnitřní čerstvé vody užívání z těžkých nemocí vyšli, a mnohem více jich jest, kteří skrze každodenní příslušné její užívání svého mdlého zdraví posilnili a jej zachovali, ačkoli i to vyznati musím, že tento nepřelácaný dar Boží, jako nápoj i jako lék, přemnoho nepřátel a potupníků jen proto má, že voda jest laciná, všude se nalézá, a že veliké její moci nepoznávají. - Za starobyklých časů byl obyčejný nápoj lidí voda, nápoj skrze řízení Boží pro člověka i hovada zřízený, a byli zdravější, silnější i stálejší lidé, nežli my, kteří tak řečených posilňujících léků užíváme. Kdyby lidé více vody pili a v studené vodě se koupali, bylo by méně slabých, revmatických lidí. - Politování tedy hodná věc jest, že mnozí lékaři tu škodlivou hlavatost při sobě mají, že raději nechají nemocné umřít, než by jim studenou vodou pomáhali, raději nechají je od vnitřní horoučnosti (zánětu) shořeti, než by studenou vodou zánět přemáhali, obávající se dle svého předsudku, že by se nemocný přechladil. Oni s apatekářskými prostředky ustavičně jen průby dělají, nebo o žádného léku prospěchu s dokonalou jistotou přesvědčení nejsou, aniž býti mohou, čehož při léčení nemoci cholery zkušenost dostatečně potvrdila, ale se studenou vodou, vedením zdravého rozumu a rozumného vodolékaře, průbu učiniti se obávají. Vycvičení lékaři i při užívání studené vody jako léku potřební jsou a budou. Mají-li pak lidé lékárníkům apatekářům kvůli, aby tito bohatli, nemocní býti a před časem umíratí?“

...Tak již, milí přátelé Slované, dobře se mějte, a komu z Vás jest milý život a zdraví, rady mé s takovou upřímností užívej, s jakovou Vám ji dává v Sobotišti dne 1. ledna 1837

spisovatel.“

POZNÁMKY

1. Vincenz Priessnitz (1799-1851). Almanach k 200. výročí narození. Jeseník 1999.
2. Např. GRÜNER, O.: Graefenberg byl prvý. Tišnov 1997.
3. BRACHTL, Z.: Bibliografie literatury o vodoléčbě a osobnosti Vincence Priessnitze a Johanna Schrotha. Šumperk 1994. Nevzpomíná jej ani autor nejnověji publikované statě na dané téma - HENTSCHEL, H. D.: Od léčení studenou vodou k přírodnímu léčebnému postupu. Jesenícko. Vlastivědný sborník, sv. 7, Jeseník 2006, s. 5-25.
4. V kartotékách Slovenské národní knihovny v Martině není žádný autorský záznam, který by odkazoval na vzpomenuý titul. Zmíněné dílo a jeho autor nejsou připomenuty ani v přehledných Dejinách kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku (Martin 1981) od J. MULIKA.
5. Pod názvem Ján Šulek a jeho „Wodolékař“ z roku 1838 byl otištěn ve sborníku Balneohistorická konference (Piešťany 1983), který vydal Výzkumný ústav balneologický v Mariánských Lázních 1983, s. 81-84. Kromě toho ale přetisk celého Šulkova díla vydal r. 1925 Čeněk Zíbrt, tehdejší ředitel knihovny Národního muzea v Praze, v časopise Přírodní lékař.
6. HURBAN, J. M.: Slovensko a jeho život literárni. In: Slovenske pohľady na vedu, umeňu a literatúru, 1851, díl I, sv. 3, s. 102.
7. Např. Slovenský biografický slovník V, Martin 1992, s. 544.
8. Šulkovo působení na Vsetínsku zachytil BURIAN, B.: Toleranční kazatelé na Valašsku (1781-1862). Valašské Meziříčí 1938, s. 343-353. Záhy po svém příchodu padl Šulek v nemilost tamního katolického faráře, který o něm 21. 7. 1806 napsal vrchnosti nepřilíš lichotivý dopis, mj pak o něm uvádí: „Tu chce, aby mu byla zahrada nákladně oplocena, tu opět, aby byla rozšířena, jindy zase, aby mu postavili sklep a také, jak slyším, chlív na chování dobytka - potom bude žádati louky, pole - ke kteréžto práci je přidržována obecními dráby i chudobná čeleď. To vše u něho nepřekvapuje, neboť stejně si vedl, jak se zjistilo, když byl rektorem na svém působišti v Uhrách, takže podle výpovědi jeho služby lidé nemohli snést jeho bezohledné vydírání.“ Naproti tomu známý Ján Kollár, který byl jen o několik let dříve Šulkovým žákem v Mošovcích, v pamětech na svého někdejšího učitele vzpomínal jako na vlidného, znamenitého znalce a milovníka československé literatury, který založil školní knihovnu, „cepoval“ své žáky v latině i v mateřském jazyce, a přednášel jim i hospodářské nauky. (Dle Křížek, V.: op. c., s. 81.)
9. První ústav založený na vodoléčbě vznikl v Uhrách r. 1839 ve Starém Smokovci. Viz KISS, L.: Vodoliečebné ústavy podľa graefenberského vzoru v 60-tych a 40-tych rokoch 19. storočia v Uhorsku. In: Vincenz Priessnitz (1799-1851). Almanach k 200. výročí narození. Jeseník 1999, s. 48 a dále.

10. Dr. Christian Ritters die Wunder des kalten Wassers in seiner heilkrast bei vielen Krankheiten, für Richt-ärzte. Kaschau 1836, 48 s.

11. Autor odpovídal i na otázky poněkud humorné, jako: „Já jsem již starý, nemohu bez nebezpečnosti od vína, piva, pálenky odvyknouti a na pití vody odvyknouti.“ Odpověď nepostrádala nadhledu: „Člověk může, jestli opravdu chce, k čemukoli přivyknouti, a od čehokoli odvyknouti, nech to jen po stupních činiti začíná. Avšak i mírné pití jiného nápoje docela se nezbraňuje, nebo ono při hojném pití vody svou škodlivou moc utracuje.“

12. Květy 4, 1837, příloha XIV z 13. 7., s. 56. Šulkův apel na čtenáře k odběru jeho knihy uvedu dále celý:

Ze Slovenska nás právě došlé tištěné návštěví doslovně tuto podáváme:

„Opět se k Vám hlásím, milí Slované, abych nejen Vaši duši, ale i Vašemu tělu prospěšným se stal, a se vši uctivostí Vás za pomoc žádám, neb bez Vaší přičinlivosti můj spis musil by zmolovatěti, když já sám potřebného nákladu vésti nemohu. Vydati totiž mívám na světlo skrze mne sepsanou knížku pod titulem:

„Wodolékař, aneb poučení, kterak čerstvá studená voda proti mnohým těla nemocem lidí i dobytka s prospěchem užívati se může.“

Tento spis nepochybně každému Slovanovi užitek přinéstí může a musí, nebo každý jest poddán všelikým neduhům těla. Jen láska k Vám mne pobízela, bych o tomto předměť psal. Aby pak sobě ji tím snadněji i chudobný koupiti mohl, cena předplacení bude jen 20 krejcarů v stříbře. Za tak málo peněz bude každý moci před mnohou nemocí se ochrániti a mnohý neduh od sebe a svých domácích beze všech outrat jistotně oddáliti. Prosim pak všechny představené, duchovního i světského stavu, se vši uctivostí, aby předplatitele sbírali ráčili a jejich jména i s penězi buďto ke mně samému, aneb k dvojct. panu Im. Vilémovi Šimkovi při církvi ev. prešpurské maďarsko-slovenskému sl. b. kazatelé, aneb ku pani Karl. Fridr. Wigandovi, knihkupcovi v Prešpurku, až do konce července b. r. odeslali. Jak náhle dostatečný počet předplatitelů mně oznámen bude, hnedky se začne tisknouti. Kdo na deset výtisků předplatí, jedenáctý darem dostane.

V Sobotišti dne 24. dubna 1837.

Jan Šulek,

círky ev. sobot. sl. bož. kazatel.“

13. Viz ŠKORPIL, E.: Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla. Vysoké Mýto 1946, s. 134, a s. 190, pozn. 95. Je možné, že Šulkova práce se do knihovny dostala prostřednictvím Šembery z Brna, který tehdy knihovně daroval 151 knih.

14. U nich byla léčba studenou vodou nepochybně značně rozšířena - vždyť byla vždy po ruce a byl to také nejlacinější léčebný prostředek. Uvedme, že přímo v Sobotišti byl stoupencem léčby studenou vodou tamní učitel Samuel Jurkovič (1796-1873), který v místě působil od r. 1831 a se Šulkem se tedy řadu let znal. Zmíněnou léčebnou metodu pak doporučoval v osobní korespondenci i svému zeti Danielu Slobodovi (1809-1888), evangelickému pastoraři ve východomoravské Rusavě, který měl za manželku Jurkovičovu dceru Julii.

Zusammenfassung

Der „Wasserdoktor“ Jan Šulek

Zu den vergessenen Propagandisten der Wasserheilkunst gehört auch der Slowake Jan Šulek (1774-1837). Er stammt aus Rajec in der Nähe von Žilina und gehörte zur Gruppe der dortigen evangelischen Bevölkerung. In jungen Jahren widmete er sich der pädagogischen Arbeit, war ab dem Jahre 1797 Schulrektor in Hýby, ab 1801 Lehrer in Mošovce, wo unter anderem Ján Kollár bei ihm Schüler war, später dann Autor des berühmten Gedichtepos „Slávy dcera“. In den Jahren 1805-1914 wirkte er zeitweilig als evangelischer Geistlicher in Mähren, und setzte diese Tätigkeit nach der Rückkehr in die Slowakei in der Stadt Sobotiště fort.

Šulek gehörte zur Generation jener in der Volksbildung Tätigen, die sich aktiv an der slowakischen Volksbewegung beteiligten, bzw. ihr einerseits bei der Herausbildung eines Gemeinschaftssinnes durch das Verfassen von religiös orientierten Broschüren und andererseits mit kulturell bildenden Handbüchern half. Unter letzteren befand sich auch ein Büchlein mit der Bezeichnung „Wodolékař“ („Wasserdoktor“) mit einem Umfang von 55 Seiten, das einige Monate nach dem Tode des Autors im Jahre 1838 in Trnava erschien. Bisher erwähnte nur V. Křížek dieses literarische Werk in einem heute fast nicht mehr zugänglichen Artikel aus dem Jahre 1983.

Jan Šulek beschäftigte sich mit der Nutzung von kaltem Wasser bereits vor dem Jahre 1830, jedoch wissen wir nicht, ob er von den Traditionen der Volksmedizin ausging oder ob ihn einige der zeitgenössischen, der

Wasserheilkunst gewidmeten Schriften inspirierten.

Neben einer Einleitung, in der Šulek an die Verdienste von Vincenz Priessnitz aus Gräfenberg erinnert, ist das Buch in mehrere Abschnitte gegliedert. Im ersten beantwortet der Autor verschiedene fiktive Einwände gegen die Anwendung des kalten Wassers, dann beschreibt er dessen Wirkung und warum man ihr Vorrang vor der Einnahme verschiedener Getränke geben sollte, und beschäftigt sich weiter damit, warum die Leute das kalte Wasser nicht als Heilmittel verwenden wollen. Darauf folgen allgemeine Regeln zur Nutzung des kalten Wassers und schließlich beschreibt er ab der Seite 35 die Anwendung des kalten Wassers bei einzelnen Erkrankungen.

Das Buch von Šulek ist in der Tat das erste in tschechischer Sprache geschriebene Werk über die Wasserheilkunst. Der Autor erarbeitete es offensichtlich noch im Jahre 1836, denn die Einleitung ist auf den 1. Januar 1837 datiert. Das Ziel der Schrift war es, die Wasserheilkunst in breitesten Schichten des Volkes bekannt zu machen. Mit seinem Anliegen war er vor allem der Vorbote eines gesunden Lebensstils, das bereits auf unsere moderne Zeit gerichtet ist, und in der die Gesundheitsprävention und die persönliche Hygiene ihren unverzichtbaren Platz haben.

Počátky železnice na Jesenicku

Petr Popelka

Jesenicko, které po první slezské válce v letech 1741-2 zakoušelo všechny nevýhody a nesnáze pohraničního kraje, můžeme zařadit k regionům, v nichž proběhla výstavba moderní dopravní infrastruktury opožděně a za dosti specifických podmínek. Až do konce 70. let 19. století nejenže na Jesenicko nevedla žádná železniční trať, ale i stav zdejších okresních silnic byl víc než tristní. První moderní státní silnice se Jesenicko dočkalo až na přelomu 70. a 80. let, tedy v době, kdy již uplynulo třicet let od dokončení základní státní silniční sítě v českých zemích a kdy se státní orgány soustředí na podporu železnic.¹ Výstavba železnic zaujímal v hospodářském životě společnosti 19. století výsadní postavení. Její dopad na hospodářství byl natolik významný, že se podle některých teorií stala výstavba železnic vůdčím sektorem („leading sector“) evropského hospodářství.² Železnice se stala významným odběratelem výrobků těžkého průmyslu (kolejnice, spojovací materiál, lokomotivy, vagony, hutní výrobky), uhlí a stavebních materiálů a do značné míry tak bezprostředně ovlivňovala výrobu v průmyslovém sektoru. Podstatným způsobem zasáhla do lokalizace moderní průmyslové výroby a měla rozhodující vliv na zpřístupnění nových zdrojů surovin a na otevření nových trhů. Železnice byla schopna poskytnout dopravní služby za podstatně nižší ceny, než tomu bylo u tradičních dopravních systémů (silnice, říční doprava), byla nejen mnohem levnější, ale také výrazně spolehlivější, bezpečnější a rychlejší. Převzala někdejší roli moderních státních silnic jako nadregionálních tranzitních komunikací a umožnila masovou přepravu zboží velkého objemu a hmotnosti a osob v dosud nevídaných rozměrech. Vedle toho železnice umožnila masový rozvoj migrací, rozšířila poptávku po pracovních silách (stala se významným zaměstnavatelem) a hrála významnou úlohu v procesu urbanizace.

Výstavba železnic byla v celém západním Slezsku do přelomu 60. a 70. let 19. století stále ještě v plenkách. Až do výstavby Moravsko-slezské centrální dráhy zde neexistovala železniční síť (pouze krátká trať Svinov - Opava) a místní průmyslnické a obchodnické kruhy nesly tento handicap velmi těžce. Přitom existovala celá řada projektů železnic, které však nedošly z nejrůznějších důvodů svého naplnění.

Pro Jesenicko se stal prvním relevantním železničním projektem plán tzv. „Zábřežsko-niské“ či „Slezské západní“ dráhy. Idea této železnice navazovala bezprostředně na projekt propojení sobotínských železáren s Olomoucko-pražskou dráhou z konce 40. let. Jako první přišel s ideou výstavby budoucí Zábřežsko-sobotínské dráhy známý manažer v hornictví a hutnictví a průkopník železnice v habsburské monarchii Franz Xaver Riepl.³ Ten nejenom pomohl hraběti Antonu Friedrichovi Mittrowskému zmodernizovat železářny na panství Loučná nad Desnou, ale především se zasloužil o to, že celé panství koupili v roce 1844 podnikatelé bratři Kleinové, kteří si zde vybudovali nejen své rodinné sídlo, ale také základnu následné podnikatelské expanze. Kleinové požádali v dubnu 1855 ministerstvo obchodu o povolení k přípravným pracím a k založení akciové společnosti pro plánovanou železnici Zábřeh - Sobotín. V Šumperku se vytvořilo ve stejném časovém horizontu sdružení podnikatelů (šumperský textilní podnikatel Karl Adolf Wagner, Anton König a další), které plánovanou výstavbu podporovalo.⁴ Je však s podivem, že poměrně silné podnikatelské seskupení tehdy nedokázalo výstavbu dráhy prosadit a její vybudování se tak oddálilo téměř o patnáct let.⁵

Na počátku 60. let se však setkáváme se záměrem, který původní projekt podstatně rozšířil. K roku 1862 jsme informováni o záměru bratří Kleinů vybudovat železnici ze Zábřeha, která by vedla přes Šumperk, Sobotín, Loučnou nad Desnou, Brannou a Jeseník do pruské Nisy. Kleinové podali na ministerstvo obchodu žádost o povolení předběžných prací a od železnice si slibovali

v podstatě totéž co od skromnějšího projektu Zábřeh - Sobotín: především zvýhodnění transportu svých železářských výrobků. Objem přepravovaného zboží již tehdy odhadovali na plných 85 000 tun. Profitovat z dráhy měl ovšem celý kraj, včetně řady průmyslových podniků v Šumperku, Loučné, v Branné, ve Starém Městě, ale též ve slezském Vrbně, v Jeseníku, Vidnavě, Žulové a v Javorníku. Počítalo se mimo jiné také s velkým transportem dřeva z oblasti Hrubého Jeseníku a s usnadněním přepravy levného hornoslezského uhlí do zdejších průmyslových podniků.⁶ Do železničních debat se často zapojovali také zástupci jednotlivých měst. Například jeseničtí zástupci apelovali především na hospodářské využití zamýšlené železnice. Rentabilitu měl zajistit nejen lnářský průmysl v Jeseníku, ale také bernartický cukrovar a kamenický průmysl v Lipové, Kuněticích a Supíkovicích. Přeprava zboží po železnici byla podle jejich výpočtů o 50 % levnější než dosavadní přeprava po silnici. Tím se měla také zlevnit přeprava obilí do zdejšího hornatého kraje. Obiloviny se totiž musely dovážet nejen ze Šumperska a Prostějovska, ale také z Uher a Pruska. Pozitivním faktorem ve výstavbě měl být dostatek levné pracovní síly a levného stavebního materiálu.⁷ Ke konci roku 1862 patrně nebylo daleko ke skutečné realizaci projektu. Po jednáních totiž bratři Kleinové přislíbili, že po dokončení železnice Liberec - Pardubice a haličské dráhy Karla Ludvíka by mohli začít se stavbou železnice ve svém rodném kraji. Dokonce se proslýchalo, že již následujícího roku (1863) bude vystavěn první úsek do Loučné a v roce 1864 se bude pokračovat na Jeseník. Vystála jen otázka, kudy vést železnici v náročném horském terénu. Podle původního plánu měla vést z Loučné přes Nové Losiny do Branné, odkud by směřovala přibližně v linii dnešní železnice do Jeseníku. Jako alternativa, která však byla nesmírně finančně náročná, ale o které se také v dnešní době začalo uvažovat v souvislosti se silniční dopravou, byla výstavba tunelu pod Červenohorským sedlem.⁸

Velmi nadějný projekt dráhy Zábřeh - Nisa byl na počátku roku 1863 pozastaven. Ministerstvo obchodu plán zamítlo ze strategických důvodů. Až do prusko - rakouské války v roce 1866 totiž rakouské nejvyšší úřady systematicky blokovaly snahy o propojení prusko - rakouské železniční sítě, což byl jen výraz averze vůči Prusku, a dostávaly se tak do ostrého protikladu s rakouským i pruským podnikatelským prostředím. Z dopravního hlediska tato opatření postihla především severočeské pohraničí, severní Moravu a Slezsko.⁹ Formálním důvodem pro zamítnutí projektu Slezské západní dráhy se stalo nežádoucí železniční spojení vojenských pevností v Olomouci a Nise.¹⁰ Toto rozhodnutí zčeřilo hladinu veřejného mínění, neboť málokdo chápal, proč byla dána přednost hypotetickému nebezpečí ze strany Pruska před nezpochybnitelným hospodářským prospěchem. Také jeden z novinářů označil takový postoj trefně jako „Strategie ohne Oekonomie“¹¹ Z mnoha stran nejsevernějších oblastí Rakouského Slezska (Javornicko, Město Albrechtice atd.) byly slyšet hlasy, že ra-

K. k. österr. Staatsbahnen.

Eröffnung des Betriebes
auf der Theilstrecke
Nieder-Lindewiese-Ziegenhals
der Localbahn **Hannsdorf-Ziegenhals.**

Die Theilstrecke **Nieder-Lindewiese-Ziegenhals** der Localbahn **Hannsdorf-Ziegenhals** mit den Stationen, beziehungsweise Haltestellen: **Nieder-Lindewiese, Freiwaldau-Gräfenberg, Böhmischdorf (Haltestelle), Sandhübel, Gröditz (Haltestelle) und Niklasdorf** wird
am 26. Februar 1888
dem öffentlichen Verkehre übergeben werden.

Hiebei gelangen die genannten Stationen für den Gesamtverkehr, die Haltestellen für den Personen- und Gepäcksverkehr zur Eröffnung.

WIEN, im Februar 1888.

Die k. k. General-Direction der österr. Staatsbahnen.

Plakát k zprovoznění trati Dolní Lipová - Glucholazy, 1888

kouské železnice jsou daleko a do bližších pruských se pro celní hranici dostanou jen s obtížemi. Veřejnost však i po těchto špatných zprávách nadále doufala, že především zdejší velkopřemyslníci zamýšlenou dráhu prosadí. Projekt skutečně prokázal svou životaschopnost a v průběhu 60. let se dostal ještě několikrát na pořad dne.

Požadavek na výstavbu dráhy spojující trať Olomoucko-pražské dráhy s Pruskem se objevuje znovu a znovu i v následujících letech. V roce 1864 byla na jednání Moravského zemského výboru ustanovena zvláštní komise, která se měla zabývat doplněním silniční a železniční sítě na Moravě. Vedle dalších spojů komise navrhovala propracovat možnost výstavby železniční linie Bruntál - Nisa, eventuelně Zábřeh - Nisa - Kladsko.¹² Přibližně ve stejné době se o železniční spojení intenzivně zajímal také Bruntál a další města kraje Nízkého Jeseníku. Tak vznikl záměr vést dráhu do Nisy z Olomouce přes Moravský Beroun, Bruntál a údolím Opavice.¹³

Také ministerstvo obchodu, pod nějž spadaly železniční záležitosti, začalo z ryze praktických důvodů uvažovat o výstavbě železničního spojení s Pruskem, byť jen v omezené míře. V roce 1864 byl zveřejněn program jednotné koncepce rozvoje železniční sítě v celé monarchii, která měla zabezpečit optimální dopravní spojení pro všechny korunní země.¹⁴ Na základě tohoto plánu mělo být vystavěno 55 nových tratí v délce téměř sedmi tisíc kilometrů, které by vhodně doplnily stávající železniční síť. Slezska se v návrhu týkala železnice Košice - Bohumín (odhadovaný náklad 38 milionů zlatých, délka 323 km), Opava - Zlaté Hory přes Krnov a Město Albrechtice (náklad 6 milionů zlatých, délka 65 km) a Olomouc - Zlaté Hory přes Šternberk a Rýmařov (náklad 7,5 milionů zlatých, délka 80 km). Výstavba dráhy z Opavy do Zlatých Hor byla podle spisu motivována podporou zdejšího průmyslu a ulehčení transportu uhlí. Linie Olomouc - Zlaté Hory měla kromě lokálního přínosu vytvářet nejkratší spojení Vídně s Vratislaví. Návaznost na pruskou železniční síť měly ve Slezsku zajišťovat nové spoje ze Zlatých Hor do Nisy a z Dziedzic do Mysłowic. Cesta vedoucí k výstavbě železniční sítě v západním Slezsku a na Jesenicku však byla ještě dlouhá a trnitá.

V samotném Jeseníku byl stále vyvíjen tlak na výstavbu železnice především z průmyslnických kruhů. Na konci 60. let 19. století podporovala výstavbu železné dráhy především mohutně se rozvíjející textilní firma Regenhart und Raymann. V dubnu 1869 zaslala do vídeňského parlamentu petici ohledně postavení dráhy Šumperk (případně Šternberk) - Jeseník - Nisa, což byl projekt téměř identický s dříve zamítnutým plánem Slezské západní dráhy, a v květnu se o pomoc obrátila na Obchodní a živnostenskou komoru v Opavě. Snahy o vybudování železnice vedl do roku 1880 především Adolf Raymann mladší. Poté iniciativu převzal zvláštní výbor pro výstavbu dráhy.¹⁵

Celou situaci do značné míry ovlivnilo vytvoření společnosti Moravské pohraniční dráhy a následná výstavba železnice údolím řeky Moravy do Hanušovic. V reakci na to se utvořilo konsorcium podnikatelů Adolfa Raymanna z Jeseníku, Josepha Latzela z Bernartic a Ignaze Seidela a Karla Oberleitnera ze Šumperka.¹⁶ Toto seskupení získalo v dubnu roku 1874 povolení k technické přípravě projektu železnice z Hanušovic do Jeseníku a dále přes Supíkovice a Bernartice na říšskou hranici s odbočkou do Vápenné.¹⁷ Žádost o vydání definitivní koncese byla ze strany konsorcia předložena již na konci roku 1874, tentýž požadavek byl přednesen dokonce na císařské audienci, ale vypracovaný projekt byl vrácen zpět jako příliš drahý.¹⁸ Za podmínek všeobecné, hluboké hospodářské krize byla omezena podpora nových projektů na minimum a jak státní orgány, tak soukromé železniční dopravní společnosti se soustředily na dokončení nedostavěných železničních úseků a podporu stávajících železničních společností.

Ačkoliv tato snaha nevedla bezprostředně k výstavbě železnice, přece jen se požadavek na železniční zpřístupnění Jesenicka neztratil v veřejných debat. V první polovině 70. let je Jesenicko zmiňováno v souvislosti s projektem pobočné tratě Milotice nad Opavou - Vrbno pod Pradědem společnosti Moravsko-slezské centrální dráhy. Vrbno se totiž nemělo stát koncovým bodem, ale trať měla dále pokračovat až do Jeseníku. Takové prodloužení nebylo sice zakotveno v definitivní koncesi Moravsko-slezské centrální dráhy, ale tento nápad se objevil ve chvíli, kdy se společnost potácela v těžké finanční krizi a kdy padl návrh na převzetí výstavby státem. V září 1875 zaslala opavská Obchodní a živnostenská komora návrh s požadavkem na výstavbu takto prodloužené

Bahnprojekt: Hannsdorf-Freywaldau-Barzdorf

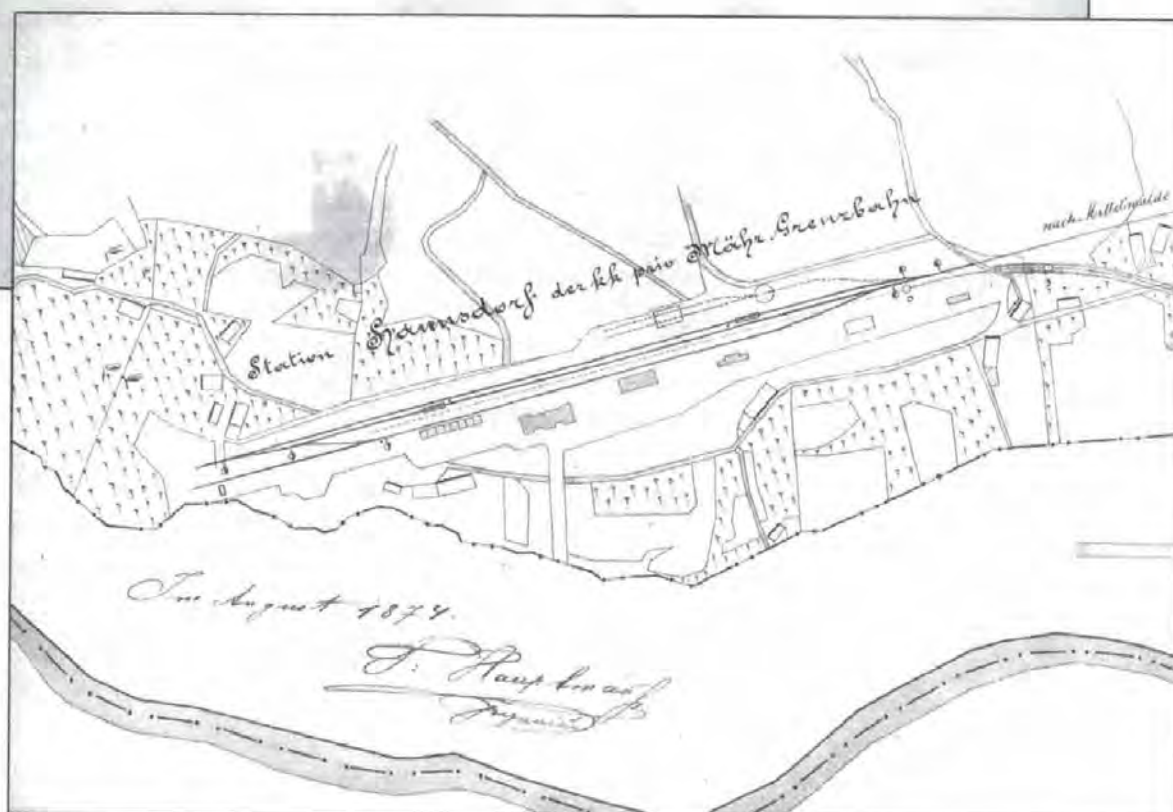
4993

Situations-Plan

Hm 40550 = 79
H. 11780 = 176

Im Maasstabe 1:2880

Projekt železnice Hanušovice - Jeseník - Bernartice, 1874 (SOKA Jeseník)

dráhy ministři obchodu.¹⁹ V říjnu 1875 byl na říšské radě projednáván obsáhlý návrh zákona o stavbě nových železničních tratí, financovaných ze státního rozpočtu a o vytvoření speciálního fondu pro výstavbu železnic na rok 1876. V návrhu se také objevila trať Bruntál - Jeseník - Supíkovice, jež však měla být vystavěna jen jako úzkorozchodná lokální dráha.²⁰ Záhy byla ale otázka dráhy Bruntál - Vrbno - Jeseník přehodnocena. Jednak nebyla stále vyjasněna definitivní trasa lokální dráhy z hlavní trati Moravsko-slezské centrální dráhy do Vrbna - (buď Bruntál - Andělská Hora - Vrbno nebo Heřmínovy - Karlovice - Vrbno) a hlavně panovala oprávněná pochybnost, zda je možné pořídit dráhu Vrbno - Jeseník v neobyčejně obtížném terénu za rozumnou cenu. Ještě počátkem roku 1876 zaslala opavská Obchodní a živnostenská komora petici do říšské rady, v níž přímo požadovala pokračování výstavby dráhy až do Jeseníku, ale to již zazníval její hlas do ztracena.

Stranou jednání však nezůstali ani jeseničtí představitelé. Bezprostředním impulsem, který výrazně aktivizoval zdejší veřejné mínění, bylo slavnostní otevření dráhy do Vrbna pod Pradědem v prosinci 1880. V tu chvíli si i jeseničtí představitelé uvědomili, že pokud nezačnou urychleně

jednat, železnice se jen tak brzy nedočkají.²¹ Ještě týž měsíc se vytvořil při městské radě pětičlenný výbor, v jehož čele stál zeť Vincence Priessnitze Johann Ripper.²² Ten následně sezval v lednu roku 1881 schůzi, kde byl ustaven širší 21-členný výbor pro výstavbu železnice, do jehož čela byl nominován správce biskupských lesů Julius Micklitz, podnikatel Anton Latzel, baron Karel von Skal, Alois Regenhart a lichtenštejnský lesmistr Alois Klose z Branné.²³ Výbor si začal záhy vytvářet potřebné kontakty i mezi poslanci říšské rady. Úzce spolupracoval především s Maxem Mengerem, dlouholetým říšským poslancem za Jesenicko, s nímž byl v písemném kontaktu a s poslancem říšského sněmu Eduardem Sieglem ze Šumperka.²⁴ Na druhé schůzi v dubnu 1881 byla podána žádost na ministerstvo obchodu týkající se povolení přípravy projektu dráhy Hanušovice - Gluchořazy, která měla spojit Moravskou pohraniční dráhu a Moravsko-slezskou centrální dráhu. Povolení přišlo ještě týž měsíc a v červenci začal vést výbor úspěšná jednání s Rakouskou společností místních drah. V září obdržela Rakouská společnost místních drah povolení k přípravě projektu normálněrozchodné lokální trati z Hanušovic přes Dolní Lipovou a Jeseník do Gluchořaz s odbočkou z Dolní Lipové na Vápennou a Žulovou.²⁵ Zajímavostí je, že se o původně málo atraktivní projekt začali zajímat i další podnikatelé. Civilní inženýr baron Oskar Lazarini z Lince získal v téže chvíli povolení na přípravu lokálky Hanušovice - Dolní Lipová a Vápenná - Dolní Lipová - Jeseník - říšská hranice. Lazarini vyjednával také s pruskou stranou o pokračování železnice na pruském území s návazností na Hornoslezskou dráhu v Gluchořazech.²⁶

Mezitím se dopravní situace ještě více vyhrotila. Poté, co německá strana zvýšila cla na příchozí rakouské zboží, byl tímto krokem jesenický průmysl poškozen a ještě více se projevovala nutnost vybudovat železniční spojení s rakouským obchodním prostorem. To se ale dostával celý projekt lokální dráha Hanušovice - Gluchořazy do akutního stádia. Již v srpnu a září 1882 se totiž uskutečnila komisionální revize celého projektu. Ve stejném roce žádalo např. zastupitelstvo obce Branná a průmyslníci a obchodníci z širokého okolí o finanční podporu projektu Moravský zemský sněm.²⁷ Jeseničtí průmyslníci, kteří již dlouhá léta pociťovali naprostou izolaci svého kraje, se obrátili s požadavkem výstavby železnice na parlament, kde se petice projednávala v dubnu 1883. Rakouská vláda se nakonec rozhodla těmto aktivitám vyjít vstříc. Potřebný zákon prošel v květnu druhým a třetím čtením, což vyvolalo v Jeseníku nadšený jásot a na počest schválení zákona se zde konal 5. května slavnostní večer s koncertem lázeňského orchestru.²⁸ Zákon vydaný 7. června 1883 zajistil státní podporu pro podnikatele ve výši 600 000 zlatých ve formě hypoteční půjčky, splatné v následujících 60 letech.²⁹ Dále bylo stanoveno, že uchazeč o koncesi musí ze svých prostředků vynaložit na výstavbu 2,4 miliony zlatých, zatímco dalších 300 000 zlatých poskytnou ze svých zemských rozpočtů Morava a Slezsko a zájemci o železnici z řad veřejnosti. A v neposlední řadě se společnost, která měla železnici vybudovat, zavazovala vystavět dráhu do dvou a půl roku od udělení koncese.³⁰

S ohledem na tíživou situaci severozápadního Slezska schválil již v roce 1881 Slezský zemský sněm po deputaci jesenických zástupců dotaci na výstavbu dráhy ve výši 30 000 zlatých a Moravský zemský sněm o dva roky později 50 000 zlatých.³¹ Spolu s příslibnými příspěvky od průmyslníků, obchodníků a obcí činil celkový obnos 230 000 zlatých. Ve chvíli, kdy byl vydán zmíněný zákon, chybělo tedy ze strany zemí a zájemců 70 000 zlatých. Tento schodek se stal v následujících letech důvodem k různým dohadům. V prosinci roku 1885 vystoupila Rakouská společnost místních drah s prohlášením, ve kterém zdůraznila, že vyplacení celých 300 000 zlatých je „conditio sine qua non“.³² Celá záležitost se tak dostala do patové situace. Jeseničtí představitelé se proto obrátili na zemský sněm se žádostí o pomoc. Poté, co do celé záležitosti zasáhl zemský prezident Olivier markýz Bacquehem, byla jednohlasně schválena další zemská subvence ve výši 70 000 zlatých.³³ Vyplacení zvýšené zemské subvence však bylo vázáno na požadavek, že budou vystavěny také vedlejší linie Lipová - Bernartice, Mikulovice - Zlaté Hory a Písečná - Velké Kunětic.³⁴

Je pravda, že se Rakouská společnost místních drah zabývala možností výstavby odboček souběžně s úvahami o samotném hlavním tahu Hanušovice - Gluchořazy. V březnu 1884 byla udělena Rakouské společnosti místních drah koncese k přípravným pracím na spojích z Lipové do Žulové a dále na říšskou hranici poblíž Bernartic a na lokální trať Písečná - říšská hranice poblíž Velkých Kunětic.³⁵ Možnost výstavby obou odboček byla potom zakotvena také v definitivní kon-

cesi, kterou obdržela Rakouská společnost místních drah 5. března 1885.³⁶ Podle archivních dokumentů se dokonce společnost písemně zavázala v případě zájmu státní správy postavit a zprovoznit pobočné trati ve stejnou dobu jako hlavní linii Hanušovice - Gluchořazy.³⁷

Jaké byly vlastní podmínky udělené definitivní koncese z března 1885? Rakouské společnosti místních drah bylo povoleno vystavět normálněrozchodnou lokální dráhu z nádraží Moravské pohraniční dráhy v Hanušovicích přes Brannou, Lipovou a Jeseník na říšskou hranici s napojením na pruskou železnici ve směru na Gluchořazy. V případě požadavku státní správy měla společnost vystavět také výše zmíněné odbočky z Lipové do Bernartic a z Písečné do Velkých Kunětic. Důležitým nástrojem, kterým stát ulehčoval dopravním společností, byly úlevy na poplatcích a daňové úlevy. Rakouská společnost místních drah byla vedle některých drobných úlev zproštěna povinností platit po třicet let výdělkovou daň a daň z příjmu, což byla nemalá, leč standartní pomoc. Na druhé straně se společnost zavázala uvést trať do provozu za dva a půl roku od vydání koncese (tj. do 5. září 1887). Stát si také vyhradil na provozovaném úseku rozsáhlé pravomoci, mj. zajišťoval provoz, stanovit přepravní tarify a ponechal si široký prostor pro případný odkup dráhy. Co se týče technických norem, byla vedle běžného rozchodu stanovena také maximální rychlost na 25 km/h, tedy tak, jako to bylo i u ostatních lokálních tratí běžné. Rakouské společnosti místních drah bylo také povoleno používat nádraží Moravské pohraniční dráhy v Hanušovicích (společnost zde nemusela stavět vlastní nádražní budovu). Společnost také nemusela pořizovat vlastní vozový park, ten jí byl dodán Generálním ředitelstvím státních drah.

Jaká byla finanční rozvaha celého projektu? Skutečné investiční náklady na hlavní trať měly dosáhnout 3 060 000 zlatých, nominální základní kapitál byl stanoven na 3,3 milionů zlatých. Náklady na jeden kilometr trati se tedy pohybovaly kolem 56 000 zlatých, což byla vzhledem k terénu suma poměrně malá. Rakouská společnost místních drah měla poskytnout 2 400 000 zlatých prostřednictvím emise prioritních obligací s minimálním kurzem 90%, stát poskytl 600 000 zlatých v podobě hypoteční půjčky na 60 let s roční splátkou ve výši 10 000 zlatých a 5% zúročením (polovina částky měla být státem vyplacena po vykonání technicko-policejní zkoušky a polovina po úspěšné kolaudaci trati) a zbývajících 300 000 zlatých měli poskytnout ostatní zájemci (země, průmyslníci apod.).³⁸

Poslanec M. Menger a hejtman v.v. J. Ripper (SOka Jeseník)

Ani po udělení definitivní koncese se trať Hanušovice - Gluchořazy neztratila ze zorného úhlu veřejnosti, neboť Rakouská společnost místních drah se zahájením výstavby bezdůvodně otálela, na což bez ustání upozorňoval tisk. V roce 1886 proběhla v parlamentu debata o opatřeních, která by zabezpečila včasné otevření trati. Stát měl důsledně bdít nad průběhem výstavby, přičemž detailní projekt a obchůzka trati se uskutečnily do poloviny roku 1886.³⁹ Jistou pojistkou pro dodržení termínu byla také kauce ve výši 100 000 zlatých, které musela Rakouská společnost místních drah složit. Ze strany některých poslanců (Dr. Menger, Dr. Fuss) padaly také dotazy, zda se stát ujme stavby dráhy v případě, že by Rakouská společnost místních drah selhala.⁴⁰ Také zástupci z Jeseníku netrpělivě očekávali začátek výstavby vytoužené dráhy. Např. Adolf Raymann při své cestě do Vídně v srpnu 1886 navštívil ministra obchodu ve věci trati Hanušovice - Gluchořazy a dostalo se mu ujištění, že se s výstavbou začne v každém případě ještě týž rok.⁴¹ Ministerstvo obchodu a vláda ve finále donutily Rakouskou společnost místních drah zahájit výstavbu koncesované tratě do konce roku 1886 s poukazem na možnost znesnadnění jejího dalšího podnikání. To byl v situaci nepříliš příznivého hospodářského vývoje v Rakouské společnosti místních drah pádný argument. Není jistě bez zajímavosti, že za svůj zásadový postoj v podpoře jeseníckých železnic byl ministr obchodu Olivier markýz Bacquehem jmenován čestným občanem města Jeseníku.⁴²

Nádraží v Dolní Lipové, pohlednice, 1912 (soukromá sbírka)

Důležitým byl pro celou zamýšlenou akci železniční úsek, ležící na pruském území. Vzájemné napojení pruských a rakouských železnic bylo upraveno mezistátní smlouvou ze 14. března 1885, ve které se pruská strana zavázala vydat Rakouské společnosti místních drah potřebnou koncesi na výstavbu a provoz úseku státní hranice - Gluchořazy.⁴³ Slíbená koncese pak byla vydána o dva roky později, 1. dubna 1887. Pruská strana si vyhradila pravomoc stanovit průběh tratě a určit počet železničních stanic. Vystavěná dráha měla být také uvedena do provozu nejpozději 5. září 1887, lhůta mohla být prodloužena pouze pruským ministerstvem veřejných prací. V případě překročení lhůty byla společnost povinna zaplatit pokutu ve výši 30 000 marek a hrozila ji také následná dražba. Pro případ rozšiřování dráhy či nádraží musela společnost také žádat o povolení pruské státní orgány. Zřízení nových stanic a zastávek bylo povoleno až osm let po otevření trati

s podmínkou, že poslední tři roky musí dráha vykazovat hrubý zisk minimálně 12 000 marek na kilometr trati.⁴⁴

Jak probíhaly stavební práce? Slavnostní otevření stavby železnice proběhlo za účasti místních elit 3. listopadu 1886 na místě budoucího jesenického nádraží. Horečnaté stavební úsilí se soustředilo na urychlenou výstavbu úseku Lipová - Gluchořazy, neboť tato trať musela být zprovozněna za necelý rok a čas skutečně kvapil.⁴⁵ Projekční práce provedla vídeňská stavební firma Wessely & Schön a počítalo se také s tím, že se ujme výstavby celé dráhy. Následně proběhla zdlouhavá jednání mezi Rakouskou společností místních drah a společností Wessely & Schön, jejichž závěr mluvil v neprospěch vídeňské firmy. V březnu 1887 byla výstavba svěřena stavebnímu konsorciu, jež tvořili choceňský podnikatel ve stavebnictví Haudek a stavitel Zelenka z Prahy. Menší stavební zakázky získali také místní stavitelé. Např. nádražní budovy v Horní i Dolní Lipové a dopravní infrastrukturu jesenického nádraží stavěl místní podnikatel Leo Gröger.⁴⁶ Zdaleka ještě nebyly vyřešeny všechny problémy. Zároveň se stavebními pracemi se protahoval výkup a vyvlastňování potřebných pozemků a to jak na rakouské, tak i na pruské straně hranice. Navíc většina projektované dráhy vedla poměrně náročným terénem horských partií Hrubého Jeseníku. Hornatý terén si vyžádal mnoho trhacích i zemních prací a především v úseku Horní Lipová - Ramzová vedla trať řadou serpentín, které jí vynesly pojmenování „Slezský Semmerring“ podle průsmyku známé alpské železnice.⁴⁷

Ke skutečnému zprovoznění celé dráhy Hanušovice - Gluchořazy došlo poměrně pozdě. Úsek Gluchořazy - Dolní Lipová byl uveden do pravidelného provozu od 26. února 1888, úsek Hanušovice - Dolní Lipová dokonce až od 1. října 1888.⁴⁸ Co bylo příčinou, že byla uvedena jmenovaná dráha do provozu s takovým zpožděním? Velké potíže činilo pruské straně vyvlastňování potřebných pozemků a problémy nastaly se stavbou mostu přes Bělou. Velké neshody panovaly mezi Rakouskou společností místních drah a Generálním ředitelstvím státních drah. Generální ředitelství, jež mělo zajišťovat provoz na nové dráze, vznášelo výhrady ke kvalitě vystavěné trati a žádalo uvedení do patřičného stavu, s čímž Rakouská společnost místních drah nesouhlasila. Skutečně nebylo všechno v pořádku, neboť se několik dní před plánovaným otevřením tratě sesunul železniční násep u Mikulovic a slavnostní otevření trati bylo provázeno velkým spěchem a rozčilením.

Jeden z jesenických pozorovatelů o tom píše: „Ještě 31. ledna v poledne nakázalo ministerstvo obchodu telegrafickou zprávou přesunout slavnostní otevření železnice na jiný den. Město Jeseník mezitím již podniklo všechna přípravná opatření a zářilo bohatě vyzdobeno vlajkami. Jakmile byl přijat telegram z Vídně, nastala pravá telegrafická horečka, kterou zdejší telegrafická stanice od doby svého zřízení nezažila. Všichni se snažili zvrátit toto rozhodnutí a snažili se alespoň na chvíli oddálit termín otevření celé trati. Ve městě panovalo obrovské napětí a rozčilení. Konečně v sedm hodin večer došel ministerský telegram: došlo k povolení oslavy a jízdy zvláštních vlaků, pravidelný provoz na trati byl však zakázán.“⁴⁹ Tak došlo k slavnostnímu otevření úseku Lipová - Gluchořazy 1. února, ale k pravidelnému provozu byla trať otevřena až po opravě železničního tělesa u Mikulovic na konci měsíce.

Bohužel nám chybějí přesnější údaje o výnosnosti dráhy v prvních letech provozu. Podle výročních zpráv Rakouské společnosti místních drah byla trať Hanušovice - Gluchořazy druhou nejvýnosnější tratí společnosti hned po dolnorakouské trati Tulln - St. Pölten. Od roku 1888 její hrubý příjem neustále rostl (v roce 1889 se odhadoval nárůst dopravy oproti předchozímu roku až o 54%) až do roku 1891, kdy přesáhl 300 tisíc zlatých. V roce 1892 pak došlo k mírnému poklesu, který zapříčinila nižší přeprava uhlí v souvislosti s hospodářskými problémy některých podniků.⁵⁰ Zisky však mohly být podle informací z tisku mnohem větší, neboť na dráze panovaly poměrně vysoké přepravní tarify. Např. noviny Silesia přinesly zprávu o tom, že řada pruských závodů dováží své výrobky po železnici jen do Gluchořaz.⁵¹ Vysoké přepravní tarify však panovaly u většiny rakouských dopravních společností, byly často kritizovány jak odbornou veřejností, tak průmyslníky a obchodníky a staly se latentním problémem rakousko-uherských železnic.

Ve chvíli, kdy získala Rakouská společnost místních drah definitivní koncesi a byla uzavřena mezistátní dohoda ze 14. března 1885, bylo rozhodnuto také o výstavbě tratě Lipová - Otmuchov.

Jak dráha Lipová - Otmuchov, tak dříve zmíněná dráha Opava - Ratiboř měly být na pruské straně vystavěny pruskou vládou. Zdejší orgány měly poté informovat o svém rozhodnutí rakouskou vládu, která měla následně rozhodnout, zda se bude ve výstavbě sama angažovat nebo nechá stavět železnici na svém území pruskými firmami. Oba státy měly také zájem o co nejlepší využití vybudovaných tratí. Ve smlouvě bylo stanoveno, že denně mají jezdit alespoň dva osobní vlaky v obou směrech a tolik nákladních vlaků, kolik jen bude potřeba.⁵²

O rychlou výstavbu jmenované železnice projevovali zájem nejenom zdejší podnikatelé a představitelé veřejného života, ale také Slezský zemský sněm, který se na vzniku dráhy podílel také finančním příspěvkem.⁵³ Velké potíže způsobovala absence železničního spojení především zdejšímu kamenoprůmyslu. V tomto smyslu se nám ale dostává rozdílných informací. Zdejší zájemci o železnici ve snaze upozornit na své problémy poněkud nadsazovali potřeby zdejšího průmyslu a rozsah hospodářských ztrát. Podle takových údajů činila např. jen roční produkce vápna určená do Pruska asi 100 000 t, bernartický cukrovar zpracoval ročně cca 30 000 t řepy atd. Podle oficiálních údajů opavské Obchodní a živnostenské komory však činila výměna zboží s pruskou železniční stanicí Pačkov v roce 1884 asi 33 000 t a se stanicí Otmuchov přibližně 11 500 t.⁵⁴ V říjnu 1887 se sice konala komisionální revize celé trati, ale záhy můžeme pozorovat citelné zpomalení prací, které pozorovali všichni zainteresovaní s velkými obavami.⁵⁵

Drobná výhoda pro trať Lipová - Otmuchov spočívala na faktu, že její projekt byl svázán s projektem dráhy Opava - Ratiboř. Dráha Opava - Ratiboř se jevila jako velmi výnosná s ohledem na možné rozsáhlé obchodní styky Opavy s Pruským Slezskem. Proto také opavští obchodníci a průmyslníci začali významně podporovat i projekt Lipová - Otmuchov.⁵⁶

Záhy se ovšem začal projekt dráhy Lipová - Otmuchov komplikovat. Pruská strana začala mít velké problémy s výkupem pozemků a jeho finančním zajištěním, čímž došlo k citelnému zpomalení. Opavský magistrát proto začal bojovat za svou věc. V roce 1890 zažádali Opavští železniční výbor parlamentu o urychlený zásah s požadavkem, aby se dráha Lipová - Otmuchov začala stavět ještě týž rok a přikročilo se také ve výstavbě dráhy Opava - Horní Benešov - Valšov s případným pokračováním ve směru Rýmařov - Hrabšíšín. Tato plánovaná železnice měla být přirozeným pokračováním spojovací dráhy Opava - Ratiboř.⁵⁷

V květnu 1890 se ohledně dráhy Lipová - Otmuchov jednalo na parlamentní půdě, kde se za její realizaci bil opět Max Menger, který zdůraznil jednak její význam pro zdejší kamenoprůmysl, a jednak skutečnost, že by měla být v roce 1891 konečně otevřena pruská část železničního spojení.⁵⁸ V červnu 1891 týž poslanec hájil zájmy obou drah v rozpočtovém výboru parlamentu a požadoval vypracování rezoluce, kterou by byla vláda vyzvána, urychlit vybudování obou drah, jak jen to bude možné.⁵⁹ Ačkoliv snaha Dr. Mengera byla opravdu heroická, v praxi se mnoho nezměnilo a nezbylo tedy, než interpelovat v zájmu slezských drah i nadále. Hned na lednové schůzi parlamentu v roce 1892 tentýž poslanec otevřel debatu na téma jesenické lokálky s tím, že neustálým váháním je ohrožena výstavba navazující trati na pruském území. Reakce odpovědného ministra byla taková, že podle oficiálních zpráv má být hotová pruská část železnice až k říšské hranici do října 1893. Vše se ale komplikovalo zdlouhavým vyjednáváním s Rakouskou společností místních drah o podmínkách výstavby.⁶⁰

Zanedlouho se ale situace dala do pohybu smlouvou z 31. května 1893 o postátnění veškerého majetku Rakouské společnosti místních drah k 1. lednu 1894.⁶¹ Proč vůbec došlo k postátnění této dopravní společnosti? Rakouská společnost místních drah se totiž nenacházela právě v ideálním stavu. Musela splácet hypoteční půjčky a úroky z obligací a lokální dráhy nevynášely tolik, kolik by potřebovala. Proto jich ani většinu neprovozovala, ale provoz zajišťovaly jiné dopravní společnosti a především stát.⁶² Společnost se zavázala předat státu svůj veškerý majetek kromě finanční hotovosti a akcií a vyplatit státní správě za nevystavěné dráhy Lipová - Bernartice a Mikulovice - Zlaté Hory a na údržbu ostatních tratí celkem 3,8 milionů zlatých v hotovosti (v prvních třech měsících po zestátnění mělo být předáno 1,7 milionů zlatých a zbytek do 15. prosince 1894). Výstavbu obou slezských lokálek se ujal stát. Státní orgány vypočítaly maximální stavební náklady pro trať Lipová - Bernartice na 1,7 milionu zlatých a pro trať Mikulovice - Zlaté Hory na 570 000 zlatých. Přitom se počítalo s pomocí místních zájemců, jejichž příspěvek měl činit 270 000 zlatých. Na oplátku stát

Nádraží v Jeseníku, pohlednice, 1908 (SOKA Jeseník)

vypomohl společnosti s financemi. Jednak půjčil společnosti 70 milionů korun, tj. 35 milionů zlatých na 80 let (tedy do roku 1973) s 3% úročením, převzal také splacení půjčky jedenácti milionů marek a ve finále odpustil společnosti splacení hypoteční půjčky ve výši 550 000 zlatých na trať Hanušovice - Gluchoňazy.⁶³

Dráhu Lipová - Otmuchov podporoval dlouhodobě také Slezský zemský sněm, který přispěl na oba projekty sumou 109 500 zlatých. Již v roce 1890 schválil pro trať Lipová - Otmuchov výpomoc ve výši 60 000 zlatých, kterou v roce 1894 zvýšil na 82 000 zlatých. Ve stejném roce zemský sněm přiznal projektu železnice Mikulovice - Zlaté Hory příspěvek ve výši 27 500 zlatých.⁶⁴ Zanedlouho došlo také k faktické výstavbě obou lokálních tratí. Lokálka Lipová - Bernartice v délce 26 km byla slavnostně otevřena 2. července 1896 a trať Mikulovice - Zlaté Hory v délce téměř 9 km 31. října téhož roku.

Záhy se o napojení na železniční síť začal hlásit také Javorník. Jakmile totiž byly na železnici napojeny Bernartice, do Javorníku to už bylo skutečně jen několik málo kilometrů. Mimo to se o napojení Javorníku na železniční síť uvažovalo již v souvislosti s původním projektem lokálky Lipová - Otmuchov. V roce 1895 již byly všechny formality vyřešeny a javornické zastupitelstvo se už jen pokoušelo najít vhodné finanční zdroje. Náklady na výstavbu pěti kilometrů železnice byly odhadovány na 246 200 zlatých, což představovalo dosti nízkou sumu. To jistě také souviselo s velmi příznivým, nížinatým terénem, kudy měla trať vést. Podle statistických údajů byl objem zboží dopravovaného do Javorníku odhadnut na 37 245 t (3724 vagonů) ročně a javorničtí argumentovali dalším hospodářským oživením, jež by ještě zvýšilo rentabilitu trati.⁶⁵

Rakouský stát ke konci 19. století každoročně vydával zvláštní zákon, kterým podporoval konkrétní projekty lokálních drah. V roce 1896 tak došlo k rozhodnutí o podpoře projektu drah Třemešná ve Slezsku - Osoblaha, Bernartice - Javorník a Hukovice - Vidnava. Stát se ve všech třech případech rozhodl o nejvyšší formě podpory, tj. že se výstavby ujme sám.⁶⁶ Přitom byly stanoveny maximální náklady na stavbu: pro úzkorozchodnou dráhu Třemešná - Osoblaha činily 660 000 zlatých, pro trať Bernartice - Javorník 246 000 zlatých a pro trať Hukovice - Vidnava jen 227 000 zlatých. Náklady na výstavbu pak hradil stát z investičních fondů zestátněných železničních

Nádraží v Glucholazech, pohlednice, 1911 (soukromá sbírka)

společností.⁶⁷ Pětikilometrová lokálka Bernartice - Javorník pak byla slavnostně otevřena 6. srpna 1897 a 4,5 km dlouhá lokálka Hukovice - Vidnava týž den.

Záhy po výstavbě železnic do Javorníku a Vidnavy začala obě města usilovat o napojení také na pruskou železniční síť. V roce 1910 podala javornická městská rada na Slezský zemský výbor žádost o zřízení lokálky do dnešního Złotého Stoku, který byl od roku 1903 napojen na železniční síť. Následující rok se konalo trasování projektované trati, ale celý projekt ztroskotal na neschopnosti domluvy rakouských a pruských drah ohledně nádraží ve Złotem Stoku.⁶⁸ V případě Vidnavy však došlo úsilí svého naplnění. V roce 1898 se dozvídáme, že vidnavská městská rada zažádala u ministerstva železnic o koncesi na železnici, směřující na říšskou hranici. Obdobnou aktivitu na pruské straně vyvinula také Nisa a získala k tomu podporu své vlády.⁶⁹ Záhy si prospěšnost projektu uvědomil také Slezský zemský sněm, který rozhodl v roce 1901 o uvolnění příspěvku ve výši 20000 korun.⁷⁰ Přes všechno úsilí se jednání protahovala, takže k otevření trati Vidnava - Nisa došlo až v prosinci 1911.

Snahu o další dopravní integraci projevovaly také Zlaté Hory a Vrbno pod Pradědem, konečné stanice málo výkonných lokálních tratí. Tato západoslezská města navázala na pozapomenutý projekt 70. let, kdy mělo dojít k prodloužení lokální tratě z Vrbna pod Pradědem do jesenického výběžku. Na počátku roku 1898 zlatohorská městská rada zažádala Slezský zemský sněm poprvé o podporu spojení Zlatých Hor s Vrbnem pod Pradědem. Jednání koordinovala Obchodní a živnostenská komora v Opavě, která požádala o podporu také správu statků řádu německých rytířů v Opavě a komorní ředitelství vratislavského biskupství na Jánském Vrchu. Záhy se ke zlatohorským přidali také veřejní představitelé z Vrbna, kteří utvořili výbor na podporu projektu dráhy (purkmistr Emil Grohmann, továrník Adolf Richter, zástupci železáren v Železné a další). Prosažovali však přímé spojení se Zlatými Horami, tj. byli proti výstavbě trati Zlaté Hory - Heřmanovice - Město Albrechtice s odbočkou Heřmanovice - Vrbno, neboť podle jejich názoru by jim tato varianta nepřinesla větší prospěch. V roce 1898 se projednávaly stále obě varianty. Z Města Albrechtic se ale ozval hlas, podporující snahu Zlatých Hor. Zástupci této obce však energicky odmítli podporovat požadavky Vrbna, což bylo v jejich případě zcela logické. Zastánci linie Albrechtice - Zlaté Hory se

pokoušeli získat podporu zemské vlády a také požadovali vystavět spoj jako hlavní dráhu. Obchodní a živnostenská komora se k oběma projektům vyjádřila kladně a snažila se pro oba získat potřebnou státní pomoc.⁷¹ Vytvořený spoj se Zlatými Horami by měl nesporně velký význam pro zdejší region už jenom proto, že by se výrazně zkrátilo železniční spojení Opavy s jesenickými městy. Pro jeho výstavbu by také hovořily strategické důvody, neboť z Opavy bylo možné spojení se západním cípem Slezska jen přes pruské území. Státní orgány, resp. ministerstvo železnic se však k oběma projektům postavilo negativně, především pro očekávanou nízkou rentabilitu železnic, probíhajících v náročném horském terénu. Obě trati by sloužily podle ministerstva jen lokální dopravě a měly by jen omezený význam.⁷²

Navzdory kategorickému stanovisku ministerstva železnic se nová jednání o železniční linii Zlaté Hory - Město Albrechtice udála v roce 1901.⁷³ Tehdy povolilo ministerstvo revizi trasy plánované železnice, avšak nedošlo k uzákonění výstavby tohoto spoje ze státního rozpočtu ani v tomto roce, ani v pozdější době. Další pokusy byly činěny i později (především v r. 1906), avšak stejně bezúspěšně. Slezský zemský sněm se v březnu 1907 vyslovil kladně k výstavbě této dvacetikilometrové železnice a povolil zemskou subvenci ve výši 12000 korun na kilometr trati, tj. 240 000 korun na celý projekt.⁷⁴ V červnu 1908 byla zařazena trať Město Albrechtice - Heřmanovice - Zlaté Hory do plánu rozvoje slezské železniční sítě, který vypracoval Slezský zemský výbor pro ministerstvo železnic.⁷⁵ Stejně jako některé další projekty lokálních drah však zůstal plán spoje Město Albrechtice - Zlaté Hory až do závěru existence habsburské monarchie nezrealizován a nastupující rozvoj silniční automobilové dopravy jej odsoudil k zapomnění.

Neuskutečněný, i když velmi zajímavý projekt představuje plán na výstavbu krátké spojovací trati mezi Pruskými Kuněticemi, Supíkovcemi a Písečnou. Výstavba této dráhy byla zakotvena v udělené koncesi pro Rakouskou společnost místních drah z roku 1885, ale byla vázána na zájem státních orgánů o tuto trať. Na konci 19. století došlo patrně k prvním úvahám o výstavbě této trati. To souviselo s vlnou výstavby lokálních tratí v pruském příhraničí. Např. Pruské Kunědice byly spojeny s Nowym Świątówem již v roce 1894. V archivním materiálu se poprvé setkáváme s projektem dráhy Písečná - Pruské Kunědice v dubnu roku 1906, kdy zástupci obce Supíkovice podali k Obchodní a živnostenské komoře v Opavě petici, ve které žádali o podporu pro lokální trať, jež by velmi pomohla rozvoji zdejšímu kamenickému průmyslu. Obchodní komora s vehemencí sobě vlastní zaslala požadavek ihned na olomouckou pobočku ředitelství státních a na ministerstvo železnic do Vídně. Ministerstvo se však obrátilo k projektu zády s tím, že povinnost byla vázána na zestátněnou Rakouskou společnost místních drah.⁷⁶

Záhy ale k projektu dráhy Pruské Kunědice - Supíkovice - Písečná přibyl také projekt lokálky Žulová - Pruské Kunědice s napojením na Písečnou. V dubnu 1909, podruhé v lednu 1910 a potřetí v červenci 1910 se konala schůze zájemců o dráhu v žulovském hostinci „U císaře rakouského“. Dohodli se především na ustavení společné deputace, jež přednese jejich požadavky na ministerstvu železnic a zajistí vypracování generálního projektu.⁷⁷ Do začátku roku 1910 se podařilo vypracovat generální projekt celé tratě, který byl odeslán k posouzení na ministerstvo železnic, včetně propočtu rentability.⁷⁸ V červnu 1910 pak proběhla revize vytyčené trati, přičemž byly odhadnuty náklady na celou 23 kilometrů dlouhou trať na tři miliony korun. Poté se nám však ztrácí jakékoliv informace o připravovaném projektu.

S myšlenkou spojení Žulové s Velkými Kuněticemi a Písečnou se setkáváme ještě v roce 1919. V březnu se sešli v Žulové zájemci, kteří uvažovali o vytvoření akciové společnosti s účastí státu i země v případě, že by nedošlo k státní výstavbě trati. Projekt, který se opíral o původní plán z roku 1910, byl zaslán na ministerstvo železnic do Prahy. V průvodním textu je zdůrazněn hospodářský význam plánované dráhy. Bylo poukazováno na fakt, že v místních kamenických závodech pracuje cca 3200 dělníků, produkce činila k roku 1913 cca 4,6 milionů korun a v roce 1919 byl její objem odhadován již na 18 - 24 milionů korun.⁷⁹ V srpnu 1919 pak podnikla delegace zástupců organizací a podniků, jež měly zájem o výstavbu železnice, cestu do Prahy. Zde intervenovala ve prospěch své věci u několika ministerstev. Na ministerstvu dopravy se setkala se sekčním šéfem Dr. Ottou, který působil ještě na vídeňském ministerstvu železnic jako referent pro lokální dráhy. Ten také objasnil problematiku celé situace. Především většina technické dokumentace a dalších mate-

riálů zůstala ve Vídni, nový zákon o lokálních tratích se připravoval až na rok 1922 a jako nezbytný se ukázal také příspěvek zájemců ve výši jedné třetiny nákladů. Po těchto informacích se zájemci rozhodli pokusit se prosadit výstavbu železnice v rámci Slezských zemských železnic, přičemž se zemská správní komise pokusila pro tento účel získat půjčku patnácti milionů korun. V poválečném období plném změn však nehodlal do nejistého projektu nikdo investovat.⁸⁰

Nerealizovaným projektem lokální dráhy ze Žulové do Velkých Kunětic a Písečné končí era budování železnic na Jesenicku. Období první Československé republiky je z hlediska dopravy nejen na Jesenicku charakterizováno nástupem individuální i organizované silniční automobilové dopravy. V celostátním měřítku bylo realizováno jen několik větších železničních projektů, které měly zabezpečit lepší komunikační spojení českých zemí a Slovenska. Napříště byly osudy jesenických železnic spojeny pouze s postupným nahrazením parních lokomotiv motorovými soupravami. Po roce 1945 došlo k nejvýraznějším zásahům do vytvořené železniční sítě, jež představovalo zrušení mezistátních železničních spojek z Bernartic a Vidnavy. Tento krok jen přispěl k větší izolovanosti pohraničních oblastí Jesenicka.

POZNÁMKY

1. POPELKA, P.: Státní silniční politika na Jesenicku ve 2. polovině 19. století. In: Jesenicko. Vlastivědný sborník 6, 2005, s. 24 - 31.
2. FISCHER, W. a kol.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 5. Stuttgart 1985, s. 160.
3. **Franz Xaver Riepl** (1790 - 1857) stál u zrodu jedné z největších privátních železnic habsburské monarchie, Severní dráhy císaře Ferdinanda. Viz MYŠKA, M. a kol.: Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska. Ostrava 2003, s. 380 - 382. D'ELVERT, Ch.: Geschichte der Verkehrs-Anstalten in Mähren und Oesterreichisch-Schlesien. Brünn 1855, s. 161.
4. Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), pobočka Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora Olomouc, kart. 211, inv. č. 1860. Srovnej D'ELVERT, Ch.: Geschichte der Verkehrs-Anstalten in Mähren und Oesterreichisch-Schlesien. Brünn 1855, s. 161. POPELKA, P.: Moravsko-slezská centrální dráha a vznik železniční sítě v západním Slezsku. Časopis Matice moravské, 125, 2006, s. 111-133. TÝŽ: Vznik a vývoj Moravské pohraniční dráhy do jejího zestátnění v roce 1895. Střední Morava, 23, 2006, s. 51-64.
5. Jednou z možností vysvětlení této skutečnosti je generační výměna v rodině Kleinů, když v srpnu 1855 umírá vůdčí osobnost první generace Franz Klein. Mimo to se kolem poloviny 50. let Kleinové významně angažovali při výstavbě moderních železáren v Kladně společně s Vojtěchem Lannou a Václavem Novotným pod firmou „Kladenské železářské těžiště“, jež se stala od roku 1857 součástí „Pražské železářské společnosti“, což mohlo způsobit zmenšení zájmu v jiném podnikatelském záměru.
6. Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1862, s. 462.
7. Silesia ze 23. července 1862.
8. Silesia ze 26. listopadu 1862.
9. Obširně např. HENDRYCH, S.: Stopou dějin železnic v Podorlicku. Hradec Králové 1987.
10. Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1863, s. 53.
11. Silesia ze 21. ledna 1863.
12. Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1864, s. 257.
13. SCHIMPF, K.: Die Mährisch-Schlesische Centralbahn mit besonderer berücksichtigung des Vorwurfes des Gründergeschwindel. Wien 1999. Rukopis diplomové práce, uložený v Österreichische Nationalbibliothek Wien. Geschichte der Eisenbahnen der Oesterreichisch-ungarischen Monarchie. Band I. Theil II. Wien 1898, s. 100.
14. Denkschrift zu dem Entwurfe eines neuen Eisenbahnnetzes der österreichischen Monarchie. Wien 1864.
15. SOkA Jeseník, fond PhDr. Rudolf Zuber, kart. 20, inv. č. 122.
16. **Adolf Raymann** mladší (1822 - 1889) jesenícký textilní továrník. Podrobně MYŠKA, M.: Slezská lnářská firma „Regenhart und Raymann“ za průmyslové revoluce. In: Příspěvky k dějinám lnářství na severní Moravě. Šumperk - Trutnov 1986, s. 85 - 130. **Joseph Latzel** (1813 - 1896) majitel svobodného rytířského statku Bernartice, podnikatel v cukrovarnictví. V r. 1851 založil cukrovar v Bernarticích, majetkový podíl v cukrovařech v Kelčanech, Velkých Pavlovicích, Osoblaze a v Otmuchově. Blíže NEUBAUEROVÁ, M.: Podnikatelská rodina Latzelů. In: II. a III. svatováclavské česko - polsko - německé setkání v Jeseníku. Jeseník 2003, s. 47. **Ignaz**

Seidl starší (1824 - 1898) šumperský obchodník s přízí a textilní podnikatel, spolupodílík mechanické přádelny v Loučné, kapitálově se podílel na vybudování cukrovarů v Bernarticích, Pavlovicích, Kelčanech a Otmuchově. V l. 1864 - 5 vybuďoval v Sudkově úspěšnou mechanickou přádelnu lnu. Blíže MYŠKA, M. a kol.: Biografický slovník Slezska a severní Moravy II. Nová řada, s. 111 - 112. **Eduard Oberleitner** mladší (1813 - 1892) majitel textilní továrny v Šumperku, spolupodílík a ředitel mechanické přádelny bratří Kleinů v Loučné, zakladatel přádelny lnu v Hanušovicích a Hanušovicích-Holbě. Politicky velmi činný - od roku 1849 člen šumperské městské rady a poslanec zemského sněmu. V roce 1874 povýšen se svým bratrem Karlem do šlechtického stavu. Blíže MYŠKA, M. a kol.: Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska. Ostrava 2003, s. 323 - 324.

17. Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1874, s. 446.

18. SOKA Jeseník, fond PhDr. Rudolf Zuber, kart. 20, inv. č. 122.

19. ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, kart. 120.

20. Stenographische Protokolle über die Sitzung des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates. 8 Session, Sitzung 142 am 29 October 1875. Wien 1875.

21. SOKA Jeseník, rodinný archiv Priessnitz-Ripper, kart. 22.

22. Z dalších členů majitel léčebného domu na Gräfenbergu (dnes Lázně Jeseník) Franz Neugebauer, továrník Kleofas Riedel, stavitel Rudolf Zelenka a tesařský mistr a stavitel Leo Gröger. **Johann Ripper** podporoval výstavbu železnice na Jesenícku i na lednovém ustavení městského železničního výboru. V roce 1883 však došlo mezi Ripperem a výborem k roztržce, motivované osobními averzemi (především mezi Ripperem a Micklitzem), a následným mediálními přestřelkami ve slezském tisku. Blíže SOKA Jeseník, rodinný archiv Priessnitz-Ripper, kart. 22.

23. **Anton Latzel** (1819 - 1886) bratr Josepha Latzela. Majitel velkostatku Vápenná, od roku 1868 majitel zdejší vápenky, podílík a prezident Holzstiftenfabrik-Aktiengesellschaft v Písečné. Blíže NEUBAUEROVÁ, M.: Podnikatelská rodina Latzelů. In: II. a III. svatováclavské česko - polsko - německé setkání v Jeseníku. Jeseník 2003, s. 48. **Alois Regenhart** (1852 - 1918) od roku 1889 šéf firmy Regenhart und Raymann, která se vypracovala na jeden z největších lnářských podniků v monarchii. Od r. 1881 člen jeseníckého městského zastupitelstva a v l. 1893 - 4 jesenícký starosta. Od roku 1906 čestný občan Jeseníku. Blíže: MYŠKA, M. a kol.: Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska. Ostrava 2003, s. 369 - 370. **Ze Skal, z Velké Lhoty**, starý slezský šlechtický rod pocházející od Olešnice a poprvé zmiňovaný ve 14. století. V roce 1768 získal Johann Ernest von Skal statek Kobylá. Jeho syn Karl Cletus, císařský poručík, byl v roce 1801 povýšen se svým strýcem Ferdinandem von Skal do stavu svobodných pánů. Potomkové Karla von Skal (1839 Ferdinand, 1879 Karl, 1905 Ferdinand von Skal) pak drželi Kobylou. Viz: HOSÁK, L.: Historický místopis země Moravskoslezské. Brno 1938, s. 867. BLAŽEK, C.: Der Adel von Oesterreichisch-Schlesien. Nürnberg 1885, s. 80 - 81. MERAVIGLIA-CRIVELLI, R.: Der böhmische Adel. Nürnberg 1885, s. 92 - 93.

24. Blíže POPELKA, P.: Dr. Max Menger ve víru železničních jednání na říšské radě 1871 - 1907. In: Acta Facultatis philosophicae universitatis Ostraviensis 219/2005. Historie Historica 12 (Profesoru Lumíru Dokoupilovi k sedmdesátinám), s. 275 - 283.

25. Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1881, s. 1330.

26. Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1881, s. 1461 a 1489. Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1882, s. 273. Oskar Lazarini se angažoval především v železničním podnikání v rakouských zemích. Ve Slezsku připravoval některé projekty na Těšínsku (lokální dráhy z Těšína přes Ustroň a Skočov do Bílska), ale do samotné železniční výstavby zde nezasáhl.

27. ZAO, pobočka Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora Olomouc, kart. 459, inv.č. 3754.

28. SOKA Jeseník, rodinný archiv Priessnitz-Ripper, kart. 22.

29. Původně požadovala Rakouská společnost místních drah převzetí akcií společnosti ve výši až 1,8 milionu zlatých, na což ale vláda nepřistoupila. Zákon navržen ministrem obchodu na 281. zasedání parlamentu 12. března 1883. Výťah zveřejněn In: Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1883, s. 511-512. Návrh zákona též In: ZAO, pobočka Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora Olomouc, kart. 459, inv.č. 3754.

30. Slezsko mělo podle zákona přispět 30 000 zlatými a ostatní zájemci, případně moravská země pak 270 000 zlatými.

31. Deputace vyslané k zemskému sněmu v říjnu 1881 se zúčastnil Regenhart, zástupce firmy Regenhart und Raymann, říšský poslanec Siegl a baron Skal z Kobylé.

32. Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1888, s. 107.

33. Zkrácené znění projevu zemského prezidenta k poslancům zemského sněmu ve věci schválení subvence ve prospěch železnice Hanušovice - Gluchołazy In: Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1888, s. 108. **Olivier markýz Bacquehem** (1847 - 1917) potomek francouzské emigrantské rodiny usazené po

roce 1791 na Moravě. V 70. letech 19. století okresní hejtman v Těšíně, později místodržitelství rada v Sarajevu. Od roku 1882 zemský prezident pro Slezsko a v letech 1886 - 1893 ministr obchodu. Blíže Biografický slovník Slezska a severní Moravy 17., (nová řada 5), s. 15.

34. BERTHOLD, K.: Schlesiens Landesvertretung und Landeshaushalt von ihren Anfänge bis zur neuesten Zeit. Troppau 1909, s. 168.

35. Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1884, s. 610.

36. Znění koncese otištěno In: Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1885, s. 1025 - 1029. Nesprávný letopočet vydání koncese In: Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1888, s. 107.

37. ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, kart. 121.

38. Smlouva ministerstva obchodu a Rakouské společnosti místních drah otištěna In: Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1885, s. 1030 - 1031. Vedle moravské a slezské země na stavbu přispěli firma Regenhart und Raymann částkou 35 000 zlatých, kníže Liechtenštejn 30 000 zlatých, vřatislavské biskupství 10 000 zlatých, město Jeseník 5000 zlatých, továrna na výrobu fezů v Mikulovicích 3000 zlatých, Josef Schindler z Gräfenbergu 3000 zlatých, papírna v Písečné 2333 zlatých.

39. Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1886, s. 1672.

40. Stenographische Protokolle. X. Session, I. Band, s. 64 - 66. Stenographische Protokolle. X. Session, II. Band, s. 2086. Stenographische Protokolle. X. Session, II. Band, s. 2482 - 2483. Stenographische Protokolle. X. Session, VIII. Band, s. 10086 - 10087.

41. SOKA Jeseník, rodinný archiv Priessnitz-Ripper, kart. 22.

42. Silesia č. 134 ze 7. listopadu 1886.

43. Mezistátní jednání o propojení pruských a rakouských drah (železniční úseky Hanušovice - Glucholazy s odbočkami na Otmuchov a Velké Kunčice a Opava - Ratiboř) probíhalo v Berlíně již v prosinci 1884. Zprávu o jednání přinesly jak pruské listy (Presse, Berliner Blätter), tak rakouský tisk.

44. Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1887, s. 894 - 896.

45. SOKA Jeseník, rodinný archiv Priessnitz-Ripper, kart. 22. Geschäfts-Bericht der Österreichischen Lokal-Eisenbahn-Gesellschaft pro 1886. Wien 1887, s. 7.

46. SOKA Jeseník, rodinný archiv Priessnitz-Ripper, kart. 22.

47. GÁBA, Z.: 100 let železniční trati Hanušovice - Hlucholazy. Vlastivědné listy 15, 1989, s. 31 - 32.

48. Na nově otevřenou železnici se přijel podívat mj. také prezident Rakouských státních drah Aloys svobodný pán Czeditz, který provedl následně inspekci tratí Heřminovy (dnes stanice Mílotice nad Opavou) - Vrbno a Valšov - Rýmařov, na nichž převzal od počátku roku 1889 provoz stát.

49. Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1888, s. 158.

50. Geschäfts-Bericht der Österreichischen Lokal-Eisenbahn-Gesellschaft pro 1888 - 1893. Wien 1889 - 1894. Hrubý zisk tratě pro jednotlivé roky: 1888 - 88303 zl., 1889 - 205384 zl., 1890 - 240282 zl., 1891 - 301554 zl., 1892 - 273321 zl., 1893 - 305402 zl.

51. Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1888, s. 318.

52. Státní smlouva č. 95 ze 14. března 1885 otištěna v říšském zákoníku na s. 221 - 231. Smlouva upravovala výstavbu tratí Prostřední Střelava - Otovice (Broumov), Hanušovice - Glucholazy, Lipová - Otmuchov a Ratiboř - Opava.

53. Již v únoru roku 1884 si nechal inženýr Rudolf Latzel z Javorníku udělit koncesi na přípravu lokální dráhy, která by vedla z Vápenné přes Kobylou a Hukovice na říšskou hranici u Bernartic a napojila se na projektovanou železnici Otmuchov - Dziewiętlice (Heinersdorf). Viz: Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1884, s. 425.

54. ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, kart. 121.

55. ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, kart. 121.

56. Např. v roce 1888 přispěli opavští činitelé na tento projekt částkou 8000 zlatých. Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1888, s. 776.

57. Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1890, s. 199.

58. Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1890, s. 614.

59. Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1891, s. 425.

60. Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1892, s. 546 - 7.

61. Zákon č. 199 z 27. prosince o převodu majetku Rakouské společnosti místních drah na stát a o výstavbě místních drah Lipová - Bernartice a Mikulovice - Zlaté Hory otištěn v říšském zákoníku na s. 607 - 613.

62. Majetek společnosti čítal po řadě transakcí s jinými dopravními společnostmi patnáct drah v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Dolním Rakousku v délce 368 km. Dráhy byly provozovány v drtivé většině ve spolupráci se státem či jinými společnostmi. Společnost místních drah disponovala akciovým kapitálem ve výši 15 milionů zlatých (77500 akcií po 200 zlatých) a čtyřmi emisemi obligací v hodnotě 10 milionů zlatých a 11 milionů

říšských marek. Společnost splácela státní hypoteční půjčky na tratě Hanušovice - Gluchořazy a Budějovice - Želnavá ve výši 1,8 milionů zlatých, kterou splácela i po svém zestátnění.

63. Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1893, s. 422 - 425.

64. BERTHOLD, K.: Schlesiens Landesvertretung und Landeshaushalt. Theil II. Troppau 1909, s. 169. Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt. Wien 1895, s. 566 - 567.

65. ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, kart. 121.

66. Zákon č. 141 z 21. července 1896.

67. Státní výstavba těchto drah však byla podmíněna finančními příspěvky místních zájemců a zemských orgánů: pro trať Třemešná - Osoblaha se počítalo alespoň s 287 000 zlatými, pro trať Bernartice - Javorník alespoň s 50 000 zlatými a pro trať Hukovice - Vidnava alespoň s 45 000 zlatými.

68. GÁBA, Z.: K historii železnice na Javornicku. Severní Morava 61, 1991, s. 35 - 36.

69. ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, kart. 121.

70. BERTHOLD, K.: Schlesiens Landesvertretung und Landeshaushalt. Theil II. Troppau 1909, s. 170.

71. ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, kart. 121.

72. ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, kart. 121. Opis stanoviska ministerstva železnic zasláné Zemské vládě v Opavě z prosince 1898.

73. V tomto období se při prosazování projektu angažoval především zlatohorský rodák **Dr. Ferdinand Pohl**, dvorní a soudní advokát a zemský poslanec za městskou volební kurii Jeseník - Javorník - Zlaté Hory - Vidnava v l. 1854 - 1916. Od r. 1870 se věnoval především advokacii ve Vídni a od r. 1903 působil jako komorní ředitel v Javorníku. V r. 1889 byl jmenován čestným občanem Zlatých Hor a v r. 1913 byl povýšen do šlechtického stavu s predikátem „von Schleswald“.

74. ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, kart. 122.

75. BERTHOLD, K.: Schlesiens Landesvertretung und Landeshaushalt von ihren Anfänge bis zur neuesten Zeit. Theil II. Troppau 1909, s. 171.

76. Z přiložených statistik vyplývá, že se v roce 1905 vyprodukovalo jen v Supškovících 2937 t mramorových a žulových výrobků a 2573 t vápence. ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, kart. 122.

77. ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, kart. 122. Účastnil se např. baron Skal, zvolený předsedou komitétu, starosta Žulové Grimme, okresní hejtman baron Weichs zur Wenne, zemský poslanec Schenkenbach atd.

78. O provedení trasování trati bylo rozhodnuto již na prvním setkání zájemců v březnu 1909. Náklady na provedení inženýrských prací, vyčíslené na 12000 korun, si mezi sebou rozdělily zainteresované obce.

79. To však nic neříká o skutečném navýšení produkce. Zde uvedený nominální růst produkce ukazuje především na inflační vzrůst cen. Např. po válce a během války došlo až k osminásobnému vzrůstu nákladů na formanskou přepravu. Stejně tak došlo k nárůstu nezaměstnanosti. Jen v politickém okrese Jeseník bylo evidováno v dubnu roku 1919 asi 2000 nezaměstnaných.

80. ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, kart. 122.

Zusammenfassung

Die Anfänge der Eisenbahn in der Jeseniker Region

Das Jeseniker Gebiet können wir den Regionen zuordnen, in denen der Aufbau einer modernen Verkehrsinfrastruktur erst verspätet und unter spezifischen Bedingungen erfolgte. Bis in die siebziger Jahre des 19. Jahrhunderts führte nicht nur keine Eisenbahnlinie in die Jeseniker Region, sondern auch der Zustand der dortigen Straßen war mehr als bemitleidenswert. Die erste moderne Straße erhielt die Jeseniker Region erst zum Wechsel der siebziger zu den achtziger Jahren, also zu einer Zeit, als bereits dreißig Jahre seit der Vollendung des staatlichen Straßengrundnetzes in Böhmen vergangen waren und als sich die Staatsorgane auf eine Unterstützung der Eisenbahn konzentrierten.

Der Bau von Eisenbahnen lag im ganzen westlichen Schlesien bis zum Wechsel der sechziger zu den siebziger Jahren des 19. Jahrhunderts noch in den Windeln. Bis zum Bau der mährisch-schlesischen Zentralbahn existierte hier kein Eisenbahnnetz (außer einer kurzen Strecke Svinov (*Schönbrunn*) - Opava (*Troppau*)).

und die örtlichen Industrie und Handelskreise trugen sehr schwer an diesem Handicap. Dabei existierte eine ganze Reihe von Eisenbahnprojekten, die jedoch aus den unterschiedlichsten Gründen keine Ausführung erfuhren. Das Jeseniker Gebiet unmittelbar betraf das nicht realisierte Projekt der so genannten „Schlesischen Westbahn“ von Zábřeh (*Hohenstadt*) - in Mähren nach Nisa (*Neisse*). Der von der Unternehmerfamilie Klein vorgelegte Plan wurde jedoch aus strategischen Gründen abgelehnt. Im Jahre 1864 wurde ein Programm einer einheitlichen Konzeption für die Entwicklung des Eisenbahnnetzes in der gesamten Monarchie vorgelegt, auf dessen Grundlage die Strecke Opava - Zlaté Hory (*Zuckmantel*) und Olomouc (*Olmütz*) - Zlaté Hory über Rýmařov (*Römerstadt*) sowie Zlaté Hory - Nisa gebaut werden sollten. Die ganze Konzeption erfuhr jedoch wegen des verlorenen preußisch-österreichischen Krieges im Jahre 1866 und der nachfolgenden preußisch-österreichischen Verhandlungen Veränderungen.

Mit dem Bau einer Eisenbahn nach Jeseník (*Freiwaldau*) beschäftigten sich vor allem industrielle Kreise, konkreter die Firma Regenhardt und Raymann, der Unternehmer Joseph Latzel aus Bernartice (*Barzdorf*), die Textilunternehmer Ignaz Seidel und Karl Oberleitner aus Šumperk (*Mährisch Schönberg*) und der Schwiegersohn von Vincenz Priessnitz, Johann Ripper. Die Unternehmer erhielten im April 1874 die Erlaubnis zur technischen Vorbereitung - eines Projektes für eine Eisenbahn von Hanušovice (*Hannsdorf*) bis nach Jeseník und weiter über Supkovice (*Saubsdorf*) und Bernatice zur Reichsgrenze mit einer Abzweigung nach Vápenná (*Setzdorf*). Das Projekt wurde jedoch als zu teuer zurückgewiesen. Als unrealistisch erwies sich auch ein Plan einer Verlängerung der Lokalbahn von Vrbno pod Pradědem (*Würbenthal*) nach Jeseník aus der ersten Hälfte der siebziger Jahre, der als unrentabel und zu aufwendig verworfen wurde.

Ein unmittelbarer Impuls für weitere Verhandlungen bezüglich einer Freiwaldauer Eisenbahn war die Eröffnung der Bahn bis nach Vrbno pod Pradědem im Dezember 1880. Kurz danach bildete sich in Jeseník ein Ausschuss für den Bahnbau, der erfolgreiche Verhandlungen mit der Österreichischen Lokalbahngesellschaft aufnahm. Diese Gesellschaft erhielt nach langen Verhandlungen im März 1885 definitiv die Konzession zum Bau der Bahn von Hanušovice bis nach Glucholazy (*Ziegenhals*), sowie einer Abzweigung von Dolní Lipová (*N. Lindewiese*) nach Bernatice und von Písečná (*Sandhübel*) nach Velké Kuněčice (*Groß Kunzendorf*). Mit dem eigentlichen Bau der Strecke Hanušovice - Glucholazy wurde bereits im November 1886 begonnen. Die Projektierungsarbeiten führte die Wiener Baufirma Wessely & Schön durch und im März 1887 wurde der Bau einem Baukonsortium anvertraut, das der Bauunternehmer Haudek aus Choceň (*Chotzen*) und der Baumeister Zelenka aus Prag bildeten. Kleinere Bauaufträge erhielten auch örtliche Baumeister (Leo Gröger). Die gesamte Strecke wurde im Jahre 1888 eröffnet und der Staat genehmigte den Betrieb darauf. Nicht geringe Mittel für den Bau gewährten auch der mährische und der schlesische Landtag sowie seitens der Öffentlichkeit eine Reihe von Interessenten.

Obwohl über den Bau der Strecke Dolní Lipová - Bernartice bereits im Jahre 1885 entschieden worden war, zog sich dessen Realisierung sehr lange hin. Gründe dafür waren Komplikationen bei Kauf von Grundstücken auf der preußischen Seite und die typische Unentschlossenheit der Österreichischen Lokalbahngesellschaft. Die ganze Situation kam erst durch die Verstaatlichung der Österreichischen Lokalbahngesellschaft im Jahre 1894 ins Rollen. Damals übernahm der Staat die eingegangenen Verpflichtungen und in zwei Jahren kam es zum Bau der Lokalstrecken Dolní Lipová - Bernartice und Mikulovice (*Niklasdorf*) - Zlaté Hory. Bis zum ersten Weltkrieg baute der österreichische Staat in der Freiwaldauer Region ebenfalls eine kurze Lokalbahn von Bernartice nach Javorník (*Jauernig*), von Hukovice (*Haugsdorf*) nach Vidnava (*Weidenau*) und von Vidnava bis nach Nisa.

Seit den neunziger Jahren des 19. Jahrhunderts gab es in der Freiwaldauer Region zahlreiche Projekte von Lokalbahnen, die aus den unterschiedlichsten Gründen nicht realisiert wurden. Gründe waren eine zu geringe Rentabilität und der Mangel an Finanzmitteln seitens des Staates und der Landesorgane. Zu diesen Projekten gehörte der Plan einer Lokalbahn von Javorník nach Zlatý Stok (*Reichenstein*), von Vrbno pod Pradědem nach Zlaté Hory, von Zlaté Hory nach Město Albrechtice (*Olbersdorf*), von Písečná bis nach Preußisch Kunzendorf (*Slawniowice*) und von Žulová (*Friedberg*) nach Velké Kuněčice.

Bis zum Untergang der Habsburger Monarchie wurde in der Freiwaldauer Region ein Eisenbahnnetz geschaffen, das mit kleinen Veränderungen bis zur Gegenwart funktioniert. Charakteristisch für die Zeit der ersten Tschechoslowakischen Republik war vom Standpunkt des Verkehrswesens das Aufkommen eines individuellen und organisierten Automobilverkehrs. In gesamtstaatlichem Maßstabe wurden nur einige große Eisenbahnprojekte realisiert, die bessere Kommunikationsanbindungen Tschechiens mit der Slowakei sichern sollten. In der Folge hing das Schicksal der Eisenbahnverbindungen nur mit dem allmählichen Ersatz der Dampflokomotiven durch Triebwageneinheiten zusammen. Die Beseitigung der zwischenstaatlichen Eisenbahnverbindungen von Bernatice und Vidnava nach dem Jahre 1945 führten zu sehr bedeutenden Eingriffen in das geschaffene Eisenbahnnetz. Dieser Schritt führte zu einer noch größeren Isoliertheit der Grenzgebiete der Jeseniker Region.

Drobnosti

Z lázeňského skicáře Samuela Birmanna

Samuel Birmann (1793 - 1847)¹ je pokládán švýcarskými historiky umění za jednoho z nejvýznamnějších malířů a grafiků období romantismu. V nám dostupných encyklopediích umění jej však bude badatel hledat marně.

Narodil se 11. srpna 1793 ve švýcarské Basileji. Jeho otec Peter Birmann (1758 až 1844) byl také malířem a grafikem. Mimo to založil v r. 1792 uměleckou a malířskou dílnu, k níž patřilo i nakladatelství a obchod uměním. V této firmě pracoval i syn Samuel. Oba byli navíc významnými sběrateli a mecenáši. Svoji bohatou uměleckou sbírku odkázali Muzeu umění v Basileji. Založili také uměleckou nadaci při muzeu, z jejíhož výnosu se dosud financují nákupy uměleckých děl pro jeho sbírky. Jako výtvarný umělec proslul Samuel Birmann především krajinářskými tématy, ať již obrazy švýcarských Alp, Sicílie, Albánie či Říma a okolí. Absolvoval mnoho studijních cest po Evropě. Pozoruhodné jsou i jeho kopie pláten starých mistrů, především holandské krajinářské školy. Vystavoval v Bernu a Curychu, v r. 1822 dokonce v proslulém Salonu v Paříži. Od r. 1832 se definitivně přestěhoval z Basileje na rodinný statek na venkově, kde si již dříve zřídil ateliér pro práci v terénu. Po propuknutí duševní choroby se dlouhodobě léčil v lázních ve Švýcarsku, jižní Francii, Itálii a ve Slezsku. V r. 1836 byl zvolen členem výboru pro veřejnou sbírku umění v Basileji. Zemřel v r. 1847.

Jeho tvorba se vyznačuje precizní kresbou a skvěle zvládnutou perspektivou, takže například jeho obrazy alpských ledovců slouží vědcům dodnes k porovnávání ústupu zalednění!

To, že v jeho díle lze najít skici krajiny z okolí Jeseníku, ví však jen málokdo. Vznikly za pobytu Samuela Birmanna ve vodoléčebném ústavu Josefa Weisse ve Frývaldově (Jeseník) v r. 1839. Nesou dataci od 27. srpna do 16. září a jsou jediným známým důkazem o jeho pobytu.² V třicátých letech 19. století totiž

u malíře propukla maniodepresivní choroba, kterou se pokoušel léčit mj. také ve Frývaldově. O úspěšnosti léčby chybí důkazy, pro nás je ale potěšitelné, že krajina kolem Frývaldova S. Birmanna oslovila a že se jeho skici dochovaly. Jsou uloženy v Uměleckém muzeu v Basileji (*Kunstmuseum Basel*) ve sbírce Kabinetu mědirytin (*Kupferstichkabinett*) v rozsáhlém souboru děl Petera Birmanna a jeho syna Samuela.³

Jde o skicář⁴ se čtrnácti náčrtů tužkou, pět z nich je částečně kolorováno (akvarel). Nalezneme zde žánrové motivy z České Vsi, Pasíčky (*Streitenhau, Strei-*

rová či Štrajtová, osada Bukovic), Dětrichova a samotného Frývaldova včetně lázni na Gräfenberku. Vzhledem k precizní kresbě autora jsou některé z nich velice cenným pramenem historického bádání. Pocházejí totiž z r. 1839 a takto starých vyobrazení existuje ve sbírkách Státního okresního archivu Jeseník či Vlastivědného muzea Jesenicka velice málo.

Naprostým unikátem je vyobrazení Weissova vodoléčebného ústavu ve Frývaldově. Doposud jsme měli k dispozici pouze neautorizovanou a nedatovanou kresbu, resp. její kopii z období kolem r. 1840. Vzhledem k již zmíněné preciznosti Birmannových kreseb tak známe přesnou podobu ústavu z r. 1839. Také další dvě kolorované kresby pomohly zjistit nové skutečnosti ve spojitosti s tímto ústavem. Jde o vyobrazení tzv. „Granatenfels“, tj. Granátové skály, které zase umožnilo lokalizaci tzv. „Held'sdusche“⁵, sprchy, jež náležela právě k Weissovu ústavu. Z popisu u Birmannových kreseb skály a sprchy vyplývá, že spr-

cha ležela v sousedství „Granátové skály“, tedy skály na okraji lesa při cestě na Čertovy kameny. Z historického pohledu je zajímavá i skica sprchy v České Vsi.⁶ Jde patrně o podobu sprchy na Priessnitzově potoku (*Priessnitzbach*) nedaleko Hackenbergova statku pod lázněmi, o jejíž existenci víme již z jiné kresby uložené ve VMJ. Birmannem načrtnutý pohled na lázně Gräfenberk patří k nejstarším a opět přesně zachycuje stavebně historický vzhled lázni v daném roce. Nesmírně přínosná z hlediska technických památek je skica mlýna (stoupy) na tříslu v dnešní osadě Pasíčka⁷. Víme, že již v r. 1806 zde existovaly dva mlýny na tříslu, ale Birmannova kresba nám přiblížila jejich vzhled. Ostatní skici jsou spíše žánrovými studiemi krajiny.

Díky švýcarskému malíři se tak po více než sto šedesáti letech dovídáme mnoho zajímavého o počátcích lázeňství, o našem městě a jeho okolí.

Bohumila Tinzová

Seznam kreseb Samuela Birmanna z jeho pobytu ve Frývaldově:

1. Česká Ves (*Böhmischdorf*), 26. srpna 1839
2. Granátová skála u Heldovy sprchy (*Granatenfels ab Held'sdusche*), 27. srpna 1839
3. Heldova sprcha (*Held'sdusche*), 29. srpna 1839
4. Mlýn na tříslu v Pasíčce (*Lohmühle in Streitenhau*), 30. srpna 1839
5. Kostel v České Vsi (*Kirche von Böhmischdorf*), srpen 1839
6. Sprcha v České Vsi (*Dusche von Böhmischdorf*), srpen 1839
7. Gräfenberk (*Gräfenberg*), 1. září 1839
8. U České Vsi (*bey Böhmischdorf*), 4. září 1839
9. Frývaldov (*Freiwaldau*), nahoře připsáno: *Goldkoppe, Held'sdusche*, 7. září 1839
10. Sofiina sprcha u Gräfenberku (*Sophien-Dusche bey Gräfenberg*), 8. září 1839
11. Vjezd do České Vsi (*Eingang in Böhmischdorf*), 9. září 1839
12. U Dětrichova (*bey Dittershof*), 10. září 1839
13. Weissův ústav ve Frývaldově (*Anstalt Weiss in Freiwaldau*), 11. září 1839
14. Na Bělé mezi Frývaldovem a Českou Vsí (*an der Biela zwischen Freywaldau u. Böhmischdorf*), 16. září 1839

POZNÁMKY

1. Peter und Samuel Birmann. Künstler, Sammler, Händler, Stifter. Katalog zur Ausstellung 27.9.1997 - 11.1.1998 im Kunstmuseum Basel. Basel 1997, 134 s.
2. Pro r. 1839 nejsou k dispozici tzv. Curliste, tedy seznamy lázeňských hostů v tištěné podobě (vycházely od r. 1840), které obsahovaly nejen seznamy gräfenberských pacientů, ale i seznamy lázeňských hostů Schrotova ústavu v Dolní Lipové a Weissova ústavu.
3. Informace o existenci Birmannových kreseb z Jesenicka byla zjištěna zásluhou našeho neúnavného spolupracovníka dr. Petera Knolla z Berlína. Následovala dlouhá výměna e-mailů, na jejímž konci stálo publikační právo k těmto skicám pro náš archiv. Bohužel, doposud se nepodařilo získat kvalitní kopie, takže jejich publikování není prozatím možné.
4. Kunstmuseum Basel, Kupferstichkabinet, sign. Bi 349, Sešit se skicami Samuela Birmanna z let 1839, 1841.
5. B. Tinzová uvádí tuto sprchu pod názvem „Bohatýrská“ nebo „Hrdinova“ (*der Held = bohatýr, hrdina*). Sprcha ale mohla být pojmenována po E. von Held-Rittovi, jak dokazují němečtí badatelé filologickým rozbořením názvu. E. von Held-Ritter pobýval na Gräfenberku, studoval Priessnitzovu vodoléčebnou metodu a napsal knihu *„Priessnitz auf Gräfenberg, oder treue Darstellung seines Heilverfahrens mit kaltem Wasser. Ein Handbuch für*

alle, welche Gräfenberg besuchen, und die Wasserkur dort oder in der Heimath brauchen wollen...“, Vídeň, 1837, 108 s. Tato otázka zůstává dosud otevřena. In: Tinzová, B.: *Hydropat Josef Weiss a jeho synové*. Jeseník 2004, s. 5.

6. Někteří badatelé (např. J. Helfricht ve své disertační práci „*Der Pionier der Naturheilbewegung Vincenz Prießnitz (1799 - 1851) und die Rezeption seiner Hydrotherapie im deutschsprachigen Raum bis 1918*“ Dresden/Olomouc 2004, 335 s.) uvádějí, že v České Vsi fungoval vodoléčebný ústav. Tato informace pravděpodobně pramení ze skutečnosti, že část lázní na Gräfenberku ležela v katastru České Vsi.

7. Literatura i dobové prameny lokalizují tyto mlýny do Seče (*Frankenhau*, Franková). Nejde ale o žádný rozpor, protože Seč byla centrem tzv. pasek neboli mýtinek, pozdějších osad Dlouhá Hora (*Hammerhau*, Hammerová), Mýtinka (*Fitzenhau*, Ficová), Pasíčka (*Streitenhau*, Štrajtová) a Seč. Tříslu bylo používáno k vyčinění kůží. Vyrábělo se z mleté dubové kůry.

Zapomenutá archivářka Vlasta Kamencová-Smolková

Ve Státním okresním archivu Jeseník je uložen osobní fond Vlasty Kamencové, muzejní a vlastivědné pracovnice z Javorníku.¹ Torzovitost dochovaného materiálu však neumožnila vystihnout plstičtěji její snahy o vzkríšení muzejnictví na Javornicku. Její archivářskou činnost pak literatura vůbec nezná.² Teprve při definitivním pořádání fondu Městského muzea Javorník³ se objevila registratura muzea z let 1951-1960 (1962), která obsahově doplňuje fond V. Kamencové a dává nám možnost pohlédnout na její práci podrobněji.

Vlasta Kamencová, rozená Smolková se narodila v Javorníku 29. dubna 1923 v národnostně smíšené rodině: otec Josef Smolka zde sloužil jako strážmistr na místní četnické stanici, matka byla německé národnosti. Navštěvovala javornickou českou menšinovou školu, ale protože to byla jen obecná škola, dal se otec přeložit na Opavsko. Po ukončení školní docházky r. 1939 absolvovala dvě třídy školy pro odborné ženské práce v Opavě. V té době žila s rodiči v Brance u Opavy, kam se rodina přestěhovala z Hradce nad Moravicí. Za okupace byla nasazena jako dělnice na nucené práce v Opavě. Do Javorníku se vrátila v polovině dubna 1945.

Po příchodu do rodného města se stala nejprve administrativní pracovnicí místní správní komise, posléze městského národního výboru. V říjnu 1952 nastoupila do zaměstnání na místní poštovní úřad, kde setrvala až do srpna 1973. Poté byla zaměstnána v zahradnictví a v letech 1979-1980 v provozovně javornického výrobního družstva Slezanka.

Již koncem 40. let se Vlasta Smolková začala intenzivně zajímat o muzejní a vlastivědnou práci, která logicky vyplynula z funkce archivářky města Javorníku. Šlo totiž o spojenou funkci správkyně městského muzea a archivu, do níž byla jmenována 1. června 1951.

Ve funkci městské archivářky spadala V. Smolková metodicky pod Krajský archiv v Janovicích u Rýmařova řízený dr. Františkem Spurným. Byla pověřena administrativním vedením archivu, dohledem nad registraturou MNV v Javorníku a samostatným prováděním skartací též registratury a odborným pořádáním. Od r. 1945 se s městskými archiváliemi v Javorníku totiž nic nepodnikalo, byly uloženy v mokré

přízemní místnosti na radnici. První kroky archivářky tedy spočívaly v zajištění regálů a přestěhování archivu do vyhovujících prostor, které se našly v domě na Puškinově ul. čp. 8. Za pronájem místnosti archivu platil MNV majiteli domu částku 50 Kč ročně. Zde byly uloženy archiválie MNV; starší fondy před r. 1945 byly deponovány v městském muzeu.

V září 1952 zapůjčil městský archiv prostřednictvím krajského archivu na výstavu o vývoji zemědělství v Olomouckém kraji 8 pergamenových listin týkajících se fojtství Uhelná.⁴ V témže měsíci byla V. Smolková pověřena okresním archivářem Josefem Dvořákem⁵ z Jeseníku, aby provedla skartační dohlídku a soupis fondů u MNV v obcích Travná, Zálesí, Bílý Potok, Horní Hoštice, Bílá Voda, Uhelná a Bernartice. Krajský archivář dr. Spurný její práci zhodnotil: „Podle odevzdaných zápisů o provedených skartačních můžeme říci, že svou práci prováděl vskutku dobře a prosíme proto, abyste jí po skončení těchto prací na základě stručného výkazu práce proplatili cestovní výdaje.“ V říjnu t.r. byla proto V. Smolková (spolu s archivářem J. Dvořákem) pověřena provedením hrubých pořádacích prací i v městském archivu ve Zlatých Horách, na což zdejší různými funkcemi zaneprázdněný matrikář a správce muzea J. Šimůnek nestačil.

Podle instrukcí pro spolupráci muzeí a archivů byla v r. 1959 připravována delimitace sbírkových předmětů a archiválií. V městském muzeu Javorník se nacházelo především 22 knih cechů (1560-1856), sirotčí kniha obce Javorník (1745-1778), různé konvoluty spisů, kupř. o požáru Javorníka r. 1825, o stavbě kostela v Uhelné z let 1800-1803, pozůstalosti starosty J. Krischkera, rodiny Steidler-Nowak, statkáře Jana Schuberta, faráře A. Engelbrechera. V červenci 1962 pak V. Kamencová-Smolková předala dr. R. Zuberovi do Okresního archivu Šumperk, pracoviště Javorník všechny uvedené archiválie. Kromě vyjmenovaných přešly do archivu i 4 pergamenové listiny (1499-1679), soubor archiválií fojtství Uhelná (1464-1832) a sbírka opisů listin k dějinám Javorníka (1575-1934). Na žádost V. Kamencové byly v městském muzeu ponechány: urbář z r. 1574 obsahující obce Horní Heřmanice, Bernartice a Velká Kraš, kronika Javorníka a 8 ks pečetidel různých cechů a 1 obecní pečetidlo, které se nacházely v muzejní expozici. Do muzea se naopak dostaly 2 globy z 18. stol., 1 hodiny a 3 cínové poháry.

Ve funkci správkyně městského muzea dokázala V. Smolková za půl roku obnovit v domě, kde se nacházelo bývalé muzeum, expozici zaměřenou na regionální vlastivědu. Veřejnosti bylo **Vlastivědné muzeum Javorník ve Slezsku** zpřístupněno dnem 1. prosince 1951.

Sbírky byly umístěny ve čtyřech místnostech a doplňovaly je výstavní prostory na chodbě. Řazeny byly tematicky: obrazárna nabízela divákům především

obrazy na skle, kromě toho i tři kuriozity - obraz složený z vlasů, látky a z poštovních známek. Slezská světnička byla zařízena malovaným nábytkem a doplněna empírovým psacím stolem a barokním stolečkem. Vystavená keramika pocházela jak ze Slezska, zejména malované talíře a pivní sklenice, tak z Číny, Španělska (malovaný kachel ze zámku v Bílé Vodě), či šlo o indiánské práce. Doba biedermaieru byla zastoupena panenkou, krabicemi, kufrem a sbírkou šperků, sponek, tabatěrek a fajek. Samostatné místo v expozici měly bohaté sbírky javornických cechů. Na instalaci vykopávek a prehistorických exponátů se podílel dr. Jisl, přednosta prehistorického oddělení Slezského muzea v Opavě, který zde umístil nástroje z doby kamenné jako sekýrky, palice, nástroje z parohů a pazourků. Kromě místního materiálu zde našly místo i pohřební nádoby z Holasovic u Opavy. Bohatě byl zastoupen středověký materiál nálezy z hradu Rychleby a ze Skorošic. Jedno oddělení bylo věnováno orientálním předmětům perského původu - nacházely se zde štíty, helmice, kopí, sekery, krokodýlí kůže apod. Vystavena byla i sbírka pušek a šavlí doplněná o exponáty z 1. a 2. světové války - granáty, bomby, miny, čepice zajatých vojáků, jejich ruční práce. Městskou správu Javorníku symbolizovaly v expozici buben a dva prapory.

V březnu 1952 byl vytvořen sbor muzejních spolupracovníků, za jehož členy byli MNV Javorník schváleni: František Hrazdira, odb. učitel a kronikář MNV, Jan Stoupal, archivář zemědělsko-lesnického archivu, Antonie Škodová, osvětová referentka MNV, pplk. v.v. Jan Heider, znalec hudby a národopisu, učitelka V. Mazálková a fotograf Viktor Zeman. Byli to všechno nadšení amatéři, takže byla omezena možnost přímého odborného vedení, též vzhledem k odlehlosti Javornicka, a většinu odborných úkonů stejně zajišťovala V. Smolková, jak vyplývá z dochované korespondence. Krajské muzeum v Olomouci proto doporučilo MNV v Javorníku vyplatit V. Smolkové odměnu za uvedenou práci; týkalo se to i průvodce v muzeu.

Již od počátku si V. Smolková uvědomovala, že jde o provizorium. Hned v červnu hledala možnost přemístění muzea na zámek Jánský Vrch - byl jí nabídnut malý domek na nádvoří s jednou místností, což pochopitelně musela odmítnout. Proto v prosinci 1951 začalo Krajské muzeum v Olomouci oficiálně vyjednávat s apoštolskou administraturou v Českém Těšíně o umístění muzea přímo v zámeckém objektu. Po více než ročním snažení bylo dosaženo dohody. Libreto nové expozice **Vlastivědného muzea města Javorníka** vypracoval Studijní a lidovýchovný ústav kraje Olomouckého (SLUKO), instalaci o prázdninách 1953 povedl dr. Jan Kühndel z Prostějova za pomoci učitelek javornických škol, které si tak naplňovaly povinný mimoškolní pracovní úvazek. Pro veřejnost bylo nové muzeum otevřeno 10.

srpna 1953. Do funkce průvodkyně po sbírkách přijal MNV zaměstnankyni zámku Jarmilu Koutskou za odměnu 40 Kčs čtvrtletně; V. Smolková pak pobírala od odboru kultury ONV v Olomouci zdaněných 216 Kčs čtvrtletně. Později se změnil statut muzea na **Vlastivědné muzeum Javorník, pobočka Okresního vlastivědného muzea v Jeseníku.**

Činnost V. Smolkové spočívala nejen v péči o staré sbírky, ale též ve snaze je rozšiřovat. Již v listopadu 1951 podnikla akci na záchranu řady cenností z pozůstalosti herce Rudolfa Rittnera, uložených na Kozím hrádku v Bílém Potoce. Při návštěvě manželů Bialkových si vyhlédla vyřezávané skříně a židle, sošky, Rittnerovy divadelní knihy, stoleček s malovanou deskou, dvě truhlice, staré hodiny, vyšívány obrázků aj. Rada MNV pak povolila jejich koupi pro muzeum. Národní kulturní komise pro správu státního kulturního majetku v Praze zastoupená oblastním inspektorem Valešem nechala však mobiliář převést na zámek Velké Losiny, a to včetně Rittnerovy sochy. Komise navrhla správkyni javornického muzea, aby se obrátila na ministerstvo zemědělství, „aby Vám sdělilo, zda v okolí Javorníku je nějaký zámecký objekt, v němž ještě není provedena likvidace vnitřního zařízení. V takovém objektu byste mohli žádat národního správce objektu, aby Vám přidělil některé předměty, které by se Vám hodily do Vašeho muzea.“ V. Smolková tedy obeslala správu dětského domova v Bílé Vodě a ozdravovnu na zámku ve Vlčicích, nevíme však s jakým výsledkem. Obracela se též na jednotlivce, nejen v Javorníku, ale i v Travné a Zálesí, které žádala o upozornění na obrazy malované na skle, plechu či dřevě. Zejména obrazy na skle ji velice zaujaly, v muzejní sbírce jich bylo 90 ks tzv. západoslezského typu. Mnohé z nich maloval javornický malíř Josef Neugebauer, po němž se zachovalo několik předloh z r. 1833. Výsledkem sbírkotvorné činnosti V. Smolkové byl mj. zisk lodního kufru z domu čp. 6 na Stalinově ul., dvou olejomalb a dvou tepaných džbánů na víno z domu čp. 132 na Gottwaldově ul., luteránské bible tištěné v Norimberku r. 1706 od J. Viky z Bílého Potoka čp. 27. Místní národní výbor v Bílé Vodě předal městskému muzeu dvě listiny týkající se tržního práva v Bílé Vodě: Marie Terezie z r. 1748 a Františka II. z r. 1797.

Na V. Smolkovou se obracela řada institucí i jednotlivých badatelů, s nimiž spolupracovala, kupř. na soupisu map a na herpetologickém výzkumu. S biologem dr. L. Kempným ze Slezského studijního ústavu navázala užší spolupráci, mj. mu nabídla článek o javornickém cestovateli H. Lederovi Slezan objeveným Karakoa. Jako reflexe doby zní věta z Kempného dopisu 12. dubna 1954: „Chtěl jsem jej dát již teď do tisku, ale censura mi jej pozastavila, že prý Karakoa objevil Rusové.“ Ačkoliv numismatická sbírka městského muzea nebyla zpracována, poskytovala V. Smolková informace numismatickým praco-

vištím muzeí v Brně a Opavě, zejména o římských mincích z Javornicka. Nálezům mincí věnovala stálou pozornost, ještě v březnu 1960 upozorňovala vojenský útvar civilní obrany 3016, který boural v Javorníku neobydlené domy, že „ve zdejších místě bylo dříve zvykem dávat pod práh dveří, nebo pod okenní prkno mince pro štěstí.“

Jsou doloženy též snahy V. Smolkové obohacovat muzejní knihovnu, popř. výpůjčkami regionální vlastivědné literatury si prohlubovat vlastní vzdělání. Na druhé straně poskytla duplikáty časopisu *Altwater*, orgánu MSSGV, Moravskému zemskému muzeu v Brně, zbývající ročníky zapůjčovala ke studiu geologu dr. Tomáši Kruťovi, který připravoval monografii o nerostném bohatství Jeseníků. I přesto, že V. Smolková byla zaměstnána na poště, věnovala mnoho času odborným setkáním muzejních pracovníků. Zúčastňovala se valných hromad Svazu českých muzeí, odborných školení a pro socialismus typických politicko-výchovných čtvrtletních aktivů muzejních pracovníků Olomouckého kraje.

V oblasti památkové péče V. Smolková neustále upozorňovala na značné prohřešky, které doba nebrala na vědomí. V listopadu 1954 iniciovala obnovu pamětní desky Karla Ditterse z Dittersdorfu na domě čp. 32 v Puškinově ulici, „která byla v r. 1945 stavit. Rujbrem zacementována, ačkoliv písmo na ní bylo latinské.“ Následně v dubnu 1955 upozorňovala MNV, že pozemek se starými valy u farního statku čp. 32 na Havlíčkově ulici v Javorníku-vsi je zaházen smetím a prý se má zaorat. Zabránila tak zničení středověkého tvrziště a v květnu 1955 se zde následně uskutečnil archeologický průzkum.

Po přestěhování muzea na zámek Jánský Vrch byl vytvořen i prostor pro výstavní činnost. Ačkoliv si V. Smolková přála spíše výstavu o Africe, zámek prošly putovní výstavy typu Josef Mánes (květen 1952), výstava Krajského střediska výtvarných umělců v Olomouci (srpen 1952) a Sovětské divadlo (říjen 1952). Z „vlastních zdrojů“ byla realizována jen výstava ovoce a zeleniny. Na rok 1953 byly Krajským muzeem v Olomouci doporučeny výstavy k úmrtí generalissima Stalina a Žně 1953. Prakticky to fungovalo totiž tak, že Dům výstavních služeb v Praze připravil putovní výstavy pro celou republiku, kupř. pro rok 1958 J. A. Komenský, Družstevní vesnice a zdraví zemědělce, Militarismus bez masky ... V r. 1959 sama instalovala výstavu Javorník dříve a nyní a převzala výstavu Šperky minulého století.

Mezi mnohé návštěvníky zámku Jánský Vrch a městského muzea patřily organizované výpravy pionýrů. Pro ně též V. Smolková přednášela o regionální historii na pionýrském táboře v Račím údolí, s javornickými pionýry založila vlastivědný kroužek. Kromě přednášek chodili i na vlastivědné vycházky po okolí, zejména na místa spojená s pověstmi, které se staly pro V. Smolkovou životní láskou. Vzhledem

k tomu, že prohlídka městského muzea souvisela s prohlídkou samotného zámku, zvýšil se i počet návštěvníků. Jestliže do dříve samostatného muzea zavítalo okolo 1300 osob za pololetí, přesněji sezónu, tak expozice na zámku navštěvovalo kolem 8 až 10 tisíc osob ročně, z toho takřka dvě třetiny dětí.

Vlasta Smolková patřila v Javorníku k nesmírně angažovaným mladým lidem, spoluzakládala Svaz české mládeže, stála u zrodu místní odbočky Československého červeného kříže a Sokola. Byla též zakladatelkou lidové knihovny. Funkcí archivářky

a správkyně městského muzea v Javorníku byla zproštěna na vlastní žádost v roce 1959, resp. 1960. Dne 23. 12. 1961 se provdala.

V 70. letech 20. stol. se V. Kamencová-Smolková pokoušela navázat na svou dřívější činnost snahou o napsání knihy pověstí z Javornicka a její vydání, což se ukázalo být politicky neprůchodné. Až jesenický muzejní pracovník Z. Brachtl jí umožnil publikovat na stránkách jesenického Kulturního zpravodaje. Vlasta Kamencová zemřela 19. května 1986.

Květoslav Growka

POZNÁMKY

1. Kamencová Vlasta [1888]-1986. Inventář. Zpracoval K. Growka. Jeseník 2006. Fond čítá 11 inventárních jednotek a 31 evidenčních jednotek, tj. 1 karton (1921-1986) a 30 fotografií [1888] - [1970].
2. BRACHTL, Zdeněk: Z dějin muzejní práce na Jesenicku. Severní Morava 1994, 68, s. 31-46 (zde je uvedena další literatura). Týž: Z dějin muzejní práce na Javornicku. In: Regionální muzea historie a perspektivy. Šumperk 1996, s. 55-59. Týž: Zemřela muzejní a vlastivědná pracovníce Vlasta Smolková-Kamencová z Javorníku. Severní Morava 1986, 52, s. 76-77.
3. KRÁLOVÁ, Lenka: Městské muzeum v Javorníku a jeho významné osobnosti. In: V. svatováclavské československo-německé setkání v Jeseníku 2005. Sborník referátů. Jeseník 2005, s. 32-35.
4. Městské muzeum Javorník 1923-1960 (1962). Inventář. Zpracoval K. Growka. Jeseník 2006. Veškeré použité citace v článku pocházejí z tohoto pramene.
5. O nich MÜLLER, Karel: Privilegia fojtství Uhelná. Jeseník 2002/3, s. 46-49.
6. Viz GROWKA, Květoslav: Zapomenutý archivář Josef Dvořák. Jeseník 2005/6, s. 51-53.

Jeden pohraniční incident roku 1919

Mezinárodněpolitické souvislosti vzniku Československa a otázek, které museli jeho tehdejší představitelé v nejvyšších funkcích řešit, byly zpracovány z nejrůznějších úhlů pohledu v celé řadě odborných prací, pokrývajících širokou škálu problematiky vzniku a budování státu.¹

Jedním z řady takových problémů byla otázka československých hranic a je dobře známo, jak citlivá tato otázka byla.² Tzv. Pařížský archiv, uložený v Archivu ministerstva zahraničních věcí České republiky a dokumentující jednání československé delegace na pařížské mírové konferenci, dokládá tuto skutečnost celou řadou originálních dokumentů.³

Mezinárodněpolitické „prosazení se“ Československa na mírových konferencích a garance našich hranic vítěznými mocnostmi v čele s Francií však byla pouze jednou stranou mince, naplnění konferencemi deklarovaných závěrů tou stranou druhou, neméně obtížnou. Jejich realizací bylo v řadě případů pověřeno vojsko, resp. ozbrojené složky a je možno říci, že na všech úrovních, zejména však středních

a nižších, došlo k velice ostré konfrontaci s německým obyvatelstvem. V situaci velice silného česko-německého národnostního napětí bylo politické zadání československé reprezentace jasné, jeho prosazení však velmi konfliktní.

Armáda byla - a musela být - nasazena na řadě míst, a to velmi silně, ať už mluvíme o Svitavsku, anebo o pohraničí, kam spadá též československo - polský spor o Těšínské Slezsko a Javorinu a Spiš.⁴ Osudy těchto „velkých“ konfliktů jsou literaturou popsány, jejich protagonisté z vysokých politických a armádních kruhů jsou dostatečně známi, na střední a nižší úrovni však zůstává řada anonymních jedinců, kteří velká a významná slova deklarací naplňovali dennodenní službou.

A tak, podíváme-li se na ony konflikty patřičně silným zvětšovacím sklem, rozpadnou se nám do mnoha větších, či menších, nebo úplně malých incidentů, které mají ovšem také své větší, či menší, nebo úplně malé hrdiny. Jednotlivce, kteří se v jisté chvíli stali součástí „větších“ dějů a dějin a jejichž jednání v té

jistě „významné“ chvíli zůstalo zachyceno v archivních pramenech. Je jich, těch archivních pramenů, v českých archivech nespočetné množství a dokumentují každodenní úporné zápolení velitelů a jejich podřízených o nový stát.

Texty, které jsou v tomto drobném článku čtenáři předkládány, zachycují fakta jednoho malého, ale možná ilustrativního pohraničního incidentu, jakých bylo mnoho, a s nimiž se ozbrojené síly tehdy jen krátce existujícího Československa - tu lépe tu hůře vyrovnávaly. K incidentu došlo 11.5.1919 na československo - německé hranici nedaleko obce Bernartice (*Barzdorf*) a byla při něm přepadena a zajata československá hraniční stráž.

Nebyl to incident ojedinělý, už 1.3. t.r. referovalo Ministerstvo národní obrany číslem jednacím 6261/op. Ministerstvu zahraničních věcí o vytrhání kolejí v délce asi půl kilometru na trati mezi Mikulovicemi a Glucholazy (*Ziegenhals*) pruským vojskem.⁵ 18. února t.r. byla zajata československá tříčlenná hlídka při obchůzce hranic nedaleko již jednou zmíněné vsi Bernartice. Expedováni byli až do Nisy.⁶ Dne 9. dubna t.r. došlo při cvičení německého vojska u Bílého Potoka ke střelbě přes hranice na československou hraniční stráž.⁷

Podívejme se však již podrobně na případ zajetí československé hraniční stráže u Bernartic, jak jej zachytily archivní prameny.⁸

Protokol

Sepsaný dne 13. května 1919 se střelci: Macháčem Rudolfem 1898/1917 Habrůvka, Brno, Kříž Matěj 1897/1915 Obyčtov - Nové Město, Kalíšem Ludvíkem 1896/1916 Horní Bory - Vel. Meziříčí, Lipovským Josefem 1897 Brumov - Tišnov, Lidmílem Josefem 1893/1915 Olešná - Nové Město [nečit.] 9 polní setniny čs. stř. pl. čís. 14 v Javorníku.

Předmět: Přepadení pohraniční stráže v obci Barzdorfu říšsko - německým vojskem, zavlčení jmenovaných do Německa a jejich návrat.

Přítomni: Poručík Vrbka František, jako velitel setniny, důst. čekatel Karel Brichta jako svědek, účetní poddůstojník Karel Macků, jako jednatel.

Výpověď

Dne 11.5.1919 byli jsme ve službě jako pohraniční stráž v síle 1 vel. a 8 mužů v obci Barzdorfu. Velitelem stráže byl svob. Jan Š., závodčím střelec Rudolf M. O 8 hod. večerní odešel svob. Jan Šimecký se dvěma muži na obchůzku směrem k Ober - Hermsdorfu. Stř. Macháč Rudolf zavedl v téže době stráž střelce F. Šenka na hranici, upozorniv jej, aby ten byl obzvláště ostražitý, jelikož během odpo. bylo pozorováno, že němečtí vojáci často kolem přechází, z čehož se dá souditi, že

něco kují. Kolem 1/2 9 hod. večerní přehlížel Macháč tuto stráž a našel ji na místě. Vše bylo v klidu. Vrátil se na strážnici. Kolem 3/4 10 h. v noci zaslechl před strážnicí šramot. Vyšel se stř. Křížem ven a spatřil 3 ozbrojené něm. vojíny. Vrátil se tedy ihned na strážnici, zburcoval ostatní, načež jsme se všichni ozbrojili puškami a ručními granáty a v úmyslu, že tyto 3 zajmeme, vyběhli jsme do předsně. Zde však zatarasili nám tito, jejichž počet mezitím vzrostl na 8 - 10 mužů, cestu, volající na nás česky, abychom se vzdali a vyšli ven. Jelikož z předsně vede více východů, zamýšleli jsme druhou stranou uniknouti, což se nám však nepodařilo, jelikož všechny východy byly obsazeny. Poněvadž jsme jejich vyzvání neuposlechli, začali něm. vojáci do strážnice střílet. My vidouce, že není vyvážnuti, ježto dům, v němž je strážnice, byl kolkolem obstoupen něm. vojskem v počtu as 41 mužů a každé použití zbraně, že by vyvolalo zbytečné krveprolití, vzdali jsme se. Němci odvedli nás do vesnice as 7 km vzdálené, jejíž jméno nám není známo. Na strážnici odmontovali soukromé telefonní zařízení a vzali sebou. Dále nám odcizili: 4 vojenské pláště, 3 kožené opasky s nábojnicemi, 8 ručních granátů, 5 pušek, obraz pres. Masaryka a všechny náboje. Všechny tyto věci vzali sebou. Cestou potkali jsme něm. setníka. Týž dotazoval se, kde nás zajali a na vysvětlenou, že nás přepadli na území čs. republiky, uváděli, že nás zajali na odplatu za zajaté něm. vojíny u Cukmantlu a že nás výměnou za ně chtějí propustiti. Celkem s námi zacházeli slušně a druhého dne nás ozbrojené propustili s poznámkou, že zbraně za námi pošlou. Co se mezitím dělo se stráží (stř. Frt. Šenkem) nám není známo. Připomínáme, že tito něm. vojáci dle jejich rozhovorů nejsou příslušníci německé říše, nýbrž čs. republiky ze zněmčeného území severomoravského.

Čs. střelecký pluk čís. 14.

III. polní prapor

Vyjednávání s voj. něm. zástupci

Praporeční velitelství III/14 čs. pol. prap. v Javorníku

Javorník, dne 12. května 1919

Při vyšetřování vpádu říšsko - německého vojska do území čs. republiky v Barzdorfě, byl jsem vyzván i s poručíkem Vrbkou, velitelem 9/14 pol. setniny, velitelem čs. stráže desátníkem Matouškem Vladimírem bych se dostavil na hranice, kde prý mě čekají němečtí důstojníci s bílým praporem.

Odebral jsem se tam s poručíkem Vrbkou Františkem, s četnickou stanicí v Barzdorfě, s velitelem čs. stráže pohraniční s desátníkem Matouškem Vladimírem od 9/14 pol. setniny a se 3 muži od čs. pohraniční stráže, postavené od 9/14 pol. setniny.

Na hranicích očekávali nás deputace v síle 1 setníka, velitele 16/23 setniny, 1 nadporučíka, 1 poručíka a 4 ozbrojených mužů. Od nich na silnici u staniční budovy železničních drah v Hermsdorfu stála 1 četa ozbrojená a vedle silnice v příkopě též jedna četa s puškami namířenými na naši stranu.

Velitel ihned po našem příchodu udává, že jeho vojín vtrhli dne 11.5.19 na naše území a zajali 5 střelců a jednoho postřelili: Jako důvod udává, že naše vojsko vtrhlo obdobným způsobem v průseku Ziegenhals - Nicklasdorf, kterýžto průsek patří pod pos. velit. ve Frývaldově, a zajali z jejich strážnice 5 mužů. Tímto činem chtěli odčinit hanbu, tímto způsobenou, na svém pluku, poněvadž oni lidé byli též od toho samého pluku. Vedle toho pravil, že našich 5 střelců nevydá dříve, až pos. velit. nedodá jejich 5 mužů.

Výpovědi setníka na dané otázky:

1) Jest u vás též zákaz, že nesmíte hranice překročiti?

U nás jest přísný zákaz, že příslušník německé armády bez vyššího rozkazu nesmí hranice překročiti.

2) Proč tak učinili vaši vojín?

Oni chtěli odplatiti tak jako se jim stalo, a svým činem chtěli setřítí tak hanbu svého pluku.

3) Jak přešli vaši vojáci hranici?

Němečtí vojín šli otevřeně po silnici, na hranici zaskočili strážce a ostatní pak zaskočilo mužstvo na strážnici. Bylo jich asi 12 mužů a zajali 6 našich střelců, z nichž jeden prchl a při útěku byl postřelen. Ostatních 5 mužů nachází se na strážnici a budou vydání teprve až oni od pos. velit. v Javorníku obdrží svých 5 lidí

4) Proč jste stříleli na cizím území?

Když počala čs. stráž po nás střílet, tudíž jsme odpovídali, poněvadž jsme měli v úmyslu je zaskočiti, bez střelby.

5) Proč jste postavili na třech stranách rojnic?

Při této otázce se nadporučík od 16/23 setniny silně začervenal a setník popřel, že rojnice na československém území byly postaveny.

6) Házeli jste ruční granáty?

Neházeli, poněvadž žádné nemáme při sobě. (Ač při prohlídce byl ruční granát, který byl hozen do předsíně, dle prozkoumání byl německý.)

7) Věděli jste o počínání svých vojínů?

Odpovídá nejistě, že nic nevěděl, a pak dodává: teprve až bylo mě předvedeno oněch 5 zajatých čs. vojínů.

8) Schvalujete jejich čin?

Setník odpovídá, že úplně schvaluje jejich čin, ba že měli i k tomu právo, jinak prý by čest 23 pluku nebyla navrácena.

Jednání po těchto otázkách ukončil jsem tou podmínkou, že vše ohlásím posádkovému veliteli v Javorníku, načež odešli jsouce pozorováni mnou a poručí-

kem Vrbkou Františkem.

Vyjednávání účastnil jsem se pouze s poručíkem Vrbkou, s kterýmž jsem byl vyslán pos. vel. onen vpád do našeho území vyšetřiti.

Posádkové velitelství Javorník

Čs. střelecký pluk čís. 14.

III. pol. prapor

Dův. j.č. 191/pole.

Případ na hranicích v Barzdorfu

Okrskové velitelství v Šumperku

Javorník, dne 15. května 1919

Telefonické hlášení ohledně případu u pohraniční stráže v Barzdorfu doplňujeme tímto po důkladném vyšetření až do podrobností. Celý případ stal se následovně:

V noci dne 11. května t.r. překročilo k 10 hod. večer asi 10 - 12 německých vojáků hranice na silnici do Barzdorfu s úmyslem zajmouti naší tam postavenou pohraniční stráž. Stráž tato byla tou dobou počtem neúplná: z 9 vojínů byl velitel se dvěma muži právě na obchůzce do Ober - Hermsdorfu, 1 muž stál na strážce asi 40 kroků od strážnice vzdálen a ostatních 5 mužů dlelo ve strážnici, kde se četním bavili: Německá hlídka chtěla především strážního vojína, který se bránil a konečně se ještě Němcům vytrhl a potokem uprchl. Němci po něm stříleli; byl zraněn do lýtky, ale došel přece do Javorníka, kde případ hlásil.

Němci se rozdělili, obstoupili dům, kde se stráže nalézá, vystřelili několikrát do dveří a zdi domu, takže oněch 5 lidí ve strážnici, kteří se napřed brániti chtěli, ale z domu už nevyšli, že nemohli, na konec zajali a odvedli. Na strážnici zničili domácí telefon a odnesli, co po vojácích našli.

Z Javorníku byla ihned po hlášení zraněného vojína vyslána četa do Barzdorfu, aby zjistila situaci, stráž znovu obsadila a po zajatých pátrala. Zatím vrátil se z pochůzky velitel stráže se dvěma muži. Němci už byli pryč. Když dorazila četa z Javorníku vyslaná, hlásil velitel stráže, co se dověděl a případ v hostinci v Ober - Hermsdorfu s německými vojáky a naším setníkem.

Časně z rána byl vyslán pobočník do Barzdorfu, aby na místě všechna data případu zjistil. V tom čase objevili se na hranici němečtí důstojníci s bílým praporem a žádali o vyjednávání. Obsah vyjednávání byl napsán a předkládáme tento tento jakož i ostatní věci se týkající protokoly a hlášení v originálech.

Oněch zajatých 5 mužů vrátilo se během dne beze zbraní. Vydaní zbraní bylo německými důstojníky slíbeno, dosud však nebyly vráceny.

Roman Musil

POZNÁMKY

1. K problematice vzniku samostatného Československa existuje v současné době již téměř nepřeberné množství pramenů a literatury. Jmenujme namátkou třeba: BENEŠ, E.: Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa. II.díl, Praha 1927; BORSKÝ, L.: Znovunabytí samostatnosti. Praha 1929. KLIMEK, A. a kol. (edd.): Vznik Československa, Praha 1994. DEJMEK, J. - KOLÁŘ, F.: Československo na pařížské mírové konferenci 1918 - 1920. Svazek I., listopad 1918 - červen 1919. Praha 2001.
2. Tamtéž. Polský úhel pohledu viz např. KAMIŃSKI, M. K.: Konflikt Polsko - Czeski 1918 - 1921. Warszawa 2004, kde je uvedena i další literatura.
3. Archiv ministerstva zahraničních věcí (AMZV), fond Pařížský archiv 1918 - 1921.
4. Mám na mysli pohraničí dnešní České republiky, československo - maďarský konflikt opomímím. Literatura viz výše.
5. AMZV, fond II. sekce 1918 - 1939, karton č. 19, sl. „Hranice“.
6. Tamtéž.
7. Tamtéž.
8. Tamtéž. Jsou zde uloženy všechny materiály citované v textu za poznámkou.

Ex libris Karla Maxmiliána z Fragsteinu

Jen málokdy se stává, že se mezi písemnostmi římskokatolických farních úřadů dochovají dokumenty nejstarší, tedy z doby samotného vzniku duchovní správy v obci a výstavby kostela. V případě Dolního Domašova tomu tak je.

Ve Státním okresním archivu Jeseník byl v r. 2005 při pořádání archivního fondu *Farní úřad Dolní Domašov* mj. nalezen inventář kostela sv. Tomáše Apoštola se zápisy z let 1730 - 1910. Samotný inventář zahrnuje v knize pouze léta 1730 - 1732, později sem byly připsány také údaje k nájmu farního obročí, ke kapitálu a výběru desátků. Inventář je zajímavý především tím, že jej nechal pořádit iniciátor vzniku samostatné farnosti v Dolním Domašově (do r. 1730 byla obec přifařena k Frývaldovu - dnes Jeseník) a donátor výstavby tamějšího kostela vratislavský kanovník Karel Maxmilián z Fragsteinu. Ten také knihu vlastnoručně signoval, připojil otisk rodové pečeti (dochovaný bohužel ve velmi špatném stavu) a označil ji svým *ex libris*, které je vlepeno na předním přidešti.¹

Karel Maxmilián, svobodný pán z Fragsteinu, se narodil v lednu 1669 v Rohově (Rogau, Rogów) u Ratiboře v dnešním Polsku v luteránské rodině Valeriána a Doroty rozené Beesse. Humanitní a filozofické vzdělání získal na jezuitské koleji ve Vratislavi (Breslau, Wrocław). V letech 1692 - 1695 vystudoval teologii v Římě, kde také obdržel titul doktora teologie a filozofie. V prosinci 1694 přijal kaplanské svěcení a v březnu následujícího roku jej papež Inocenc XII. jmenoval apoštolským protonotářem. Již v květnu 1695 však Fragstein z Říma odjel a vrátil se domů, aby se zde mohl věnovat kněžské práci.

V lednu 1697 se stal duchovním správcem farnosti v Kolnici u Grotkova, ale ještě v témže roce byl přeložen do Břehu u Hlohova. Z rozhodnutí papeže se v r. 1702 stal kanovníkem katedrální kapituly ve Vratislavi. Kvůli průtahům z císařské strany se však jeho jmenování značně vleкло - do úřadu nastoupil až počátkem července 1705. O tři roky později se stal kanovníkem kolegiální kapituly v Hlohově a poté 18. listopadu 1715 prelátem - kancléřem katedrální kapituly ve Vratislavi. Byla mu zároveň svěřena správa kapitulního majetku a důchodů a biskup jej navíc jmenoval oficiálem církevního soudu.²

I přes značné zaneprázdnění si Karel Maxmilián z Fragsteinu přece jen občas dopřál odpočinek a rozptýlení účastí na společenských akcích církevních hodnostářů. V r. 1725 jej jedna taková přivedla do Dolního Domašova. Spolu s dalšími členy kapituly sem doprovázel vratislavského biskupa Františka Ludvíka z Neuburgu (biskupem 1683 - 1732) na lov v okolních biskupských lesích. Při lovu však došlo k neštěstí, které se stalo přímým podnětem ke stavbě kostela a zřízení samostatné duchovní správy v obci. Jeden z honců byl nešťastnou náhodou smrtelně zraněn a nebylo kněze, který by jej v poslední hodině zaopatřil svátostmi. Kanovník Fragstein se pokusil raněného vyzpovídat, ale přes veškerá ujištění, že je knězem, ztroskotal na nepochopení umírajícího. Než stačil povolát až z Frývaldova kněze s posledním pomazáním, raněný zemřel. Fragstein byl událostí velmi rozrušen a zaskočen. Na jeho žádost proto vratislavský biskup již následujícího roku vydal povolení ke stavbě kostela. Materiál ke stavbě poskytl biskup, náklady na jeho dopravu ve výši 600 zlatých uhradil

sám Karel Maxmilián. Ten také kostelu věnoval vnitřní výzdobu a vybavení, jeho nákladem byly rovněž pořízeny varhany a kostelní zvony. V r. 1730 byl kostel dokončen. Duchovní správa zde téhož roku zahájila svou činnost, a to 8. října, kdy byl kostel zasvěcen sv. Tomáši Apoštolovi. Jde o ojedinělý případ, kdy byl patron vybrán podle jména obce. Prvním farářem zde byl ustaven Johann Anton Schmidt.³

V červenci 1732 se Karel Maxmilián z Fragsteinu zúčastnil volby nového biskupa. Stál na straně kardinála Filipa hraběte Sinzendorfa, jehož do úřadu prosazoval císařský dvůr. Po svém úspěšném zvolení se biskup Sinzendorf (v úřadě 1732 - 1747) Fragsteinovi také náležitě odvděčil - ustanovil jej oficiálem celého biskupství. O čtyři roky později 31. července 1736 Karel Maxmilián zemřel a byl pochován v kanovnícké kryptě vratislavské katedrály sv. Jana Křtitele.⁴

Svobodný pán Karel Maxmilián z Fragsteinu pocházel ze starého slezského rodu, jenž své jméno odvozoval od dnes již neznámého sídla Frauensteina, a který za své rodové sídlo pokládal Načeslavice (Nimsdorf) na Kozelsku, podle něhož se také nazýval „z Fragsteinu a Nimsdorfu“. Rod Fragsteinů patřil k významným vlastníkům půdy v Horním Slezsku. Jeho příslušníci byli do stavu svobodných pánů povýšeni v r. 1664, opětovně pak v r. 1709. Protože však rodina nezanedala v přímé linii žádné potomstvo, přešel její pozemkový majetek do cizích rukou.⁵

Vzácnější movitý majetek býval šlechtici často označován rodovým erbem. Mezi takovéto předměty patřily v té době i knihy. Také Karel Maxmilián z Fragsteinu si knihy označoval, a to umělecky provedeným *ex libris* v podobě mědirytiny svého znaku.

Popis erbu:

V oválném štítě vyrůstá z návrší vinná réva se třemi hrozny a třemi listy obtočená kolem tyče a provázená dvěma přivrácenými vinařskými noži - kosíři. Na horním okraji štítu korunovaný turnajský helm s přikryvadly, klenotem tři pštrosí pera. Vše převyšeno hodnostním kloboukem apoštolského protonotáře. Nad kloboukem opis: CAROLUS MAXIMILIANUS DE FRAGSTEIN & NIMBSDORF.⁶

Původním účelem vzniku tohoto znaku ale nemuselo být právě a jen *ex libris*. Mohl totiž vzniknout v souvislosti s tvorbou kapitulních kalendářů vratislavské kapituly. Zvyk vydávat tištěné nástěnné kalendáře se od 16. století ujal vedle významných říšských měst především v církevní sféře, u dómských kapitul. Integrovaní součástí těchto kapitulních kalendářů byly soubory erbů kanovníků. Erby ryté pro potřeby kalendáře se pak mohly následně uplatnit jako *ex libris*, jako další způsob veřejné prezentace svých nositelů.⁷

Nález Fragsteinova vlastnického znaku v inventáři kostela sv. Tomáše Apoštola svědčí o mimořádném osobním zaujetí, s nímž se Karel Maxmilián z Fragsteinu zasadil o výstavbu svatostánku v Dolním Domašově a o ustanovení nové, na Frývaldovu nezávislé farnosti. Je o to významnější, že se jedná o jediný exemplář *ex libris*, který byl dosud v SOkA Jeseník při pořádání fondů farních úřadů nalezen. Vhodně navíc doplňuje znalosti o Fragsteinově znaku, s nímž se lze dodnes setkat přímo v interiéru dolnodomašovského kostela na oltáři, kazatelně⁸ a zvonu⁹ a případně i dalších dochovaných liturgických předmětech, které donátor kostelu věnoval.¹⁰

Jana Hradilová

POZNÁMKY

1. SOkA Jeseník, f. FÚ Dolní Domašov, inv. č. 1, sign. Ia, IIIh - inventář kostela.
2. PATER, J.: Wrocławska Kapituła Katedralna w XVIII. wieku. Rozprawy naukowe nr. 23. Wrocław 1998, s. 178 - 179.
3. SOkA Jeseník, f. FÚ Dolní Domašov, inv. č. 81, 82, sign. VII - farní kronika a novodobý opis její části; PATER, opak. cit.; SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska 1. Academia, Praha 1994, s. 38 - 39; Seznam nemovitých kulturních památek okresu Jeseník. Olomouc 2001, s. 27 - 29; PÍSKOVSKÝ, P.: 700 let Bělé pod Pradědem. Bělá pod Pradědem 1984, s. 14; OLIWA, M.: Nieder Thomasdorf und Adelsdorf. In: Freiwalddau - Gräfenberg. Kirchheim u. Teck 1987, s. 465 - 470.
4. PATER, opak. cit.; KASTNER, K.: Breslauer Bischöfe. Breslau 1929, s. 56 - 59; SKŘIVÁNEK, E. - TOVAČOVSKÝ, J.: Vratislavští biskupové v dějinách Slezska se zvláštním zřetelem na jejich životopisy a heraldiku. Praha 2004, s. 69.
5. BLAŽEK, C.: Der Adel von Oesterr. Schlesien. Nürnberg 1885, s. 18; PILNÁČEK, J.: Rody starého Slezska. Ed: Karel Müller, Brno 1991, s. 579 - 582. Naposledy o něm referovala FRAGSTEIN-ANDRZEJEWSKA, H.: Dzieje rodu Fragstein-Niemsdorf. In: XV/8 Śląskie Sympozjum Krajoznawców. Krnov - Głogówek 17 - 19 maja 2002. Autorka sestavila jejich rodokmen počínaje Jakubem Fragsteinem, 1540-1605 (viz fragstein@wp.pl).
6. Za popis erbů a další cenné připomínky k textu děkuji PhDr. Karlu Müllerovi.
7. MÜLLER, K.: Nejstarší znakové kalendáře olomoucké kapituly ze 17. století. In: Olomoucký archivní sborník, sv. 3, Olomouc 2005, s. 84 - 88; k ex libris viz JANKOVIČ, L.: Exlibris a supralibros na Slovensku v 16. a 17. století. Martin 2004, 192 s.
8. SOkA Jeseník, f. FÚ Dolní Domašov, inv. č. 1, sign. Ia, IIIh - inventář kostela; tamtéž, inv. č. 81, 82, sign. VII - farní kronika a novodobý opis její části; SAMEK, opak. cit.
9. MLČÁK, L.: Zvony na Šumpersku a Jesenicku. Olomouc 2004, s. 33 ; MLČÁK, L.: Zvon vratislavského zvonaře Jana Jakuba Krumferta v Dolním Domašově. Severní Morava, Vlastivědný sborník, sv. 44, Šumperk 1982, s. 65 - 66.
10. SOkA Jeseník, f. FÚ Dolní Domašov, inv. č. 1, sign. Ia, IIIh - inventář kostela; tamtéž, inv. č. 81, 82, sign. VII - farní kronika a novodobý opis její části; OLIWA, opak. cit., s. 467 - 468.

Zajímavé dřeviny zámeckého parku v Kobylé

Zámecký park v Kobylé nad Vidnávkou byl založen ve 30. letech 19. století baronem Karlem Kletem von Skal. Před koncem 19. století a poté znovu počátkem 20. století byl krajinářsky upravován a rozšířen podle návrhů zámeckých zahradníků Kretschmy a Schuhmanna. Součástí parku byl i skleník.

Dnešní stav z podzimu 2006 vypovídá o desítkách let zanedbávání a nedostatečné údržbě. Ještě koncem 60. let rostla v parku většina vysazených stromů. Počet druhů byl snížen jen o množství bylin a keřů (KRÍŽ 1971). Dnes četné velké a malé pařezy ukazují, kde stávali jehličnatí velikáni i listnaté solitéry. Z dřevin uváděných ještě v roce 1985 (HIEKE 1985) už v parku nenajdeme např. zeravinec japonský

(*Thuja dolabrata*), douglasku tisolistou (*Pseudotsuga menziesii*), dub šarlatový (*Quercus coccinea*), javor stříbrný (*Acer saccharinum*) ani katalpu trubačovitou (*Catalpa bignonioides*). I přesto zůstala v parku stále zachována řada zajímavých dřevin. Nejcennějším stromem je bezesporu dub celokrajný (*Quercus imbricaria*). Zdravotní stav tohoto statného jedince však není uspokojivý.

Správcem celého objektu je v současnosti Domov důchodců Kobylá nad Vidnávkou, příspěvková organizace Olomouckého kraje. Vzhled parku svědčí o aktuální snaze vlastníka udržet jej a časem snad i rekonstruovat.

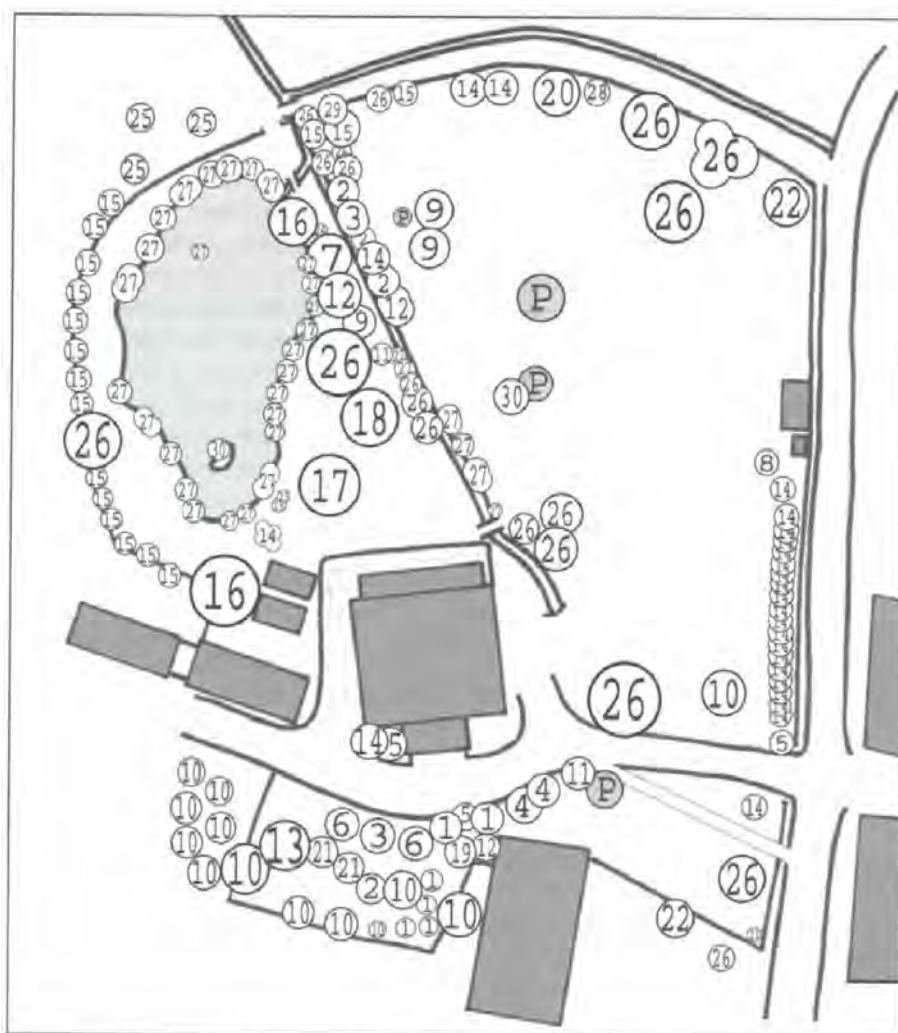
A. Lyko

Jehličnany:

1 Borovice černá	<i>Pinus nigra</i>
2 Cypřišek hrachonosný	<i>Chamaecyparis pisifera</i>
3 Cypřišek Lawsonův	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>
4 Jalovec chvojka	<i>Juniperus sabina</i>
5 Jalovec čínský	<i>Juniperus chinensis</i>
6 Jalovec obecný	<i>Juniperus communis</i>
7 Jedle kavkazská	<i>Abies nordmanniana</i>
8 Jedle korejská	<i>Abies koreana</i>
9 Smrk pichlavý	<i>Picea pungens</i> „Argentea“
10 Smrk ztepilý	<i>Picea abies</i>
11 Tis červený	<i>Taxus baccata</i>
12 Zerav obrovský	<i>Thuja plicata</i>
13 Zerav obrovský	<i>Thuja plicata</i> „Variegata“
14 Zerav západní	<i>Thuja occidentalis</i>

Listnáče:

15 Bříza bílá	<i>Betula pendula</i>
16 Buk lesní	<i>Fagus sylvatica</i>
17 Dub celokrajný	<i>Quercus imbricaria</i>
18 Dub letní	<i>Quercus robur</i> „Fastigiata“
19 Hlošina úzkolistá	<i>Elaeagnus angustifolia</i>
20 Hortenzie latnatá	<i>Hydrangea paniculata</i>
21 Jasan ztepilý	<i>Fraxinus excelsior</i>
22 Javor klen	<i>Acer pseudoplatanus</i>
23 Jeřáb ptačí	<i>Sorbus aucuparia</i>
24 Jírovec maďal	<i>Aesculus hippocastanum</i>
25 Jírovec pleťový	<i>Aesculus x carnea</i>
26 Lípa srdčitá	<i>Tilia cordata</i>
27 Olše lepkavá	<i>Alnus glutinosa</i>
28 Střemcha evropská	<i>Prunus padus</i>
29 Střemcha pozdní	<i>Prunus serotina</i>
30 Vrba	<i>Salix</i> sp.

LITERATURA

HIEKE, K. (1985): Moravské zámecké parky a jejich dřeviny. SZN, 312 p., Praha.

HALAMÍČKOVÁ, A. (1988): Chráněné historické parky a zahrady Severomoravského kraje. Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 104 p., Ostrava.

KŘÍŽ, Z. (1971): Zámecké parky okresu Šumperk. Vlastivědný ústav, 60 p., Šumperk.

Praděd za německé okupace

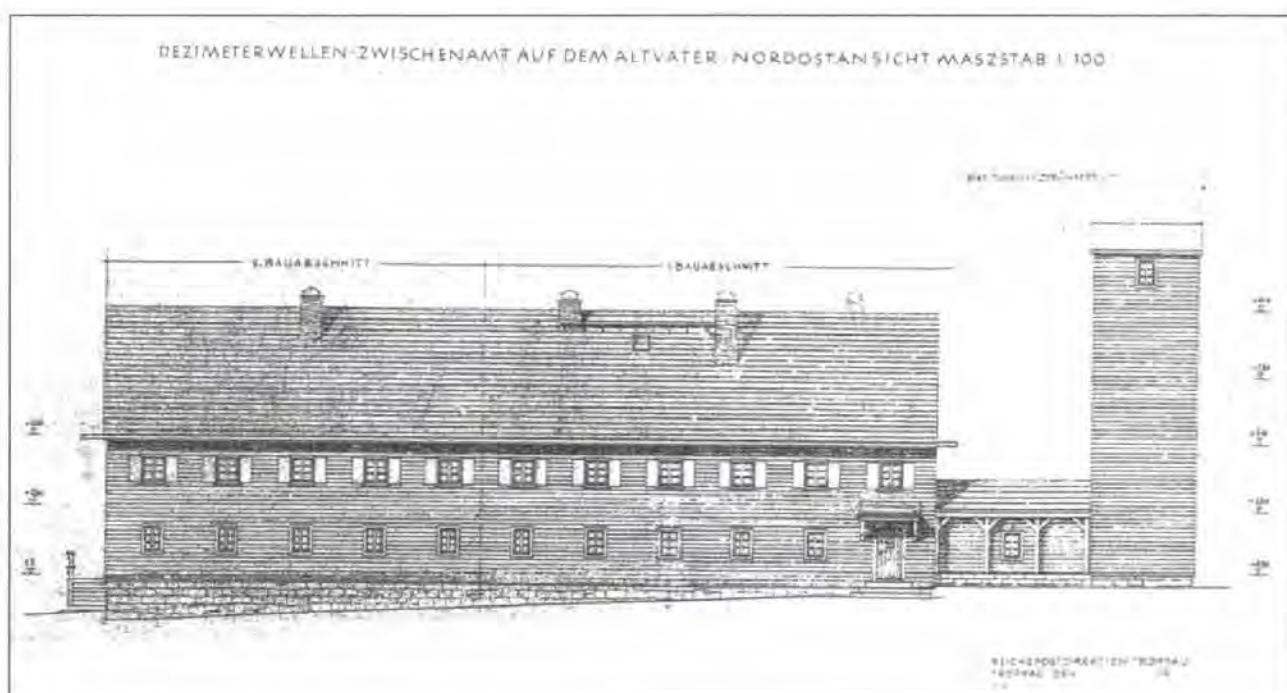
V roce 1938 stál na Pradědu barokní hraniční kámen, rozhledna v péči Moravsko-slezského sudetského horského spolku (MSSGV) a jím postavený pomník hudebního skladatele E. Schöna - Engelsberga. Po začlenění Sudet do Třetí říše následovaly okamžité změny. Rozhledna obdržela jméno Adolfa Hitlera (Adolf Hitler Turm)¹ a jeden z členů MSSGV P. J. Titz z Vidnavy uctil tuto událost verši publikovanými na stránkách časopisu *Altwater*. V roce 1940 se bruntálská sekce MSSGV stala majitelem pozemku na Pradědu, který následně přešel 22. 1. 1942 do majetku spolkového ústředí. Bylo to umožněno likvidací Řádu německých rytířů nacistickou mocí. Rozhledna v té době vyžadovala nutnou opravu, její stav v roce 1942 byl katastrofický. MSSGV plánoval ve shodě s NSDAP a státní správou přeměnit věž na pomník osvobození od české vlády (7. 10. 1938) a zřídit v ní výstavu upomínající tuto událost. Po ukončení války bylo jejich záměrem postavit zde hostinec pro 300 - 400 osob s místnostmi pro nájemce a personál i s pokoji pro hosty.² Plány sice nebyly realizovány, ale zato poblíž věže vyrostl vysílač.

Plán výstavby stanice vysílače se zrodil v roce 1941. Investorem bylo ředitelství pošt v Opavě, po jeho zániku roku 1943 pak ředitelství v Opole. Nejstarší zachovaný dokument pochází ze 7. 10. 1941. Jedná se o plán průčelí budovy s označením parcely. Stanice měla stát 90 metrů jižně od věže. Zpočátku ji chtěli postavit asi o deset metrů blíže, později se rozhodli vzdálenost zvětšit, aby v budoucnosti neměl MSSGV problémy se stavbou vlastní chaty.³

Zahájení práce se neustále odkládalo z důvodů negativního stanoviska armády, zejména *Luftwaffe*. Po značném úsilí povolení získali 10. 7. 1942. Projekt budovy byl dílem ing. Schildera. Jeho první verze je datována 30. 4. 1942. Předpokládal budovu pro obsluhu a věž, na níž by se nacházely antény a větrná elektrárna. Obě dvě stavby měly být propojeny. Poblíž se měla též nacházet benzínová stanice. Do projektu však rychle zasáhla úsporná opatření. Měla být postavena pouze budova pro obsluhu a antény se měly nacházet na její střeše.

Dne 20. 5. 1942 byl vyhlášen stavební konkurs. Zakázku získala firma Franze Gritznera z Bruntálu, která v meziválečném období opravovala rozhlednu na Pradědu. Firma se 14. 8. 1942 zavázala provést ještě v témže roce hrubou stavbu a následně ji co nejrychleji dokončit. Výstavba měla stát asi 75 000 marek. Gritzner žádal ředitelství pošt o přiděl paliva nezbytného pro dopravu.

Práce se rozeběhly již v roce 1942. Účastnil se na nich též MSSGV, neboť 13. 11. 1942 dal zavést elektrický kabel vysokého napětí do rozhledny, která byla dosud osvětlena pomocí energie vyráběné dynamem.⁴ Nevíme, jaký byl rozsah prací. Rozhodně ne příliš velký z důvodu pozdního začátku a krátké „stavební sezóny“. V červnu 1943 byla zasklena okna. V plánu bylo dokončení vnitřku stavby, ale stolaři v červenci odpověděli, že z důvodu pilných zakázek pro *Wehrmacht* práci nemohou v nejbližší době provést.

V květnu 1943 ředitelství pošt rozhodlo o vybudování vodovodu. Byl nalezen odpovídající pramen o vydatnosti 0,1 litru za vteřinu, vzdálený 800 metrů jihozápadně od průčelí budovy. V plánu byla též výstavba záchodů v ceně 2 000 marek. Vrátili se rovněž k myšlence postavit věž s větrnou elektrárnou a vysílačem. Ředitelství pošt vypsalo 30. 3. 1944 veřejnou soutěž na stavbu vodovodu a cisterny, účet zněl na 25 859,89 marek. V témže roce byl zhotoven nový projekt vysílače. S jeho stavbou však nebylo započato. V řadě dopisů firma Gritzner prosila o přiděly potřebného materiálu a paliva a usilovala o navýšení ceny za vykonanou práci. V tomto posledním bodě

objednavatel zakázky zastoupený správcem budovy, bydlícím na Ovčárně, zůstal neoblomný. Poslední dopis týkající se investic je z ledna 1945. Vyplývá z něj, že v létě 1945 měla být osazena cisterna. Z důvodu porážky Třetí říše se tak již nestalo. Nedo- končená stanice vysílače se stala turistickou chatou pod názvem Poštovní chata, která v roce 1950 disponovala 50 lůžky. Nacházela se zde též restaurace a meteorologická observatoř. Po dokončení nové telekomunikační věže na Pradědu byla chata počátkem 80. let 20. století zbořena.⁵

Marcin Dziedzic

POZNÁMKY

1. Do rukou starosty Bruntálu došla následující depeše z Říšského kancléřství: „Vážený pane starosto! Jménem Vůdce Vám děkuji za zaslané snímky. Vůdci udělaly vekou radost. Nic nebrání tomu, aby rozhledna jako symbol osvobození Sudet nesla jméno Adolfa Hitlera. S německým pozdravem Wiedemann, pobočník Vůdce.“ Viz Ziegenhalsler Stadtblatt 1938, č. 133 (11. - 12. 11. 1938). nestr.
2. Altvater. Zeitschrift des mähr.-schles. Sudeten-Gebirgs-Vereines 1938, č. 9-12, s. 6; č. 9-10, s. 2; č. 11-12, s. 4; 1940, č. 5-6, s. 5; č. 9-10, s. 3; 1941, č. 5-6, s. 5; 1942, č. 1-2, s. 2; č. 5-6, s. 5; č. 7-8, s. 5, 8; Deutsches Wandern. Monatschrift für deutsches Heimatwandern und Bergsteigen - Lanschaft und Volkstum - Schilaulen - Wasserwandern - Reisen. Amtliches Organ des Reichsverbandes der deutschen Gebirgs- und Wandervereine 1942, č. 10, s. 80.
3. Stavební spis k budově vysílače je uložen v Zemském archivu v Opavě, fond Říšskoněmecké ředitelství pošt Opava - Opolí, inv. č. 40, karton 7.
4. Altvater 1942, č. 7-8, s. 8; č. 11-12, s. 4.
5. Kam, kdy a jak. Sv. 2. Na Hrubý Jeseník s přehlednou mapou. Průvodce, informace a pokyny pro léto i zimu. Praha 1950, s. 28; KORANDA, V.: Historie horských chat v Jeseníkách. Část 5. Praděd. Časopis o přírodě a lidech Jeseníků, 2004/8, s. 9.

Kronika

Docela obyčejný rok 2006 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka

Každý to jistě zná: nejtěžší je začátek a začínáme většinou titulkem. Jak tedy nazvat rok po roce jubilejním a přitom se vyhnout podbízejícím se klišé, a la ohlédnutí za rokem... (případně jaký byl rok... apod.). Navíc: není prostě každý den posvícení. Ani každý rok. Možná i tak by se dalo uvažovat o nedávno ukončeném kalendářním roce v naší instituci. Takže, v tomto duchu očekávej, milý čtenáři, sdělení obsažená v následujících řádcích.

Jaké jsou tedy výsledky práce kolektivu muzejních pracovníků VMJ za loňský rok? Kolektivu, jehož složení se zdá být stabilizované - až na dvě výjimky. Tou první byla mateřská dovolená Mgr. M. Neubauerové, jejíž částečná absence se nemohla neprojevit na „výkonech“ muzea, tou druhou bylo ukončení pracovního poměru s Hanou Šnoblovou (správkyní javornického depozitáře), za niž na toto místo nastoupil Milan Rychlý.

Jako první uvádím bilanci **výstavní činnosti** muzea. Nabídli jsme v našich výstavních prostorách celkem 10 výstav, byť pro nás s trochou rozpačitým hodnocením vzhledem k značnému poklesu návštěvnosti. Jako první jsme v lednu až únoru představili přejatou výstavu (z Vlastivědného muzea v Šumperku), dokumentující vývoj techniky praní pod názvem **Praní je dnes hraní, milá paní**. V březnu následovala výstava **Svět očima Romů**, jež trvala do počátku dubna a byla rovněž převzata (z Muzea romské kultury v Brně). Šlo o výstavu výtvarných prací českých i slovenských romských výtvarníků a chtěla se stát příspěvkem muzea k poznání kultury romského etnika. V dubnu až květnu proběhla výstava přírodovědná s názvem **Zelená krása mecho-rostů**, i zde se jednalo o výstavu převzatou (z Moravského zemského muzea v Brně). Návštěvnost této výstavy přesáhla počet 500 osob, což lze vysvětlit větším zájmem ze strany škol. Na červen jsme výstavní sál zapůjčili místní ZUŠ k instalaci **Výroční výstavy ZUŠ v Jeseníku**. Pedagogové výtvarného

oboru ZUŠ, spolu se svými žáky, představili výsledky své celoroční práce. Muzeum nabídlo výstavní prostor pro tuto akci jako oplátku za celoroční spolupráci s hudebním oborem při přípravě vernisáží a dalších společenských akcí. Červencová výstava výtvarných prací jesenického rodáka **Rudolfa Mayera - Freiwaldau** - s názvem **Babí léto** byla myšlena jako příspěvek muzea k česko-německému smíření. Rudolf Mayer byl spolu s rodiči po válce odsunut do Německa, kde se vypracoval na úroveň vysokoškolského profesora. Je uznávaným publicistou, básníkem a též malířem. Tuto naši nabídku ocenil především autor sám, nikoli však naši občané, kterých nepřišla v průběhu měsíce ani stovka. Od poloviny června do konce září byla v Rytířském sále nabízena sezónní vlastní výstava **Kamenoprůmysl a vápenictví na Jeseníku v minulosti a dnes**. Autor výstavy Mgr. M. Buchlovský si stanovil jako cíl srovnání rozsahu těchto pro Jesenícko tradičních oborů,

zpracovávajících místní surovinu, dříve a v současnosti. Ačkoliv výstava trvala tři a půl měsíce, navštívila ji necelá tisícovka osob. A to je na sezónní výstavu přece jen málo. Mgr. M. Buchlovský byl autorem i další výstavy, instalované od srpna do poloviny září ve výstavním sále. Téma **Jesenicko na starých mapách** zaujalo přece jen více návštěvníků - za jeden a půl měsíce více než 500. Autor shro-

máždil staré mapy Moravy a Slezska, rakouské monarchie, vratislavského biskupství i samotného Jesenicka a doprovodil je odborným komentářem. Mapy byly zčásti z vlastních sbírek, zčásti zapůjčené z několika institucí i od soukromých osob. Atraktivitu zvýšily tři historické glóby, zapůjčené z Vlastivědného muzea v Olomouci. Koncem září jsme zahájili výstavu **Historické grafiky Nysy**, jíž se v našem muzeu prezentovalo Muzeum v Nyse. Jak upozornila kurátorka této výstavy K. Wínska, výstava dokumentovala nejen historický vývoj města Nysy, ale i vývoj tvorby městských vedut po formální stránce. Návštěvnost výstavy opět zůstala za očekáváním (150 osob). Na oplátku se naše muzeum prezentovalo v Nyse výstavou **Z umělecké dílny rodiny Kutzerů** od poloviny listopadu do poloviny ledna (výstava autorky Mgr. M. Neubauerové byla poprvé představena v Jeseníku v roce 2005). V listopadu jsme nabídli výstavu fotografií **Světy pod Pamírem** dvou cestovatelů - horolezců L. Hrdličky a P. Svobody. Těžištěm fotografií nebyly, jak by se mohlo předpokládat, majestátní štíty velehor, nýbrž lidé tam žijící. Byla tak k vidění trochu jiná (velmi skromná) podoba světa, než na jakou jsme zvyklí. Také tuto výstavu navštívilo velmi málo osob (120). Poslední výstavou v roce byla prosincová prodejní výstava uměleckých řemesel nazvaná **Od lidového k uměleckému řemeslu ...**. Výstava tohoto typu v předvánoční době se již pomalu stává tradicí, stejně jako její účastníci: regionální tvůrci výtvarníci z Jesenicka i sousedního Polska. K úplnému výčtu výstav ještě schází zmínka o dvou výstavách v Javorníku, připravených ve spolupráci s tamním kulturním střediskem: tou první byla v Dittersově domě umístěná výstava **Odras světových válek v nálezech na Javornícku** autora M. Rychlého, která trvala od června do září, a druhou pak výstava **Vánoce našich babiček**, jež se konala v prosinci v javornickém kulturním domě a byla připravena za vydatné pomoci M. Rychlého. Pro úplnost je třeba dodat, že v předsálí výstavní síně Vodní tvrze byly představeny v průběhu roku další menší příležitostné výstavy. Sluší se přičinit i zhodnocení. Jako vždy převažují převzaté výstavy. To však není, vzhledem k možnostem našeho muzea, negativní zjištění. Navíc, téměř na každé převzaté výstavě se podílí pracovník muzea svou odborností, případně doplněním exponátů z vlastních sbírek. Závažnější je zmíněný pokles návštěvnosti výstav. Zdá se, že ne každý dobře míněný záměr se setká se zájmem veřejnosti; toto zjištění se týká hned několika výstav v loňském roce. Nelze říci, že bychom výstavy nedostatečně inzerovali, avšak zřejmě je třeba (v souladu s trendem doby) zvýšit agresivitu reklamy. To pokud se nechceme dát cestou prezentace pouze líbivých až podbíživých témat.

Další výraznou aktivitou muzea pro veřejnost bylo pořádání odborných přednášek. Základem byl **přednáškový cyklus** pro veřejnost - celkem 10 přednášek vždy každý druhý čtvrtek v měsíci. Přednášejícími byli vesměs odborní pracovníci muzea, pouze ve dvou případech šlo o externí odborníky. Dalším přednáškovým cyklem je tzv. akademie 3. věku, pořádaná ve spolupráci s městským úřadem. Odborní pracovníci muzea přispěli dvěma přednáškami. Kromě toho přednášeli pracovníci muzea na školách, v rámci různých obecních či občanských aktivit apod. Již jsme se vybavili potřebnou technikou na úrovni doby - mám na mysli kombinaci dataprojektoru s notebookem. Je pozoruhodné, že rovněž úroveň přednášek je stále vyšší. Největší zájem byl o přednášky zabývající se historií Jesenicka bez rozdílu období. V odstavci o přednáškách by mohla být také zmínka o cyklu přírodovědných exkurzí, připraveném vloni poprvé od března do října v měsíčním intervalu. Exkurze byly většinou spojeny i s širší vlastivědnou informací - jejich program připravuje biolog Mgr. A. Lyko ve spolupráci s dalšími odbornými pracovníky muzea.

Pokusím se nyní zmínit o několika významnějších událostech či jednotlivých aktivitách muzea v průběhu roku. Velmi významným dnem pro muzeum byl 16. květen. To jsme byli pozváni do Národního muzea v Praze na **vyhodnocení soutěže Gloria musaealis**. Tušili jsme, že pozvání souvisí s udělenou cenou a nemýlili jsme se. Spolu s Mgr. A. Lykem jsme v Pantheonu Národního muzea převzali diplom za III. místo v kategorii Muzejní výstava roku, který nám odborná porota soutěže udělila za novou stálou expozici „Fauna a flóra Jesenicka“. A že to bylo v Praze, bylo nám bláze. Za úspěch můžeme poděkovat autoru originálního řešení výstavní vitríny architektu J. Knotkovi, jakož i výtvarnici M. Ouzké a jejímu citlivému výtvarnému pojetí expozice - autora celé expozice Mgr. A. Lyka samozřejmě nevyjímaje.

26. května se v prostorách Vodní tvrze konala již druhá **muzejní noc**. Tentokrát bylo snahou přivzít do programu muzejní noci všechna muzea v regionu.

Kromě koncertu na nádvoří v podání souborů ZUŠ v Jeseníku, vystoupení jesenického šermířského spolku a volné prohlídky expozic, což bylo obdobné jako o minulé muzejní noci, mohli návštěvníci sledovat ochotnické nastudování scény z Kladiva na čarodějnice v podání skupiny ochotníků ze Zlatých Hor jako příspěvek tamního muzea, prohlédnout si exponát historické motorky z muzea veteránů v České Vsi, případně zhlédnout prezentaci javornického muzea ve sklepení. Ostatní muzea zaslala alespoň propagační materiály. Muzejní noc navštívilo 130 osob. Poslední týden v červnu muzeum opět přichystalo pro žáky druhého stupně základních škol znalostní **soutěž třídních kolektivů**, do které se přihlásily všechny jesenické školy (včetně nižšího gymnasia) a také základní škola z České Vsi. Celkem soutěžilo 396 dětí, o něž se po celé dva dny starali odborní pracovníci muzea. Věříme, že v dětech soutěž zanechá semínko zájmu o muzeum a v některých i zapustí kořínek. Školy mají o podobnou soutěž v tomto předprázdninovém čase velký zájem, který nejsme v schopni v žádaném rozsahu uspokojit.

Počátkem července jsem vykonal **služební cestu do německého Neuburgu a.D. a Schrobenhausenu**. Mým cílem bylo zjistit možnosti vzájemné spolupráce s muzejními institucemi v těchto pro Jeseník partnerských městech. O tomto námětu jsem jednal jak s vedoucími městských muzeí v obou městech, tak s představiteli veřejné správy. Je známo, že okresní úřad (Landratsamt) v Neuburgu pravidelně podporuje naše svatováclavská setkání. Obě muzea ode mne dostala pozvání k účasti na tom loňském, avšak pozvání nakonec nebyla akceptována. Je opravdu obtížné hledat společný zájem a vhodné téma spolupráce, nejen vzhledem ke značné vzdálenosti. Navíc, organizační struktury našich institucí jsou částečně podobné, leč více odlišné. Předpokládám, že jednou z možností by mohla být výměna reprezentativních výstav. Takový projekt vyžaduje ovšem důkladnou přípravu a s ní spojený dostatečný čas.

Samostatný odstavec si zaslouží informace o loňském **VI. svatováclavském česko-polsko-německém setkání**. Jeho program probíhal v opačném pořadí, než jindy. První byl na programu historický seminář (27.zář) tentokrát na téma „Z historie studia a využívání nerostného bohatství Jesenicka“. Program semináře byl doslova nabitý. Podánilo se soustředit fundované a zajímavé referáty na dané téma do té míry, že ani celodenní rozvržení přednášek málem nestačilo. Odborným garantem semináře byl RNDr. J. Hauk, CSc. a především jeho zásluhou se seminář vydařil, což dokladuje vydaný sborník referátů o rozsahu 180 stran. Následující den (28.zář) pokračoval program setkání tradičním uctěním památky komunisty násilně internovaných řá-

dových sester v Bílé Vodě a večerním kulturním programem ke Dni české státnosti v jesenické klášterní kapli. Vystoupil zde olomoucký soubor Ensemble Damian s nastudováním barokní opery Torso. Toto mimořádně kvalitní vystoupení sledovala s nadšením bohužel jen z poloviny zaplněná kaple. Ku škodě těch, co nepřišli. VI. svatováclavské setkání znamenalo také nový rekord ve výši nákladů. Zvýšily se náklady na tlumočení (prodloužená délka semináře), na překlady i na vlastní tisk sborníku referátů (dvojnásobný rozsah). Celkové náklady na akci dosáhly výše 130.000 Kč.

Muzejnímu dění v závěru roku věnuji poslední odstavec. K 75. výročí tzv. Frývaldovské stávky vydalo muzeum samostatnou publikaci **Historický obraz tzv. Frývaldovské stávky** v rámci edice Z historie a přírody Jesenicka jako její 6. svazek. Muzeum tak nenechalo projít bez povšimnutí výročí dějinné události, jež ve své době výrazně přesáhla hranice regionu a jejíž dosavadní obraz byl výsledkem úpravy v době komunistického režimu k jeho ideologickému obrazu. Autorem publikace je historik muzea Mgr. M. Buchlovský. Na podzim jsme také převzali do správy muzea tzv. **Dětské muzeum v Javorníku**, a to od společnosti Jánky Vrch, o.p.s., jež původně muzeum zřizovala. Muzeum bylo převzato se všemi závazky - z toho důvodu, že společnost likvidací zanikla. I tak již dříve zajišťovalo naše muzeum odborný chod dětského muzea. Nyní tedy muzeum přebírá i jeho majetkové záležitosti. Začátkem prosince (8.12.) se v muzeu konala další mimořádná událost. Slavnostní **představení nové knihy Vincenz Priessnitz - Světový přírodní léčitel**. Muzeum se svým dílem zasloužilo o to, aby kniha, již delší dobu připravená k vydání, konečně vyšla. Autoři knihy JUDr. Miloš Kočka a MUDr. Alois Kubík byli spolu s vydavatelem přítomni slavnostnímu večeru v Rytířském sále, kterého se zúčastnilo 85 návštěvníků. Byl připraven zhruba hodinový program, v jehož rámci dostali prostor k vyjádření oba autoři a v samém závěru se uskutečnila autogramiáda. Pěknou atmosféru večera pomohli vytvořit pedagogové ze Základní umělecké školy v Jeseníku. A snad k ní přispěl i připravený skromný raut. Vědomě se vyhýbám výrazu „křest knihy“, protože ten se uskutečnil téhož dne dopoledne v kongresovém sále Priessnitzových léčebných lázní. My jsme knize pouze připili šampaňským na úspěšnou cestu ke čtenářům. (Kdo ji ještě nemáte, honem si ji kupte.) Poslední zmínka se hodně dotýká i věcí budoucích. V tomto roce byl zadán ke zpracování **projekt nové stálé expozice historie** ve Vodní tvrzi na podkladě předcházející studie. Na jeho finanční zajištění přispěl zřizovatel muzea. Koncem roku byl projekt dokončen a předán zadavateli, tedy muzeu. Projekt vypracoval kolektiv pod vedením architekta P. Všečtečky z projekční skupi-

ny Transat architekti z Brna. Mgr. M. Neubauerová, která je autorkou scénáře nové expozice, stačila v průběhu roku průběžně konzultovat práce na projektu, navzdory své mateřské dovolené. Radost nad ukončením projektu je veliká, teď už zbývá maličkost: zajistit jeho realizaci v co nejbližší možné době. A že už je opravdu nejvyšší čas, dosvědčují mnohé poznámky návštěvníků muzea.

Vážený a milý čtenáři. Nekladl jsem si za cíl, podat vyčerpávající zprávu o činnosti. Chtěl jsem, pokud to umím, čtivou formou seznámit čtenáře s tím nejdůležitějším z naší celoroční činnosti. Znalcům zde jistě chybí bilance sbírkotvorné činnosti či vědecko-výzkumné činnosti odborných pracovníků. To je ta spíše neviditelná aktivita pracovníků muzea, o jejíž výsledky se pak opírají a z nichž těží při své práci pro veřejnost. Někdo zas může postrádat informace o hospodaření muzea. Těmto čtenářům si dovoluji doporučit naše webové stránky a na nich umístěnou výroční zprávu včetně podrobné statistiky. Poslední poznám-

ka bude patřit návštěvnosti muzea. Jak jsem již zmínil, ve srovnání s předchozím rokem došlo k jejímu výraznému poklesu. Jestliže jsme v roce 2005 překročili pro nás magickou hranici 20.000 návštěvníků, v roce 2006 to bylo „pouze“ 15.578 návštěvníků. Víme, že zákonitosti návštěvnosti jsou různé, svou roli hraje i počasí. Nesmíme také zapomenout, že v onom jubilejním roce 2005 byla i větší nabídka akcí. Mírně poklesla návštěva stálých expozic (s výjimkou expozice V. Priessnitze), výrazněji poklesla návštěvnost výstav. Celkový pokles je součtem všech uvedených vlivů. Avšak návštěvnost v loňském roce nijak nevybočuje z dlouhodobé řady vývoje návštěvnosti a odmyslíme-li si výjimečný rok 2005, potvrzuje trend mírného vzestupu. Ať už je tedy vysvětlení loňského poklesu návštěvnosti jakékoliv, pro nás z něho plyne jasné ponaučení: je nutné zvýšit úsilí o upoutání pozornosti potenciálního návštěvníka. Ještě jinak řečeno, když to šlo v jubilejním roce, proč by to nemělo jít v roce docela obyčejném.

Ing. Petr Košacký, ředitel VMJ

Archivní bilance roku 2006

Nic člověka nepotěší víc, než zjištění, že jeho práce má smysl a že se daří. Snad ještě markantnější je to v případě vedoucího jakékoliv instituce. A tak se každým rokem těším po absolvování martýria v podobě zprávy o činnosti za uplynulý rok na okamžik, kdy se objeví na papíře výsledky práce našeho archivu oproštěné od všech problémů a zádrhelů, které nás v tom roce potkaly.

Měřeno tímto pohledem byl rok 2006 pro Státní okresní archiv Jeseník především rokem pořádání, to jest té pravé archivní práce na zpřístupňování fondů pro badatelskou veřejnost. Byla dokončena inventarizace 22 archivních fondů a sbírek o celkové metrāži 19,67 běžných metrů. V praxi to znamená, že v těchto 22 fondech již může případný zájemce studovat a bude mu předložen kvalitně zpracovaný inventář, tj. seznam dokumentů v něm uložených včetně historického úvodu o původci fondu a vývoji daného archivního souboru:

Místní národní výbor Bílý Potok 1945 - 1975
Místní národní výbor Česká Ves 1945 - 1975 (1980)
Místní národní výbor Domašov 1945 - 1964 (1972)
Místní národní výbor Horní Hoštice 1945 - 1959
Místní národní výbor Hradec-Nová Ves 1945 - 1975
Místní národní výbor Kobylá nad Vidnavkou (1938) 1953 - 1975 (1993)
Místní národní výbor Kolnovice 1946 - 1960 (1962)
Archiv obce Adolfovice 1787 - 1944
Farní úřad Bernartice 1732 - 1994
Farní úřad Vlčice 1678 - 1948

KSČ - Okresní výbor Jeseník 1945 - 1960 (1989)
Cech barvířů Vidnava 1751 - 1862
Cech kovářů a kolářů Vidnava 1575 - 1884
Cech krejčích Vidnava 1782 - 1867
Cech mlynářů Vidnava 1703 - 1879
Cech řezníků Vidnava 1586 - 1885
Cech sládků a pivovarníků Vidnava 1803 - 1886
Cech tkalců Vidnava 1828 - 1871
Sdružený cech zámečnicků Vidnava 1731 - 1882
Městské muzeum Javorník 1923 - 1960 (1962)
Kamencová Vlasta (osobní fond muzejní pracovnice v Javorníku) [1888] - 1986
Sbírka rukopisů (1485 - 1905)

Do této bilance jsou započítány pouze archivní soubory, u nichž byla inventarizace již dokončena, dalších 12 fondů a sbírek bylo zpracováno pouze částečně - v r. 2006 tak bylo uspořádáno dalších 24 běžných metrů archiválií. Největší část tvoří děkanské úřady, jejichž inventarizace bude dokončena v následujících letech.

Velice důležitým byl rok 2006 z hlediska otevírání se archivů veřejnosti. Zrodily se samostatné webové stránky Zemského archivu v Opavě a v jejich rámci i samostatné stránky Státního okresního archivu Jeseník: <http://www.archives.cz/jesenik>. Zájemce se zde může seznámit s historií archivu, najde na nich výběr z našich fondů a sbírek, kontakty na jednotlivé zaměstnance či badatelnu nebo se z odkazu dostane do tzv. VadeMeCum, což je veřejná databáze archivních fondů a knihoven jednotlivých archivů. Stránky Zemského archivu v Opavě dále obsahují platné zá-

konné normy českého archivnictví nebo výroční zprávy. Na našich samostatných stránkách lze dále najít například ediční počiny archivu nebo výběrovou bibliografii zaměstnanců za poslední léta, ohlednutí za výstavní činnosti či aktuality z práce. Přínosné snad budou pro veřejnost i tematické seznamy literatury v SOka a bibliografie, které hodláme průběžně doplňovat o další. Doufejme, že webové stránky pomohou zkvalitnit práci archivu směrem k široké veřejnosti.

K již tradičním oblastem práce patří publikační a ediční činnost, v níž se našemu archivu vloni taktéž dařilo. Kromě autorského i redakčního podílu na již sedmém svazku Vlastivědného sborníku Jesenicko a sborníku ze VI. svatováclavského setkání 2006 je potřeba zmínit bohatou publikační činnost čtyř odborných zaměstnanců archivu - o ní se zájemce může dočíst na jiném místě tohoto periodika. Podobně je tomu i s letošní úspěšnou výstavou „Od cechů k řemeslným společenstvům“, jíž je věnován samostatný článek. Mimo tuto vlastní výstavu se archiv podílel i na dalších čtyřech tematických výstavách v Javorníku, Žulové, Zlatých Horách a v německém Kirchheimu unter Teck, kde má dnes sídlo Moravsko-slezský sudetský horský spolek (MSSGV), jenž má své kořeny v Jeseníku a v r. 2006 oslavil 125. výročí svého založení. Archiv se mimo to prezentoval i čtyřmi odbornými přednáškami o historii regionu a pěti exkurzemi v samotném archivu.

Poněkud stranou zůstal vloni tzv. předarchivní dohled, tj. metodický dohled nad spisovou službou institucí a úřadů. Pozornost byla věnována především úseku skartací a přebírání dokumentů ve skartačním řízení. Přírůstky materiálu činily 14,25 běžných metrů. Nejcenějším přírůstkem bylo bezesporu několik obecních kronik z období 60. - 90. let ze Žulové, Skorošic a Kobylé nad Vidnavkou nebo kronika Klubu

českých turistů. Státní okresní archiv spravoval k 31.12.2006 celkem 702 fondů a sbírek, z toho 39 fondů církevních institucí v archivu pouze uložených. Celková metráž všech archiválií k témuž datu byla 1.162,55 metrů.

Archivní knihovna uchovává v současnosti 8.817 katalogizovaných svazků, dále se zpracovává oddělení tzv. farních knihoven, tj. historických knihoven farních úřadů na okrese, které obsahují mnohdy cenné tituly mnoha vědních oborů, nejen církevních. Kromě toho vede naše knihovnice podrobnou bibliografii článků a studií o Jesenícku ze sledovaných periodik. V současnosti čítá již na 6.182 záznamů. Knihovna je přístupna zájemcům o studium v rámci badatelný.

S naší badatelnou souvisí ještě jedna - pro nás, archiváře - velice pozitivní změna. Loňský rok nastaroval sice dlouhou, ale nutnou cestu digitalizace nejvzácnějších, ale také nejvyužívanějších archiválií. Postupně bude ubývat archiválií předkládaných badateli v originále - budou nahrazeny buď klasickými mikrofilmy nebo skeny v digitální podobě.

V r. 2006 jsme tak obdrželi „první vlašťovku“ tohoto trendu v archivnictví na celém světě: mikrofilmy všech u nás uložených listin se skeny na nich dochovaných pečetí a mikrofilmy pozemkových knih všech měst Jesenicka z období od poloviny 15. století do r. 1850 (1883). Ke studiu mikrofilmů slouží v naší badatelně nově pořízený čtecí přístroj, pro studium digitálních kopií bude již od první poloviny r. 2007 k dispozici náležitě vybavený počítač. Proces mikrofilmování a digitalizace archiválií sice představuje časově i finančně náročný úkol, ale pro další uchování a ochranu archivních pokladů je bezesporu krokem správným směrem.

Bohumila Tinzová

Co přinesl čas

Od cechů k řemeslným společenstvům

Státní okresní archiv Jeseník uspořádal ve dnech 18. 8. - 18. 9. 2006 výstavu o řemeslné výrobě na Jesenícku s názvem **Od cechů k řemeslným společenstvům**. Autorkou výstavy byla Mgr. Bohumila Tinzová, výtvarně ji pojednala Mirka Ouzká.

Základem cechů byla původně náboženská bratrstva řemeslnických mistrů a tovaryšů. V bratrstvech se řemeslníci nejprve různých, postupně stejných nebo příbuzných profesí nejen scházeli ke konání náboženských úkonů, ale vzájemně si pomáhali, půjčovali si navzájem peníze, případně si i dodávali práci. Jednotliví řemeslníci došli k závěru, že jako jed-

notlivci nemají šanci na prosazení svých zájmů v rámci rozvíjejících se měst. Řešili i možnou konkurenci v místě nebo nákup surovin. Je pravděpodobné, že hospodářské zájmy velmi rychle převážily nad zájmy společensko-náboženskými. Také města měla zájem na sdružení řemesel, která tak byla lépe kontrolovatelná. Postupně se z původních bratrstev vyvinula hospodářská sdružení cechovních mistrů stejného řemesla nebo řemesel příbuzných, která zastupovala jejich zájmy na daném teritoriu - ve městě a ve vymezeném okolí.

Cechy chránily své členy před konkurencí, při-

dělovaly jim podle daného pořádku zakázky, regulovaly ceny výrobků. Dohlížely také na kvalitu výrobků a dbaly na cechovní čest. Na počátku byly pravomoci cechovní samosprávy velmi omezené, protože prakticky veškerá rozhodnutí musel schvalovat fojt (zástupce vrchností ve městech - v případě Jesenicka především vratislavského biskupství). Rozhodoval o tom, kdo smí být přijat do cechu, zda bezplatně či za poplatek, kdo bude stát v jeho čele, uděloval tovaryšům povolení k opuštění rodiště. S rozvojem měst postupně přecházela tato práva na městskou radu a docházelo též k posílení cechovní samosprávy.

Cechy tak získávaly postupně spolu s hospodářskou mocí i podíl na moci politické. Požadovaly zastoupení v městské radě, což se jim např. v případě Vidnavy podařilo již v 80. letech 14. století. Zpětně odváděly do městské pokladny poplatky.

S rozvinutou řemeslnou výrobou úzce souvisela možnost prodeje výrobků, v tehdejší době tedy tzv. trhové právo. Během století se vyvinul ve městech systém týdenních trhů a trhů výročních. Tyto výroční

a týdenní trhy fungovaly ještě v r. 1845. Vedle krámů jednotlivých řemeslníků byly trhy dlouho největší možností k představení a prodeji výrobků. Teprve s rozvojem velkovýroby bylo nutno najít nový způsob prodeje a význam trhů podstatně klesl.

Výstavní exponáty archivní i muzejní povahy mapovaly vývoj řemeslné výroby od středověku až po 20. století. Dokumentovaly nejen řemesla v jednotlivých městech Jesenicka, ale také vnitřní cechovní organizaci a život učňů, tovaryšů a mistrů jednotlivých řemesel.

Většina vystavených exponátů byla veřejnosti představena poprvé. Zvláště archivní materiál, který v minulém roce prošel náročným procesem restaurování, byl pro veřejnost milým překvapením - vždyť např. výuční listy měly kdysi podobu listin s pečetěmi! Z depozitáře Vlastivědného muzea Jesenicka byly na výstavu zapůjčeny cechovní truhlice, poháry a ukázky výrobků a nářadí jednotlivých řemeslníků. Dětské muzeum v Javorníku obohatilo expozici o kompletně vybavenou ševcovskou dílnu. Výstavu navštívilo 328 osob.

-bti-

Unikátní lékárna je kulturní památkou

Ministerstvo kultury prohlásilo kulturní památkou soubor nemovitých a movitých věcí lékárny U Černého orla na Mírovém náměstí ve Vidnavě. Podle slov Ireny Blažkové z olomouckého pracoviště Národního památkového ústavu, které lékárnu k zaplacení na seznam památek navrholo, je lékárna jedinečná zejména tím, že v domě působí nepřetržitě téměř 180 let, a to s původním vybavením. „Samotná novorenesanční budova z první poloviny 19. století je cennou ukázkou hornoslezského měšťanského domu, který si přes stavební úpravy v různých stylových

obdobích zachoval kontinuitu,“ uvedla Blažková.

Současné s jednopatrovým domem a jeho hospodářským zázemím byly památkou prohlášeny součásti interiéru lékárny, například secesní trezorová skříň na léky, obsluhující pult - takzvaná tára, nábytková stěna v oficíně nebo stolek se secesními čalouněnými křesly, vyrobený speciálně pro lékárnu U Černého orla. Zachovaly se i takové drobné součásti původního vybavení jako váhy či schůdky ve tvaru orla.

(mhr) Právo 19. 5. 2006

Pomník Josefa II. v Horní Lipové

Před 227 lety 1. září 1779 projížděl Lipovou spoluvladař Marie Terezie, její syn a pozdější císař Josef II. Při krátké zastávce se zde napil vody ze studánky. Na památku této události postavili místní obyvatelé roku 1822 pomník, který byl však z větší části po druhé světové válce zničen. O jeho znovuoobnovení se za-

Oslavy 125. výročí založení MSSGV v Kirchheimu u. Teck

Vždy je důvod k oslavám, natož pak, když Moravsko-slezský sudetský horský spolek (Mährisch-Schlesischer Sudetengebirgsverein, MSSGV) slaví 125. výročí svého založení. Jeho kořeny sahají právě do Jeseníku, kde byl 26. dubna 1881 založen. Jeho zakladateli byly známé a významné osobnosti tehdejšího Frývaldova: Johann Ripper, zeť Vincenze Priessnitze, a Edmund Rudolph, zdejší notář. Spolek plnil po celou dobu svého trvání v našem regionu nezastupitelnou roli při propagaci rozvíjející se turistiky: budoval horské chaty, rozhledny, značil turistické trasy v Jeseníkách, od r. 1882 vydával časopis „Altwater“ (vychází dodnes) a nejrůznější turistické mapy a průvodce. V neposlední řadě se významně podílel na kulturním dění v našem regionu. Postupně vznikaly další jeho sekce: v r. 1914 měl spolek již 50 poboček a 12 000 členů. Po odsunu Němců v letech 1945 - 1946 se naši němečtí rodáci znovu vzbudili a v r. 1954 obnovili činnost spolku i ve své nové vlasti; v té době měl MSSGV 1 400 členů. Sídlem spolku se stalo právě město Kirchheim unter Teck ležící v podhůří Švábských Alp ve spolkové zemi Badensko -Württembersko. Dnes jde o neustále se rozvíjející spolek se sekcemi takřka v celém Německu a se členy v 15 zemích celého světa. Čím dál větší pozornost věnuje vedení práci s rodinou a mládeží.

Loňský rok se tedy ve spolkovém životě nesl v duchu oslav založení MSSGV. První akcí byla výstava o historii a současnosti spolku ve dnech 12. března - 9. dubna 2006 v městském muzeu „Kornhaus“, na níž se podílel i jesenícký archiv. Ve dnech 29. až 30. dubna pak vyvrcholila v Kirchheimu první část oficiálních spolkových oslav tohoto výročí. A tak, i když Kirchheim není oficiálním partnerským městem Jeseníku, nešlo pozvání k účasti na oslavách odmítnout. Zvláště, když čestným předsedou spolku je Herbert Reinelt, jmenovaný čestným občanem Jeseníku za neúnavnou práci v oblasti navazování spolupráce mezi námi a našimi německými rodáky. V čele malé, pouze čtyřčlenné delegace z Jeseníku stál starosta města Ing. Jiří Krátký a byl v ní zastoupen i Státní okresní archiv Jeseník, který již léta se členy spolku úzce spolupracuje především v oblasti historie turistiky v Jeseníkách.

Program byl více než bohatý a vzhledem k dlouhé

sloužila obec i majitel penzionu Kovárna a iniciátor akce J. Sekula. Je to symbolický počátek snahy obecního úřadu vybudovat Stezku Johanna Schrotha vedoucí turisty kolem pramenů v okolí obce Lipová-lázně.

cestě také náročný. Přijetí představiteli spolku ihned po dojezdu večer 28. dubna bylo velice přátelské a milé, takže únava z dlouhé cesty byla překonána a projevila se spíše až v sobotu ráno. To našťastí byla v plánu návštěva muzea pravěku v Hauffu, které je unikátním dokladem vývoje fauny a flóry naší zeměkoule, dochované díky otiskům v břidlicových plátech. Nezapomenutelný zážitek. Odpoledne pak byl nejprve na Eichendorffově náměstí vysazen památný strom; zvolena byla jedlá jeřabina, která má svoji domovinu v Petříkově, kde byla vyšlechtěna. Následovalo slavnostní přijetí představenstva spolku a čestných hostů na radnici. Starostka Kirchheimu Angelika Matt-Heidecker vysoce vyzvedla práci spolku pro město Kirchheim a pro rozvoj turistiky v Německu všeobecně. Oslavy pokračovaly v městském kulturním centru setkáním členů spolku z celého Německa. Příjemnou atmosféru dokreslovala fotografická výstava o Jeseníkách. Následoval slavnostní večer s koncertem ze skladeb slezských skladatelů tří století, s proslovy čestných hostů, s přednáškami o historii spolku a také o prospěšnosti zdravého pohybu ve formě turistiky. Večer kouzelně rámovaly slezské lidové tance v podání spolkového souboru.

Nedělního programu jsme se z časových důvodů již zúčastnit nemohli. Rozloučili jsme se ale s tím, že se v září opět setkáme: při druhé části oslav, tentokrát v Jeseníku.

B. Tinzová

Pomník porozumění odhalen k 125. výročí MSSGV

Pomník porozumění byl po dvou letech, které uplynuly od počátku projednávání iniciativy jeseníckých archivářů, slavnostně předán veřejnosti v neděli 10. září 2006. Stalo se tak u příležitosti oslav 125. výročí založení Moravsko-slezského sudetského horského spolku. Proto bylo partnerem města Jeseníku, zastoupeným jeho starostou Ing. Jiřím Krátkým, město Kirchheim u. Teck, jehož delegaci vedla starostka Angelika Matt-Heidecker. V tomto městě je totiž dnešní sídlo turistického spolku MSSGV, který při odhalení pomníku zastupovali jeho předseda Günther Buck a čestný předseda Herbert Reinelt.

Bývalý Jahnův kámen, po roce 1945 přetvořený na pomník 28. října*, získal novou identitu. Z dílny rožnovského sochaře Maria Kotrby (nar. 1959), absolventa Akademie výtvarného umění v Praze, který dnes vede sochařský ateliér Katedry výtvarné tvorby Ostravské univerzity, vzešla deska z hořického pískovce nesoucí - doufejme že prozatím - nepřiliš čitelné nápisy. Název Pomníku porozumění je vyjádřen čtyřjazyčně: česky, německy, polsky a anglicky:

POMNÍK POROZUMĚNÍ / DENKMAL DER VERSTÄNDIGUNG / POMNIK POROZUMIENIA / MONUMENT OF AGREEMENT // 1908 JAHN-GEDENKSTEIN / 1945 POMNÍK 28. ŘÍJNA / 2006 POMNÍK POROZUMĚNÍ // RENOVÁVÁN U PŘÍLEŽITOSTI VÝROČÍ / 125 LET / MORAVSKO-SLEZSKÉHO / SUDETSKÉHO HORSKÉHO SPOLKU // 125 JAHRE / MÄHRISCH-SCHLESISCHER / SUDETENGE-BIRGSVEREIN / (1881 - 2006).

Výtvarnou zkratkou významu pomníku jsou dvě podané ruce (tzv. Svornost) umístěné ve spodní části. Jejich robustnost odkazuje na základní znak Kotrbovy figurální tvorby: archetypální monumentalita, masivnost hmoty zbavené všech individuálních znaků. Ruce tak kompozičně vyvažují velkou plochu desky, násobenou pásem v horní části se symbolem poutníčka, žánrově překvapivým a vůči obsahu sdělení odlehčujícím motivem. Oproti ideovému návrhu pomníku, který počítal s textem děleným do více segmentů, aby objem původního kamene byl co nejméně narušen, došlo k posunu ve vnímání celku. Doposud byl základem samotný přírodní kámen a sochařská, resp. kamenická práce byla jen jeho ornamentem. Zadavatel práce Městský úřad v Jeseníku, zastoupený Ing. Milenou Vrbkovou, vedoucí Odboru investic a rozvoje, se obrátil na respektovaného sochaře (a nikoli kameníka, jenž by provedl čistě reprodukcí práci podle ideového návrhu), který se v našem městě zapsal do povědomí při organizaci I. sochařského sympozia. Marius Kotrba tedy vytvořil svébytné umělecké dílo, jež změnilo poměr mezi původním kamenem a vloženým artefaktem. Deska s poselstvím porozumění mezi národy má být tím nosným sdělením.

K výročí zorganizoval spolek MSSGV tradiční týdenní turistické putování po Jeseníkách s bohatým doprovodným programem. Jeho vrcholem pak bylo nedělní odpoledne, kdy turisté předvedli v 15.00 hod. před restaurací Bobrovník starobylé závody o titul tzv. kohoutího krále, které se zde do druhé světové války konávaly.

Tato středověká lidová zábava se vyvinula jako parodie na střelbu kuší do slaměného kohouta. Každý účastník obdržel cep, byly mu zavázány oči, poté se třikrát zatočil, někdo si dal na kuráž i skleničku likéru Altvater. Nato se musel trefit cepem do plechového kbelíku. Komise pečlivě zapisovala každý zásah a nakonec vyhlásila vítěze - krále, jenž obdržel namísto vykrmeného živého kohouta, který jen dokresloval atmosféru, jeho keramickou imitaci. Kohoutím králem se stal Antonín Začal z Lipové-lázní. A není divu, kromě toho, že jde o zasloužilého vlastivědce, si stále pamatuje, jaké to bylo, mlátit obilí cepem...

* K historii pomníku viz HRADILOVÁ, Jana: Pamětní kámen na ulici 28. října v Jeseníku. Vlastivědné listy 2004/1, s. 25-27.

Výstava k výročí kamenoprůmyslu v Žulové

V září 2006 se na Obecním úřadu v Žulové konala výstava k 170. výročí vzniku kamenoprůmyslu na Žulovsku a 120. výročí založení odborné kamenické školy. Na realizaci výstavy se kromě obecního úřadu podílelo občanské sdružení Kamenické muzeum Jesenicka. Ke zhlédnutí byly dobové fotografie žu-

lovského kamenoprůmyslu z doby již před 1. světovou válkou. Mezi vystavenými archivními dokumenty se nalézaly znárodnovací dekrety a seznamy žáků a učitelů kamenické školy. Expozici doplnily ukázky kamenosochařských prací a kamenického náradí.

Na Jánském Vrchu našli středověké prvky

(ČTK) - Zbytky středověkých stavebních prvků - zazděného původního vjezdu i točny padacího mostu, našli odborníci při letošní třetí etapě opravy fasády zámku Jánský Vrch na Jesenicku. „Nacházely se v horním patře dřevěného hrázděného ochozu ze začátku 16. století,“ sdělil Tomáš Vítek z olomouckého pracoviště Národního památkového ústavu. „Podařilo se nám určit i přesné stáří dřeva. Stromy, ze kterých pochází, byly pokáceny v roce 1525.“ Podle něj

zámek získává pozdně barokní podobu. Na podstatné části zdi byly odkryty zbytky malované červeno-okrověbílé fasády s iluzivním plastickým členěním z poslední třetiny 18. století. Na zbývajících místech je nátěr doplňován tak, aby patinou odpovídal původnímu. Památkáři se rozhodli obnovit podobu zámku, kterou mu při přestavbě z předchozího renesančního paláce vtiskl biskup F. G. Schaffgotsch (1716 - 1795). *MFD 18. 9. 2006*

Povýšení obcí Jesenicka

Patnáctého října 2006 předal předseda Poslanecké sněmovny ČR M. Vlček starostům obcí Vidnava a Žulová dokumenty stvrzující, že jim byl navrácen statut města. Starobylá města o něj přišla po hlubokých demografických a politických změnách po 2. světové válce. Vedle pocitu lokálního patriotismu by toto povýšení mohlo přinést i ekonomické pobídky. Novelizovaný zákon o obcích vrátil zpět i titul městys. Na Jesenicku byly v minulosti dva - Bílá Voda a Mikulo-

vice; o změnu titulu však zdejší obecní úřady nepožádaly.

O jedno kuriózní „povýšení“ se zasloužila obec Písečná, která obnovila historickou náves. Arch. Martina Horáčková změnila prostor mezi kostelem, školou a radnicí v bezpečné místo setkávání občanů. Součástí dalších úprav bude vybudování parku, veřejných záchodů a nového parkoviště.

Znovuotevření železničního přechodu v Glucholazech

Sobota 9. prosince 2006 byla dnem, kdy konečně padla poslední „železná opona“ na našich hranicích! Po dlouhých 60 letech totiž mohou cestující po trati Mikulovice - Glucholazy - Jindřichov ve Slezsku vystoupit na polském nádraží a po pasovém odbavení pokračovat dál do Polska, což platí i obráceně i pro

polské občany. Zavedení dvou mezinárodních spojů Opole - Jeseník - Ostružná a Jeseník - Nysa - Opole ulehčí život zejména pěším turistům či cyklistům: Jeseníky či Otmuchovské jezero tak mohou přivítat nové návštěvníky.

Zvonička u Švýcárny

U chaty Švýcárna (1315 m n.m.) byla v srpnu 2006 slavnostně uvedena do života zvonička. Autorem projektu je akad. arch. Miroslav Vochta z Brna, zvon odlil akad. sochař Otmar Oliva na Velehradě. Je

vzpomínkou na ty, kteří zahynuli v horách a zároveň má sloužit jako horský maják. Zvoničku požehnal olomoucký světící biskup J. Hrdlička a slavnostně ji rozezněl cestovatel J. Zikmund.

Rozhledna na Borůvkové hoře otevřena

Za půl roku zvládlo město Javorník vybudovat rozhlednu opět na Borůvkové hoře. Nyní - vzhledem k použitému stavebnímu materiálu - již trvalejšího charakteru, než byly její dřevěné předchůdkyně. Město získalo finance na projekt z programu příhraniční spolupráce INTERREG III.A ČR-Polsko a generálním dodavatelem stavby byl Komplexstav Letovice s.r.o. Architektonický návrh rozhledny připravil Ing. arch. Hynek Voráč z fy United Design s.r.o. 15. května 2006 byly javornickou firmou STAR s.r.o. provedeny výkopy základových konstrukcí a příprava základové desky pod věží. Fa VÍTKOVICE HARD Jeseník, a.s. dodala pozinkovanou ocelovou konstrukci a provedla její montáž. V závěrečné fázi Dřevovýroba - pilařství s.r.o. Hrabová provedla opláštění stavby. Průměr tubusu rozhledny činí 7 m a jeho výška je 24,2 metru. K rozhledně byla přistavěna chata,

resp. útulna pro turisty. Slavnostně pak byla otevřena 7. října. Podrobnější informace viz www.rychleby.cz.

Obnovení Lurdské jeskyně na Starém Rejvízu

Na svátek sv. Václava 28. září 2006 bylo slavnostně otevřeno po desetiletí zapomenuté mariánské místo. Objevil ho v roce 2003 Marian Čep. Spolu s dalšími členy občanského sdružení „Příznivci kamenických a sochařských děl na Jeseníku“ a ve spolupráci s Lesní správou Jeseník, s.p. Lesy ČR se snažili po čtyři měsíce usilovně práce co nejvíce zachovat dobovou atmosféru tohoto místa, když již nebylo možné zhotovit přesnou historickou kopii. Vybudovali nový přístupový chodník, zabetonovali odkrytou jeskyni, po-

stavili z místních břidlic, kvarcitů a křemenů nový oltář. Do parapetu oltáře byly symbolicky zazděny dva kusy bílého mramoru z dlažby kaple Sv. Anny v Horním Údolí. Původní mramorová soška Panny Marie Lurdské byla nahrazena jejím obrazem. Kolem Lurdské jeskyně vznikla též malá geologická expozice a lavičky pro odpočinek poutníků. Lurdskou jeskyni vysvětil vidnavský rodák Msgr. Anton Otte, čestný kanovník Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě.

Jubilea, vzpomínky

Za Rudolfem Ohlbaumem

Dne 9. května 2006 zemřel v bavorském Ottonbrunnu publicista a historik Rudolf Ohlbaum, rodák z Dolní Lipové (*29. 1. 1912). Po absolvování reálného gymnázia ve Frývaldově (1931) studoval historii a germanistiku na pražské univerzitě, po jednom semestru též v Münsteru a Berlíně. V roce 1938 promoval a za disertační práci o středověkém kartuziánském mnichovi Johannu Rode z Hamburku (tiskem 1943) získal doktorát filosofie. Již během studií spolupracoval s různými redakcemi novin a časopisů. Od r. 1940 sloužil ve wehrmachtu, po propuštění z amerického zajetí r. 1946 odešel za odsunutou rodinou do Bavorska. Pracoval nejprve jako zemědělský dělník, překladatel, pomocný knihovník. Již od r. 1946

byl členem Ackermann-Gemeinde. V r. 1949 nastoupil do redakce časopisu Christ unterwegs, paralelně v letech 1952-1957 byl fejetonistou časopisu Volksbote. Stálé zaměstnání vykonával od r. 1957 do svého penzionování 1977 u Spolkové majetkové správy.

V letech 1977-1980 redigoval Mitteilungen des Sudetendeutschen Archivs, od r. 1984 byl členem redakce krajanského časopisu Heimatbrief der Lindewiesner. Byl autorem mnoha knih - *Verdienst um Österreich* (Wien 1977), *Bayerns vierter Stamm - die Sudetendeutschen* (München 1980), *Einigkeit und Recht und Freiheit* (Frankfurt 1984), podílel se na několika výstavách.

Ve své tvorbě se zaměřoval na dějinné a kulturní vztahy mezi sudetskými Němci a Čechy, usiloval na základě poznání historické pravdy o vytváření dob-

rých sousedských vztahů mezi nimi. Proto brzy po pádu socialismu v Československu se do tohoto procesu aktivně zapojil. Účastnil se tzv. Jihlavských setkání historiků a jako člen Frývaldovského středošolského společenství - bývalých absolventů jesenického gymnázia se podílel na oslavách 80. výročí založení školy a vydání společného almanachu. Na vyzvání napsal své vzpomínky na podzimní krizi roku 1938 (v jesenickém archivu lze nalézt dokumenty o jeho zatčení gestapem). Jeho každoroční Weihnachtsbriefe podávaly svědectví o bytostné potřebě intelektuála nepodlehnout obtížím stáří.

Rudolf Ohlbaum se takto zapsal do paměti těch Jesenických, kteří měli tu vzácnou příležitost se s ním setkat na společném díle.

Není-li uvedeno jinak, zpracoval K. Growka

Redakční poznámka: V 7. svazku Jesenicka byl nedopatřením výkonného redaktora do článku Vzpomínka na PhDr. Rudolfa Zuberu vložen graficky neodlišený text jeho životopisu převzatý z úvodu inventáře fondu R. Zuber. Autorce článku se tímto omlouváme.

Literatura

Přečetli jsme za vás

Helfricht, Jürgen: Vincenz Priessnitz (1799-1851) und seine Rezeption seiner Hydrotherapie bis 1918. Ein Beitrag zur Geschichte der Naturheilbewegung. Matthiesen Verlag, Husum 2006. 380 s.

Disertační práce obhájená na FF UP Olomouc roku 2004 vyšla knižně jako 105. svazek edice věnované dějinám medicíny a přírodních věd. Autor v úvodu shrnul prameny k tématu a dějiny přírodní léčby včetně vodoléčby. Od str. 69 začíná exkurz o Priessnitzově životě, stavebách lázeňských domů, o jeho podnikání a hodnotě majetku - zde kupř. zvýrazňuje množství soukromých půjček vytvářejících závislost na Priessnitzovi. Zásadnější část práce (od str. 124) o vodoléčebných metodách vychází jak z bohaté literatury, tak z dochovaných archiválií. Autor stanovil počet zde léčených pacientů na 17.700 a provedl statistickou analýzu léčených chorob. Vyjádřil se i k Priessnitzovým kritikům a v literatuře tabuizovanému tématu úmrtí jeho pacientů. Zcela nové informace přináší pasáže o sociální skladbě pacientů a paralely mezi chorobami a sociálním původem. Autor sledoval návštěvy lékařů, bydliště pacientů, jejich stáří, pozornost věnoval personálu, délce pobytu v lázních a nákladům na léčení. Dochovaná kore-

spondence mu taktéž umožnila posoudit Priessnitzovo stanovování diagnóz na dálku.

Další kapitola (str. 199 n) se věnuje přijetí vodoléčby V. Priessnitze v německy hovořících oblastech - počínaje ovšem Weissem ve Frývaldově a Schrothem v Dolní Lipové. Autor se věnoval mimo jiné zakládání vodoléčebných spolků, prvním časopisům o vodoléčbě a rozebral publikace o Priessnitzovi: zajímavé je srovnání počtu autorů lékařů a laiků. Vedle šířitelů Priessnitzova kultu zde autor obsáhl rovněž jeho kritiky, zejména „renegáta“ C. Mundeho. Poslední část knihy je věnována Priessnitzovu jubileu 1899, bojům o Priessnitze s Kneippem a uchování povědomí o Priessnitzovi vůbec, zejména J. Ripperem.

Knihy je vybavena obsáhlým seznamem pramenů a literatury a jmenným rejstříkem. Objektivní přístup autora k faktům s pečlivým odkazem na pramen každého tvrzení je předpokladem pro další možný rozvoj bádání o Priessnitzovi a jeho rodině.

Kočka, Miloš - Kubík, Alois: Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel. Veduta, Štítý 2006. 182 s.

Prvních sto stran knihy je věnováno zevrubnému životopisu zakladatele vodoléčby z pera JUDr. Kočky, který již téměř 30 let naplňuje své badatelské zájmy priessnitzovským tématem. Druhá část tohoto populárně-naučného díla splňuje nároky naučného pojednání o jednotlivých léčebných procedurách, jak byly zdokumentovány dobovými kresbami a výpověďmi pacientů. Dlouholetá zkušenost MUDr. Kubíka s balneologií je zárukou objektivního přístupu k Priessnitzovým léčebným kúram. Záměrem vydavatele by-

lo vybavit knihu takovými obrazovými přílohami, které by navodily dobovou atmosféru oněch třiceti let působení Priessnitze na Gräfenberku. Bohaté fondy Státního okresního archivu Jeseník a Vlastivědného muzea Jesenicka to zdárně umožnily. Autoři knihu vybavili i poznámkovým materiálem s odkazy na prameny i literaturu a autorským rejstříkem, což usnadní dalším badatelům snazší orientaci v tématu.

Autoři a nakladatel obdrželi Cenu Olomouckého kraje. Blahopřejeme!

Gabriela ze Schwarzenbergu. Krátká cesta životem a Evropou. Ed. M. Lenderová - J. Plšková, Scriptorium, Praha 2006. 464 s.

Spolek pro nekomerční vydávání odborné literatury vydal jako 3. svazek edice *Manu propria* deník, dopisy a rukopis „románu“ princezny Gabriely (1825-1843), dcery Karla II. ze Schwarzenbergu a Josefiny, roz. Wratislavové z Mitrowic. Součástí výchovy urozené dívky bylo i cestování a módní i nutné pobyty v lázních, kam směřovala šlechta z celé střední Evropy. Dvakrát (1837 a 1838) navštívila se svou matkou Gräfenberk. Postřehy z jejich pobytu se

uchovaly ve 14 dopisech. I přes své mládí zde zaznamenala Priessnitzovy léčebné metody a vztah k pacientům. Právě jména osob, pobývajících v lázních, jsou velice zajímavá, dokládají pobyt vysoké šlechty v gräfenberských lázních - tématu doposud z ideologických důvodů opomíjenému. Přímo pokladem je pro nás pak akvarel J. Kirsche zobrazující světlici, kde kněžna s dcerou na Gräfenberku bydlely.

Dziedzic, Marcin: Morawsko - Śląskie Sudeckie Towarzystwo Górskie 1881 - 1945. Wyd. WTN, Wrocław 2006. 480 s.

Práce o dějinách Moravsko-slezského horského spolku (MSSGV) je doposud jedinou syntetickou prací na toto téma splňující všechny vědecké náležitosti, tj. v první řadě kritické vyrovnání se s rozsáhlou, ale rozptýlenou a povytce dílčí německou, českou a polskou literaturou. V řadě případů pak autor opravuje mnohé omyly vzniklé přebíráním informací z druhé ruky. Ještě větší zásluhou je doslova vytěžení archivních pramenů 17 českých archivů, 7 polských a berlínského Spolkového archivu. Text je proto doprovázen rozsáhlým poznámkovým aparátem (1241 odkazů).

V 1. kapitole je zaznamenán rozvoj spolku včetně jeho poboček ve Vídni a Berlíně. Popis členské základny zahrnuje demografické údaje o postavení žen a mládeže. Mnoho podrobností přináší kapitola věnovaná životu spolku, který kromě vycházek organizoval plesy a setkání, Spolek měl v rakouském úřednickém duchu 19. století pečlivě propracovanou organizační strukturu. Měl též rozsáhlé kontakty s jinými turistickými organizacemi a svazy. Členové museli již od počátku řešit německo-české národnostní spory, ale spolek zůstával nepolitickou organizací - tuto zásadu porušil až podporou nacismu roku

1938. Mnoho zajímavého přináší kapitola o financování spolku.

Základem celé práce (s. 139-327) je zevrubný popis turistického značení a tras, budování chat MSSGV (včetně nerealizovaných projektů) a vztahů spolku k jiným horským chatám a útulkům včetně studentských a mládežnických. 10. kapitola je zaměřena na stavbu rozhleden a vyhlídek; opět poskytuje údaje i o nerealizovaných projektech. Autor nabízí i srovnání množství chat a rozhleden v péči MSSGV s jinými spolky nejen na území dnešního Česka. Dosud nepříliš známým tématem byl rozvoj zimních sportů v Jeseníkách, jemu autor věnoval 11. kapitolu. Připomíná rovněž, jaký vliv měla železnice a autobusová doprava na rozmach turistiky.

Závěrečné kapitoly popisují vlastivědné zájmy členů spolku a vydavatelskou činnost. Ta se nezaměřovala jen na vydávání časopisu *Altwater*, ale i na vydávání map (ve vlastní režii i ve spolupráci s jinými subjekty) a pohlednic. Autor neopomenul i ochranu přírody, letní tábory, charitativní a jiné akce spolku. Kromě rejstříku míst a osob připojil pak k práci 315 biogramů funkcionářů MSSGV a osob s turistikou spjatých.

Szymkowicz, Paweł - Growka, Kvetoslav: Turystyczne tradycje pogranicza nysko-jesenickiego. Turistické tradice nisko-jesenického pohraničí. Touristische Traditionen in dem Grenzgebiet zwischen Neisse und Jesenik. DV Projekt, Opole 2006. 176 s.

O fungování přeshraniční spolupráce s Polskem vypovídá kniha historických pohlednic, kterou vydalo opolské nakladatelství pro Okresní úřad v Nise. Financování zajistily evropské fondy díky spolupráci s Městským úřadem v Jeseníku. Vstupní text je psán

pro potřeby zejména polského čtenáře, který přijíždí ze slezských rovin do našich hor. Dozví se nejprve o počátcích turistiky, zvláštěnostech lázeňské turistiky v Glucholazech, Jeseníku, Zlatých Horách a Dolní Lipové. Poté následuje exkurze po jednotlivých cha-

tách a rozhlednách. Autoři mu předloží i jiné atrakce, kupř. jeskyně a skalní vyhlídky. Jedna pasáž je věnována vlivu železnice na rozvoj turistiky. Jen stručně je nastíněna historie turistiky za nové geopolitické situace po 2. světové válce.

Po úvodu následuje 271 historických pohlednic obou regionů z doby do roku 1945. Jejich propojujícím motivem bylo ukázat, co mohli turisté, organi-

zovaní v jednotlivých sekcích Moravsko-slezského sudetského horského spolku (založen 1881 v Jeseníku), na obou stranách státní hranice navštívit. Protože jde o účelový tisk, na komerční vydání knihy si budou muset čtenáři zřejmě nějakou dobu počkat.

Turistický průvodce čarodějnickou cyklotrasou. Sdružení cestovního ruchu Jeseníky, s.d.

Průvodce je hmatatelným výsledkem projektu M. Kouřilové připravit pro cyklisty náročnou 138 km dlouhou trať z Mohelnice do Zlatých Hor po stopách čarodějnických procesů, tedy historie hrůzostrašné, a proto dodnes atraktivní. Jesenícká etapa cyklotrasy (47 km) vychází z Červenohorského sedla. Text z pera Michaely Neubauerové nabízí obecné pojednání o procesech na Jeseníku a detailní popis cyklotrasy s šesti zastaveními: Domašov, Jeseník u tzv. Katovny

(která zde nikdy nebyla!) a u památníku na místě poprav, Česká Ves, Zlaté Hory u památníku na místě poprav a u městského muzea. Výletník zde najde i doprovodné informace o zmiňovaných lokalitách a odkazy na možnosti občerstvení a ubytování a spojení na informační centra Jeseníků. Do brožury byla vložena i cestovní varianta průvodce s mapami a profilem trasy.

Gebauer, Petr - Tekel', Jozef: České a slovenské poštovny 1900 - 1958. Merkur-Revue, Brno-Bratislava 2005. 670 s.

Monografické zpracování problematiky razítek poštoven z území Čech, Moravy, Slezska, Slovenska a Podkarpatské Rusi se věnuje speciálnímu filatelistickému oboru. S rozvojem průmyslu a obchodu v 2. pol. 19. stol. souvisel i růst poštovních služeb. Když byly v Rakousku zavedeny poštovní známky, fungovaly vedle poštovních úřadů i listovní či poštovní sběrný (Briefablage), v r. 1900 začleněné oficiálně do rakouského poštovního systému. Důvěryhodná osoba, která přebírala poštovní zásilky od občanů a odnášela je na poštu, získala pravomoc opatřovat dopisy obdélníkovým místním razítkem s názvem poštovny. V meziválečné ČSR jich bylo přes 600. Po záboru Sudet naprostá většina z nich pokračovala v činnosti. Po r. 1945 docházelo k jejich postupnému útlumu. Nejstarší poštovny na Jeseníku pocházejí

z Horních Hoštic (1891) a Ramzové (1896). Po r. 1900 evidujeme: Bílý Potok, Horní Lipová, Hukovice, Horní Heřmanice, Račí Údolí, Travná, Velká Kraš. Ve velké míře vznikaly poštovny po r. 1938: Adolfovice, Bílá Voda, Dolní Grunt, Horní Fořt, Hradec, Rejvíz, Široký Brod, Velké Kunětice, Ostružná. Největší výskyt razítek poštoven však zaznamenáváme v místech zvýšeného turistického ruchu. Většinou šlo o „soukromé listovní sběrný“, které se objevily v souvislosti s rozšířením posílání pohlednic: Biskupská kupa (1896), Zlatý chlum (1900), Vidly (1899), Šerák (1896), Vřesová studánka (1900), Panna Marie Pomocná u Zlatých Hor (1896), Rejvíz (1900), Červená hora, resp. Červenohorské sedlo (1901), Ovcárna (1897) a Švýcárna (1898).

Profesionální hasiči v Jeseníku. 50 let (1956 - 2006). Hasičský záchranný sbor Olomouckého kraje, Jeseník 2006.

Almanach navazuje na brožuru z doby před 10 lety, z níž je v úvodu převzata historie placeného požárního sboru z let 1956 - 1996. Další vývoj sleduje činnost hasičů po vzniku okresu Jeseník, povodně 1997, dostavbu požární stanice a zapojení do integrovaného záchranného systému. Přelomem v jejich činnosti bylo vydání zákona č 238/2000 o Hasičském záchranném sboru ČR a začlenění okresu Jeseník do

Olomouckého kraje. Více než organizační změny však o práci hasičů vypovídají zápisy o nejvážnějších zásazích v letech 1996 - 2006 provázené barevnou fotodokumentací. Kolektiv autorů věnoval pozornost i soutěžím profesionálních hasičů a preventivně výchovné činnosti. Závěr patří statistickým údajům a seznamu příslušníků a zaměstnanců HSZ.

Schrenk, Adolf: Maria Hilf. Bilder der bewegten Geschichte einer Wallfahrtsstätte am Rande des Altvatergebirges, bei Zuckmantel (Österr.-Schlesien) Ostsudetenland, jetzt Tschechien. Weilersbach 2005. 144 s.

Práci sestavil a sám vydal farář Msgr. A. Schrenk jako fotografickou kroniku obnovení poutního místa Panny Marie Pomocné u Zlatých Hor, na němž se mírou vrchovatou též podílel. Nejde o práci historickou, ale spíše o vlastní komentáře ke starým pohlednicím či vzácně dochovaným snímkům z devastace a konečné demolice objektu. Rozsahem větší část knihy dokumentuje postupnou obnovu kostela, vysvěcení zvonů, přenesení mariánského obrazu, návštěvu pre-

zidenta V. Havla, inauguraci P. Lekavého a průběh mše tří národů českého, polského a německého, které kromě věřících zastupovali jejich arcibiskupové a biskupové. Kniha provázená biblickými citáty a náboženskými texty je osobním svědectvím kněze o záchranu tohoto duchovního místa. Proto lze i přehlednou do němčiny zkomolená jména českých osob.

Botu, Antula - Konečný, Milan: Řečtí uprchlíci. Kronika řeckého lidu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1948-1989. Řecká obec, Praha 2005. 524 s.

Rozsáhlá práce postavená na parafrázi archivních zpráv je uvozena přehledem československo - řeckých vztahů po r. 1945. První část je pak věnována problematice řeckých dětí - jejich transportům do ČSR, shromažďovacím střediskům, zotavovněm, domovům a ozdravným pobytům. Samostatně je nastíněno školní vzdělání. Téměř 140 stran knihy vyplňuje místopisný přehled pobytu řeckých dětí v letech 1948-1962.

Druhá část je věnována řeckým rodinám, příjezdům řeckých dospělých uprchlíků do ČSR v letech 1949-1950, jejich ubytování a zařazování do práce. Popis života řecké komunity je zde doveden až do r. 1989. Informace o Jesenicku nejsou v knize zanedbatelné, včetně fotografické dokumentace.

Szymkowicz, Paweł: Szlak Złotych Górników. Drukarnia Akcydensowa, Krapkowice - Pokrzywna 2006. 28 s.

Drobná publikace je věnována turistům, kteří navštíví naučnou stezku v Glucholazech vedoucí po místech dávné těžby zlata. Autor jim však nedává do rukou běžného strohého průvodce, ale souvislý historický text doprovázený mnoha barevnými vyobrazeními. Nádvakem čtenář v knize najde historii železnice Krnov - Glucholazy - Jeseník a pojednání

o lázních, chatách a rozhledně v Glucholazech. Zajímavé jsou informace a ještě více fotografie propadlin po těžbě zlata - jedna z nich se dostala do brožury až v průběhu tisku! Na 3. straně obálky je užitečný polsko - německý slovníček místopisných názvů a čtvrtou vyplňuje mapa naučné stezky.

VI. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Sborník referátů. VMJ, Jeseník 2006. 178 s.

Péčí Vlastivědného muzea Jesenicka vyšel sborník referátů z historického semináře na téma „Z historie studia a využívání nerostného bohatství Jesenicka“, který proběhl během VI. svatováclavského česko-polsko-německého setkání v Jeseníku v září 2006.

Po úvodním slově odborného garanta semináře dr. Jana Hauka následuje 17 referátů zahrnujících historické pohledy na poznávání a těžbu nerostných

surovin na Jesenicku (doc. J. Skácel, Dr.med. B. Frobel) a nástin historie geologického průzkumu po 2. světové válce (doc. J. Skácel, O. Zelinger), historii sklářství (V. Štěpán) či popis archeologických lokalit po dobývání zlata v Glucholazech (Mgr. M. Krawczyk), ve Zlatých Horách po 30leté válce (dr. V. Večeřová) a šířeji o hornických památkách v Jeseníkách (dr. J. Večeřa). Jesenický kamenoprůmysl a kame-

nická škola v Žulové byly rovněž připomenuty (dr. P. Popelka, P. Müller). O využití kamene k sochařské práci se lze dočíst v nástinu života a díla J. Obetha (Mgr. B. Tinzová). S moderními vědeckými postupy se lze setkat v příspěvcích o leteckém snímkování a jeho využití pro sledování vývoje těžby nerostů na Jesenicku (R. Sedlářiková). Přehledy studia dokladů zalednění (dr. L. Jarošová) a geomorfologických výzkumů (dr. R. Štěpančíková) doplňuje referát o mine-

rálních vodách na Jesenicku (dr. V. Rezníček). Sborník uzavírá vzpomínka na amatérského geologa V. Knoze (dr. J. Knoz) a prezentace občanského sdružení Příznivci kamenických a sochařských děl na Jesenicku (J. Čep).

Nezvykle rozsáhlý (178 stran) sborník provázejí tabulky, fotografické a kresebné přílohy v textu. Každý referát je doprovázen německým, polským, resp. českým shrnutím.

Zářický, Aleš: Rotschildové a ti druzí aneb dějiny velkopodnikání v Rakouském Slezsku před první světovou válkou. Ostravská univerzita, Ostrava 2005. 200 s.

Jedna z dalších knih rehabilitující slezské podnikatele, kteří přetvořili původně zemědělský kraj v moderní průmyslovou zemi. Tento proces autor nazývá „Big Business“. Kniha je strukturována podle odvětví: na dominující báňský a hutní průmysl především na Ostravsku a na textilní průmysl ve Frýdku, Bruntále, Bílovci, Jeseníku a Šumperku. Text provázejí kvalitní fotopřílohy, což lze přivítat zejména

u firmy Regenhart & Raymann. Ostatní průmyslová odvětví zastupují cukrovary a chemický průmysl. Závěrečné shrnutí podhaluje zákulisí vzniku a utváření slezského velkopřemyslu od malých rodinných firem k průmyslovým gigantům. Kniha je pečlivě vybavena seznamem literatury, čtyřmi rejstříky a něm., angl. a pol. resumé.

Czechowicz, Bogusław: Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza. Wyd. DiG, Warszawa 2005. 728 s.

Autor si dal za cíl shrnout podporu umění slezskými knížecími rody na konci středověku, ohraničeného časem vlády českých Lucemburků ve Slezsku a nástupem Jagelonců na polský trůn. Tedy v době vlády slezských Piastovců a jejich, zjednodušeně řečeno, příklonu ke Koruně české. Z uměnovědného hlediska jde o dobu zlomovou, o pozdní gotiku a příklon k renesanci. Ve snaze oprostít téma od dávných historických schémat se B. Czechowicz pokusil uchopit problematiku z pohledu hledání slezské identity, z perspektivy vratislavského centra (nikoli Prahy, Varšavy apod.). Autor na rozdíl od dosavadních přísně vědeckých monotematických knih, kupř. o kostelech, náhrobcích, archeologii či numismatice - napsal knihu odvážně syntetickou, k níž se mohou vyjádřit jak odborníci-specialisté, tak širší poučená veřejnost.

Kniha se sestává ze dvou hlavních částí. Nejprve jsou posouzena jednotlivá knížectví, počínaje hlohovským, přes lehnicko-břežské, opolské, opavské, ratibožské, krnovské, těšínské, osvětimské až po zátorské. Každá podkapitola začíná náčrtem historie knížectví. V kapitole 2.4. najdeme knížectví grotkovské, nazývané též niské. Jeho zvláštní postavení spočívalo ve vlastnictví vratislavskými biskupy. Ačkoli se knížecí titul vztahoval ke Grotkovu, sídlo

biskupa bylo v Nise. Autor pak podává popis jednotlivých památek: hradů a zámků v Otmuchově, Jeseníku, Javorníku, Žulové, atd. Poté se věnuje kostelům a farám v Pačkově, Otmuchově a Nise. Najdeme zde sochařská díla na náhrobcích, svornících klenby, pamětní desky, oltářní obrazy i mince ražené vratislavskými biskupy Václavem, Konrádem, Rudolfem a zejména Janem Turzem a jeho následovníkem Jakubem ze Salzy.

Druhá část knihy zahrnuje hlavní kategorie funkce staveb a děl vzniklých v této době: knížecí rezidence, města, kostely, mauzolea a náhrobky. Samostatnou pozornost věnuje autor sběratelství, zejména knih, mincí a pečetí.

Závěr tvoří úvahy nad rolí knížecí podpory umění v politickém a kulturním potvrzení slezské identity a nad uměleckým dědictvím, které po slezských Piastovcích zůstalo. Kniha je přímo v textu doprovázena množstvím fotografií a kreseb. Strohý poznámkový aparát nás odkazuje na bohatě zastoupený seznam pramenů a literatury, vyhledávání může ulehčit i místní rejstřík.

Liška, Otakar a kol.: Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989. Sešity č. 2. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2006. 296 s.

Druhé rozšířené vydání seznamu jmen popravených osob z let 1945 - 1989 není členěno podle jednotlivých společensko-politických etap, ale pouze uspořádáno abecedně. Pouze v příloze č. 24 lze vysledovat celkové počty za jednotlivá období. Proto vyhledávání bez znalosti jmen popravených je velice ztížené. Jesenicka se týkají tresty smrti na základě retribučního dekretu č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů. Byli to: Davidová Anna, Bukovice; Nitscheová Zofie, Je-

seník; Otto(e) Ferdinand, Černá Voda; Schild Alfréd, Zlaté Hory; Spiegelvogel Pavel, Jeseník; Winkler Emil, Bernartice. K nim musíme připočít i pražského nacistického primátora Josefa Pfitznera. V politických procesech 50. let byl odsouzen k nejvyššímu trestu Ctibor Novák z Jeseníku. Součástí „sešitů“ jsou i obecné studie o trestu smrti a jeho provádění v Československu. V přílohách pak najdeme 23 zákonných norem a předpisů souvisejících s trestem smrti z let 1852 - 1990.

Lilla, J.: Statisten in Uniform. Die Mitglieder des Reichstags 1933 - 1945. Ein biographisches Handbuch. Düsseldorf 2004.

Biografický slovník členů nacisty ovládaného říšského sněmu přináší na s. 278 jinde nepublikované informace o nejvýše postaveném nacistovi z Jesenicka: Jaroschek Walter jun., majitel spediční firmy a politik (*22. 1. 1903 Jeseník, † 15. 6. 1968), syn Waltera Jaroschka sen. a jeho ženy Hildy, rozené Sand. Majitel zasilatelské kanceláře v Jeseníku. Absolvoval obecnou školu a reálné gymnázium v Jeseníku. V letech 1918-1922 navštěvoval Obchodní akademii v Olomouci. Již v roce 1921 se začal politicky angažovat v nacionálním mládežnickém hnutí. O rok později složil maturitu a do r. 1925 byl zaměstnán jako úředník zasilatelství ve Vídni. Od r. 1925 pracoval samostatně jako speditér a velkoobchodník s uhlím v Jeseníku. Působil ve vedoucích funkcích v Turnvereinu. V letech 1934-1935 byl ve-

doucím místní organizace DNSAP a posléze SdP v Jeseníku, 15.1.1936 se stal okresním vedoucím SdP K 5.11.1938 byl převeden do NSDAP a zároveň byl pověřen vedením strany v okrese Jeseník a k 1.12. 1938 převzal funkci okresního vedoucího strany (Kreisleiter). V této funkci setrval až do září 1942, kdy rezignoval. Za důvod uvedl návrat k práci ve vlastní firmě. K tomuto rozhodnutí jej přivedla též skutečnost, že se před připojením Sudet k říši přátelil se Židy. 4.12.1938 se stal poslancem Říšského sněmu v Berlíně, jeho mandát skončil 23.9.1944. Od 21.1. 1939 byl členem Hospodářské komory sudetské župy. 27.4.1941 byl jmenován do rady vedoucího Moravsko-slezského sudetského horského spolku (MSSGV). Po 2. světové válce bydlel v Kaiserlauternu.

M. Dziedzic

Buchlovský, Martin: Obec Velká Kraš 1256 - 2006. 750. výročí první zmínky o Velké Kraši. Velká Kraš 2006. nestr.

Informační průvodce po dějinách obce je rozdělen do dvou hlavních kapitol, jejichž mezník tvoří rok 1848, resp. 1850. První vychází ze Zuberovy monografie Jesenicko v období feudalismu do roku 1848. Představuje i místní části dnešní obce Hukovice, Fojtova Kraš a Malá Kraš, které byly k tomuto datu samostatnými obcemi. Druhá část, pojednaná po dese-

tiletích, - vychází z historických pramenů a je doprovázena množstvím dokumentárních fotografií. Závěr brožury pak tvoří pomyslná obecní fotokronika, obsahující převážně barevné snímky. Vizualně sympatická brožura bohužel neprošla jazykovou korekturou, kupř. změna jména autora knihy, z níž se cituje, Müller na Miller je již zavádějící.

Buchlovský, Martin: Historický obraz tzv. Frývaldovské stávky. VMJ, Jeseník 2006. 48 s.

Vlastivědné muzeum Jesenicka vydalo jako 6. svazek edice Z historie a přírody Jesenicka brožuru M. Buchlovského, který se pokusil vyrovnat s komunistickou falzifikací této tragédie. Přes jasnost závěrů jde o práci uspěchanou, nevyváženou, s řadou věcných chyb, ba i pravopisných.

Základem textu je autorova diplomová práce. Nastiňuje zde ekonomickou a politickou situaci, která vedla ke stávkám 10. listopadu a konečně 25. listopadu 1931. Na základě archivních pramenů rekonstruuje průběh „hladového pochodu“, pohřeb obětí a odezvu v denním tisku a uměleckých kruzích. V závěru pak v sedmi bodech shrnuje výtky proti politicky předpojaté dezinterpretaci tzv. Frývaldovské stávky. Tyto pasáže jsou psány až na výjimky naučným stylem. Tiskové a pravopisné chyby jsou zanedbatelné. Ovšem problémem jsou věcné chyby v tabulce německých názvů obcí a v mylném tvrzení, že většina obcí nepoužívala soudobý český název. Pečlivý čtenář bude mít rovněž zmatek v názvech politických stran ve volbách r. 1929.

Hlavní pasáže brožury pak autor zasadil do rámce vlastního subjektivního projevu, spíše než psaného s rysy mluveného stylu, mylně se domnívav, že tak vzniká populárně-naučná literatura. Spěch navíc přivodil řadu chyb a nelogičností. Uveďme jen některé. Tato brožura není vůbec první, která odvrhla černobílé schéma komunistického výkladu, učinil tak již Z. Brachtl (1991). Jestliže autor nechtěl uvádět poznámkový aparát, měl se zříci i tzv. vysvětlivek, které jsou informačně naprosto bezcenné. V 5. bodě závěru v plurále tvrdí, že „články v německých nacionálních denících, které poukazovaly na střet německých dělníků a českých četníků...“, aby to nelogičky na několika místech popřel, že se jedná pouze o jednu tiskovinu s nepatřičně se holedbajícím odkazem na prostudovaný německý tisk, jehož seznam však nikde neuvádí, a proto se nedá takovému závěru věřit. Bohužel ani v jinak bohaté obrazové příloze se pro dobrou německé tiskoviny nenašel prostor. Závěrem lze říci, že lepší redakční prací by brožura jen získala na ceně.

Zelinger, Oldřich a kol.: Skauti na Jesenicku. [Jeseník 2006] 100 s., obr. příl.

Publikace se pokusila chronologicky shrnout téma doposud nezpracované, k němuž takřka neexistují archivní materiály (až na procesy se skauty v 50. letech - ty však autoři nestudovali). Proto je práce založena na principech „oral history“ s využitím kronik jednotlivých skautských oddílů. Nejkomplexněji je

popsána činnost v letech 1968-1970, protože časový odstup již umožnil vyhnout se banalitám. Budoucím historikům skautingu poslouží i pasáže spíše narativní povahy o obnovení Junáka na Jesenicku po r. 1990.

Šmoldas, Josef: Cestování po Evropě. Zlatohorská císařská městská garda 1996-2006 aneb Vesele i vážně s 59. reg. maršála L. J. M. von Daun. Zlaté Hory 2006. 186 s.

Pouhých 40 výtisků určených příznivcům Klubu vojenské historie Zlatých Hor tvoří kroniku složenou jak z publikovaných článků v regionálním tisku, tak vzpomínek na 47 „tažení“ gardy po evropských bojištích i četných místních akcích. Autor knihu vybavil tabulkami, přehledy vydaných pohlednic a razítek,

popisem funkcí v gardě a výstroje, aby si čtenář udělal představu o náročnosti tohoto svébytného koníčka. Na každé straně knihy pak nalezneme perokresbu J. Šmoldase, portréty, vážné i nevážné situace. Jen pravopis velkých písmen by vyžadoval pečlivější korekturu.

Sklenář, Karel: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů. Libri, Praha 2005. 726 s.

Až překvapivě tlustá kniha dá člověku poznat, jakou významnou roli u nás hraje archeologie, u laické veřejnosti oceňovaná pro svou romantičnost. V úvodu knihy jsou nastíněny stručné dějiny archeologie v českých zemích s funkčními odkazy na citovaná jména. Právě přehlednost je výhodou slovníku archeologů, protože obsahuje navíc i abecední seznam osob podle odborného zaměření - tedy kdo je „čistý“ archeolog, kdo archeobotanik, kdo numismatik... V knize najdeme i seznam zkratk, výběrový přehled institucí v archeologii a přehled významných archeologických periodik Čech, Moravy a Slezska v minulosti i současnosti. Na Jesenicku systematictěji

působili archeologové Z. Brachtl, V. Goš a B. König (jeho pozůstalost se však nenachází v SOkA Šumperk, ale již v jesenickém archivu).

U L. Jarošové její působení v jesenickém muzeu není uvedeno. I když jde o marginálie, slušelo by se slovník doplnit o jména starších německých vidnavských badatelů F. Kieglera a F. Thena, jesenických F. Peschela a J. Uwiry (zde lze zájemce odkázat na sborník z V. svatováclavského symposia v Jeseníku 2005). Ze současnosti tam rozhodně chybí sice neškolený, ale oproti „učencům“ mnohdy nadšenější archeolog M. Rychlý z Javorníku.

Podhorný, M. - Toušlová, I. - Maršál, J.: Toulavá kamera. Česká televize - Freytag & Berndt, Praha 2005. Toulavá kamera 2. Praha 2006.

Cestovatelský magazín České televize Toulavá kamera spatřil světlo světa roku 2003. Zájem o něj vedl nakonec i ke knižnímu vydání tohoto svébytného turistického průvodce. Autoři zavítali i na Jesenicko, navštívili lázně Dolní Lipová a jeskyně Na Pomezí,

Vodní tvrz v Jeseníku a „Vincenze Priessnitzze“. Každé heslo je doprovázeno mapami, fotografiemi i stručným heslářem tipů na další výlety. Čtenář tu najde i praktické odkazy na informační centrum, webové stránky lázní a muzea.

Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada, sešit 8. (20.), red. L. Dokoupil. Ostravská univerzita, Ostrava 2006. 144 s.

Dvacátý sešit této užitečné encyklopedie obsahuje celkem 15 biogramů osobností z Jesenicka. Najdeme zde komunální politiky, jako jesenické starosty notáře A. Bullu a neblaze proslulého nacistu K. Bittmana, landráta A. v. Campe, či populárního radního kněze J. Ehrlicha. Kněz F. X. Gröger vynikl jako vlastivědný pracovník, zastínila jej ovšem amatérská vlastivědná

pracovnice A. Drechslerová - autor však příliš mírně zhodnotil její nacionalistické bludy. Hudební skladatel L. Geppert, hydropat Med. dr. E. Emmel, nájemce chaty Borůvková hora R. Moche a účastník 2. odboje mjr. M. Obdržálek reprezentují pestrost života na Jesenicku. Podnikatelskou sféru zde zastupuje rodina Latzelů.

Jesenicko na stránkách periodik

Ročenka 2005 - 2006 Spolku celníků České republiky

Stavovská organizace celníků jmenovala čestné členy Spolu celníků. Mezi ně patřil i Viktor Dadák († 2004), který v aktivní službě vytrval v letech 1931 - 1973. Dne 15. 10. 1937 byl jmenován přednostou

celního úřadu ve Vidnavě. Ročenka zde přetiskuje výtah z jeho osobních vzpomínek na vidnavské události v září 1938, při nichž mu zahynul otec a byla zraněna jeho manželka.

DNES

Sobotní vydání deníku DNES pro Střední Moravu 23. září 2006 přineslo článek R. Hányše Válka odstartovala ve Vidnavě, zpracovaný na základě materiálů poskytnutých Petrem Procházkou, býv. ředitelem Hotelové školy V. Priessnitze v Jeseníku. Ten se

tomuto tématu věnuje již několik let, výsledky svého bádání publikoval na stránkách Jesenického týdeníku (Rok 1938 na Jesenicku. JT 1998, 30.9., 7.10., 14.10. a 21.10.) a jeho Speciálu (Střetnutí na Jesenicku v září roku 1938. JT 2002, září).

Sborník bruntálského muzea 2005

Při pořádání archiválií Muzea v Bruntále narazili J. Cepek a P. Vojtal na vzpomínky příslušníků Stráže obrany státu na rok 1938. Ze sedmi zapsaných vzpomínek se tři týkají Zlatohorska. V kritických chvílích zářijové krize sloužil J. Rojan na Biskupské kupě, O. Továrek ve Zlatých Horách, stejně jako jeden autor

anonymní výpovědi. Zlatohorské družstvo SOS je zde zachyceno na třech fotografiích.

V dalším příspěvku charakterizuje L. Martinek krnovského rodáka Roberta Hohlbauma, autora románu Grenzland, situovaného do Frývaldova v letech 1918-1919.

Severní Morava

Svazek č. 91 předznamenává blížící se 50. výročí založení sborníku v roce 2007. Článek Český strojvedoucí v Sudetech za druhé světové války je vzpomínkou na Josefa Chovance, který koncem 20. let minulého století jezdil s lokomotivou na trati Mikulovice - Zlaté Hory, jak dokládá unikátní fotografie. V personáliích zaregistrujme smutnou zprávu o úmrtí doc. Josefa Bartoše, vedoucího Kabinetu regionál-

ních dějin FF UP, který připravil edici - Historický místopis Moravy a Slezska (1848 - 1960). Její třináctý svazek, kam je zařazen okres Jeseník, je nezbytnou a zároveň jedinou badatelskou příručkou pro dané období. Podílel se též na grantu Historie okupovaného pohraničí: jeho studie o Jesenicku tvoří základ, na nějž mohou další badatelé navazovat.

Sborník Národního památkového ústavu - územního odborného pracoviště v Olomouci. Olomouc 2005. 94 s.

Pozměněná podoba ročenky olomouckých památkářů přinesla dva příspěvky „jesenické“ památkářky Evy Pulkrtové. V prvním, spíše informačním, nastínila plán ochrany památkové zóny ve Zlatých Horách v počítačovém programu Urbist. Zásadnější povahy je popis stavebně historického průzkumu kostela sv. Kříže, sv. Heleny a sv. Barbory v Javorníku-vsi. Stavba asi z pol. 13. stol. si zachovala původní podobu, pro-

tože se ocitla na okraji města. Při průzkumu omítek byly nalezeny pod vrstvou štukových barokních nánosů středověké malby. V dalším příspěvku představil P. Lyko varhany v Travné z r. 1880 jako sondu do konstrukčních a uměleckých specifik rané produkce varhanářské firmy Gebrüder Rieger z Krnova. Sborník provázejí kvalitní černobílé ilustrační fotografie.

Vlastivědné listy

Matice slezská v Opavě zajistila vydání již 32. ročníku tohoto časopisu. Až v čísle 2006/2 najdeme příspěvky týkající se Jesenicka. V. Bakončík shrnul na s. 7-12 historii poutního místa Panna Marie Pomocná u Zlatý Hor od jeho počátků po zánik, resp. obnovu v r. 1995. Autor nevyšel jen ze známé literatury, ale opřel se o dosud nevyužitý archivní prameny po

r. 1718, uložené v Zemském archivu v Opavě. B. Tinzová popsala místy krkolomné naplňování podnikatelských záměrů tiskařů a nakladatelů v Jeseníku, z jejichž produkce vycházely nejen brožury, kalendáře, ale i deníky Volksbote a Mährisch-Schlesische Presse.

Vlastivědný věstník moravský

Ve 4. čísle 2006 nalezneme v rubrice Recenze a zprávy o literatuře rozsáhlé zpravodajství o pořádání Svatováclavských česko-polsko-německých setkání v Jeseníku a historických seminářích konaných

u této příležitosti. Autor Z. Fišer přibližuje čtenářům poslední dva sborníky ze seminářů věnovaných Jeseníku v literárním zobrazení a dějinám muzejnictví.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci

Sešit věnovaný společenským vědám č. 292/2006 obsahuje rozsáhlejší studii Ivana Hlavatého Řecká komunita na Zlatohorsku, která shrnuje první výsledky výzkumu řecké a slavomakedonské menšiny na severní Moravě a ve Slezsku. Autor přináší vedle

informací z literatury řadu vlastních postřehů, kupř. ze setkání s pamětníky či z místního hřbitova. Více než politické dějiny jej však zajímají zvyky, svátky, školní výuka, literární a kulturní využití. Studii by prospělo členění na podkapitoly.

Altvater

Jubilejní 125. ročník časopisu Moravsko-slezského sudetského horského spolku (MSSGV) se nesl ve znamení oslav jeho založení ve Frývaldově r. 1881. Proto zde nechybí reportáže z obou částí oslav v Kirchheimu u.T. i Jeseníku (viz též naše rubrika Kronika). V každém čísle pak nalezneme noticky z Jesenicka. 1. číslo obsahuje článek dr. S. Ulbrechta o zámku Jánský Vrch s odkazy na literaturu a webové stránky. V následujícím čísle vyšla práce H. Weisse M.A. k 500. výročí intronizace vratislavského biskupa Jana V. Turzo. Drobnější příspěvky upomínají na 30 let od smrti sochaře E. Kapse a dvě ná-

vštěvy ruského spisovatele N. V. Gogola na Gräfenberku. Ve 3. čísle najdeme nekrolog za historikem dr. Rudolfem Ohlbaumem a zajímavý článek o jeřábu (či jeřabinách) z Petříkova. Ve 4. čísle fotografie připomínají, jak vypadala starobylá zábava zv. Hahn-schlagen provozovaná na Bobrovníku. 5. číslo je převážně věnováno jubilejnímu putování německých turistů po Jeseníku spojenému s oslavami. Závěrečné číslo časopisu přináší zprávu o semináři VI. svatováclavského setkání v Jeseníku. Historickou rubriku vyplňuje 1. část studie o moravském zemském archivu Bertoldu Bretholzovi.

Heimatbrief der Lindewiesner

Šedesátý první ročník čtvrtletníku lipovských rodáků nese na obálce 294. čísla fotografii Dr. Karla Schrotha, posledního německého šéflékaře Schrothových lázní, ale v obsahu časopisu o něm není ani zmínka. Historický příspěvek se buhvíproč týká Branné. V následujícím čísle vzpomínka Erni Hauke na odsun předznamenává materiály ze srazu sudetoněmeckého landsmannschaftu. Farář Msgr. Adolf Schrenk, který již opustil svou farnost ve Weilersbachu, se rozloučil knihou Maria Hilf obsahující téměř 300 fotografií, dokumentujících historii i současnost tohoto poutního místa, 296. číslo přetiskuje

nekrolog za dr. Rudolfem Ohlbaumem. Zajímavé jsou vzpomínky Liesel Gröger na příchod Rudé armády do Lipové či na všední den školačky. Historický nádech mají příspěvky o Enhuberově hrobě na Gräfenberku a léčbě württemberského prince Wilhelma u Schrotha. Závěrečný sešit ročníku vyplňují informace o tradičním setkání Lipovských v Ingolstadtu a o odhalení pamětní desky vyhnancům ve Furtu i. W. Z osobností se připomíná jesenický děkan Friedrich Polzer (1905 - 1972). Úvahu o posledních věcech člověka doprovází fotografie lipovského hřbitova.

Dny Vincenze Priessnitze. Konferenční deník

Od čtvrtka 7. do neděle 12. prosince 2006 vyšla 4 čísla novin 2. ročníku Mezinárodní konference o lázeňství a cestovním ruchu. Měly za cíl okomentovat konferenční program, mj. fotografickou výstavu, křest knihy o V. Priessnitzovi, hudební vystoupení, promítání filmu rež. P. Linharta či střípky z konferenčního dění. Tuto mozaiku doplnily rozhovory

s účastníky konference a nezbytná reklama nejen jesenických lázní. Čtenářům se též představily mikroregiony Žulovsko, Zlatohorsko a svazek obcí Údolí Desné. Pro Společnost Vincenze Priessnitze, Priessnitzovy léčebné lázně, a.s. a Hotelovou školu V. Priessnitze noviny připravila fa Artory ze Šumperka.

Není-li uvedeno jinak, zpracoval K. Growka

Autoři tohoto čísla

Borbála Csoma vystudovala dějepis a bohemistiku na Katolické univerzitě Pétera Pázmánye v Maďarsku. Nyní zde absolvuje doktorantské studium na katedře kulturních a sociálních dějin. Specializuje se na dějiny lázeňství v 19. století, tématem její disertace je Život maďarských pacientů na Gräfenberku u Vincenze Priessnitze. Od roku 2005 pracuje v Maďarském kulturním středisku v Praze.

PhDr. Zdeněk Fišer, historik Moravského zemského muzea v Brně, specialista na české dějiny 19. století a osobnosti moravského kulturního života. Do Jesenicka přispěl: *Popis gräfenberských lázní a první medailon V. Priessnitze v českém tisku (2003/4)*.

PhDr. Petr Popelka, Ph.D., odborný asistent Ostravské univerzity se specializací na hospodářské a sociální dějiny českých zemí 18. - 20. století. Z novějších prací uvádíme: *Moravsko-slezská centrální dráha a vznik železniční sítě v západním Slezsku. Časopis Matice moravské 125, 2006, s. 111-133 a Vznik a vývoj Moravské pohraniční dráhy do jejího zestátnění v roce 1895. Střední Morava. Vlastivědná revue 23, 2006, s. 51-64. Do Jesenicka přispěl: Státní silniční politika na Jesenicku v 2. polovině 19. století (2005/6)*.

Mgr. Roman Musil, do roku 2006 vedoucí archivu Ministerstva zahraničních věcí v Praze, dnes tajemník čs. velvyslanectví ve Vietnamské socialistické republice. Do Jesenicka přispěl: *Katí a katovny na Jesenicku v 17. a 18. století (2001/2), Causa faráře z Nových Vilémovic (2003/4), Návštěva litevského prezidenta v lázních Dolní Lipová (2005/6)*.

Dr. Marcin Dziedzic, vyučující na Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. Angelusa Silesiusa ve Wałbrzychu. Je stálým spolupracovníkem sborníku Jesenicko. V roce 2006 mu vyšla kniha *Morawsko-Śląskie-Sudeckie Towarzystwo Górskie 1881-1945*.

Mgr. Bohumila Tinzová, ředitelka SOkA Jeseník.

Mgr. Květoslav Growka, pracovník SOkA Jeseník.

Mgr. Jana Hradilová, pracovnice SOkA Jeseník.

Mgr. Antonín Lyko, pracovník Vlastivědného muzea Jesenicka v Jeseníku.

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

Svazek 8.

Jeseník 2007

Redakční rada:

Ing. Petr Košacký (*vedoucí redaktor*), Mgr. Květoslav Growka (*výkonný redaktor*),
prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc., PhDr. Karel Müller, Mgr. Bohumila Tinzová, RNDr. Josef Večeřa

Nakladatel:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Vydávají:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

(Zámecké nám. 1, 79001 Jeseník, tel. 584 401 070, muzeum.jesenik.net, e-mail: muzeum@jesenik.net)

Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Jeseník

(Tovární 18, 79001 Jeseník, tel. 584 411 710, <http://www.archives.cz/jesenik>, e-mail: podatelna@je.archives.cz)

Grafická úprava:

Filip Raif - GRAFICKÉ STUDIO HLAVA, Zámecké nám. 2, 790 01 Jeseník

Tisk:

Agentura TRIFOX s.r.o., Langerova 33, 787 01 Šumperk

Náklad:

600 ks

ISBN 978-80-86388-48-9 (ZA v Opavě - SOkA Jeseník)

ISBN 978-80-903867-0-9 (VMJ v Jeseníku)

ISSN 1213-0192

VLASTIVĚDNÉ **MUZEUM** JESENICKA
JESENÍK

Místa expozic Vlastivědného muzea Jesenicka:

Vodní tvrz Jeseník (muzeum)

tel.: 584 401 070

e-mail: muzeum@jesenik.net

Jeseník - lázně č.p. 175
(rodný dům V. Priessnitze)

tel.: 584 411 633

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM JESENICKA
STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV V JESENÍKU
POŘADAJÍ
VE DNECH 27. - 28. ZÁŘÍ 2007

VII. SVATOVÁCLAVSKÉ SETKÁNÍ

HISTORICKÝ SEMINÁŘ

NA TÉMA

„Církevní život v dějinách Jesenicka“

PROGRAM:

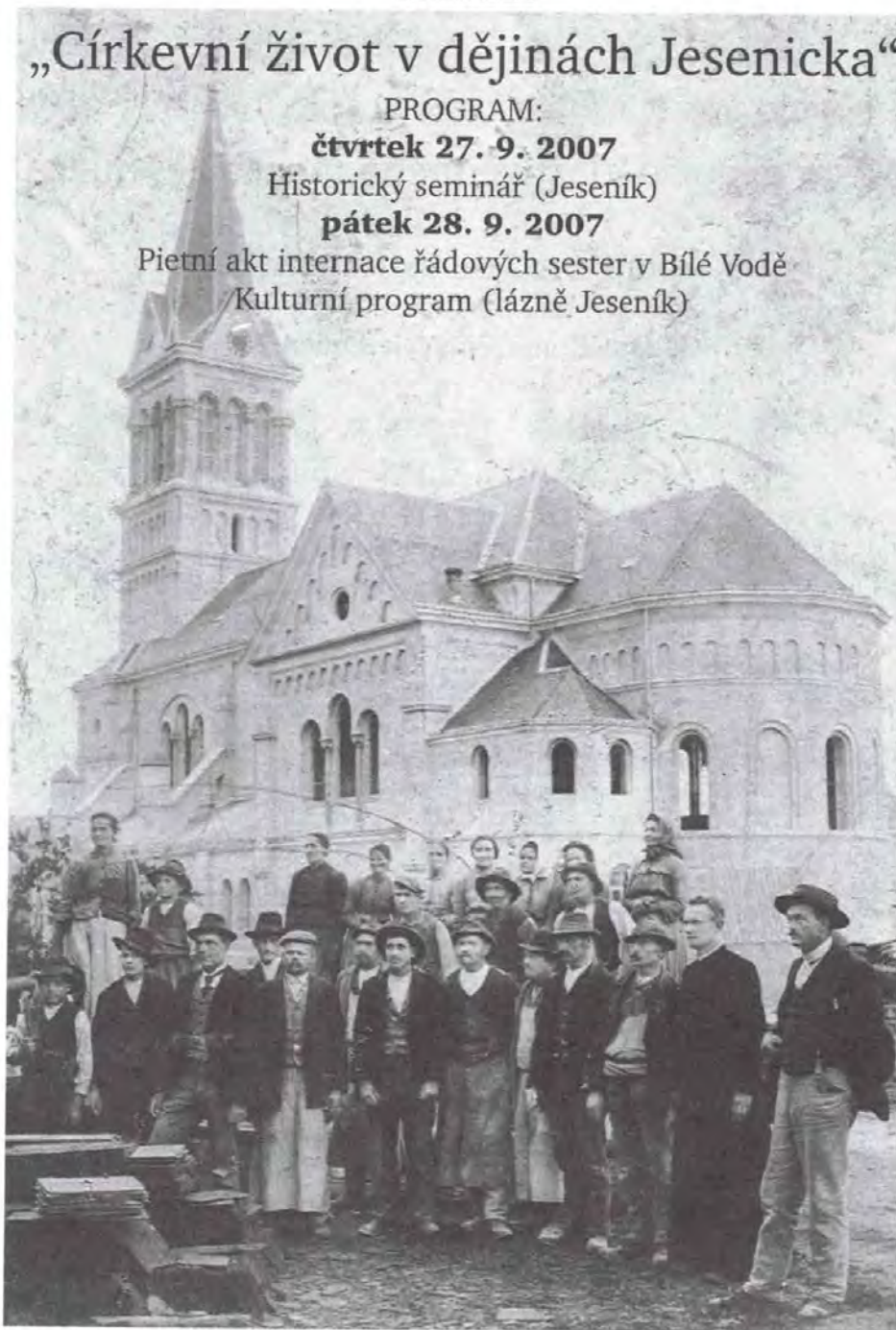
čtvrtek 27. 9. 2007

Historický seminář (Jeseník)

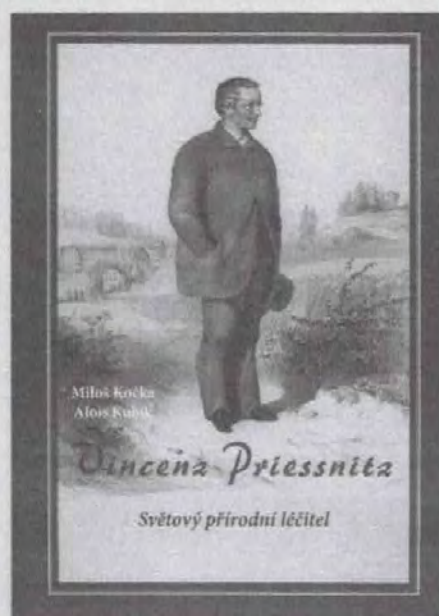
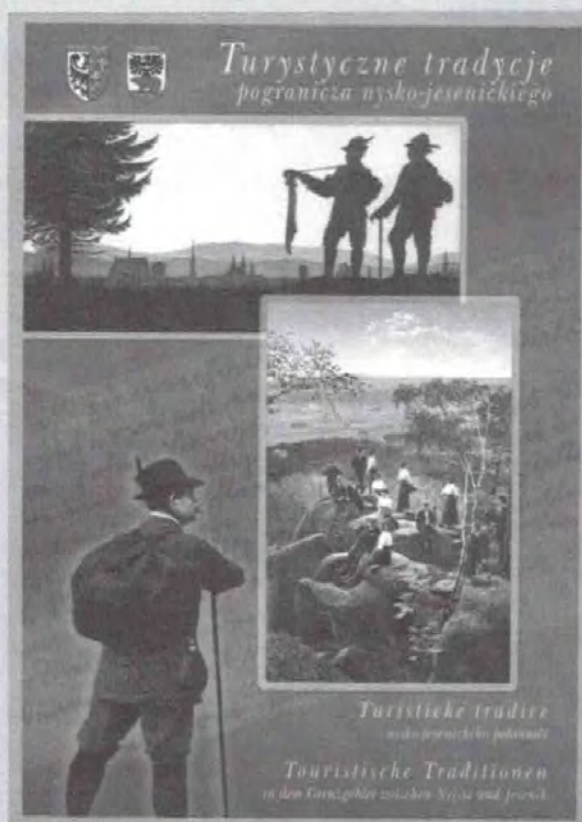
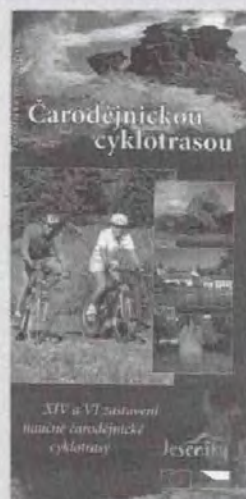
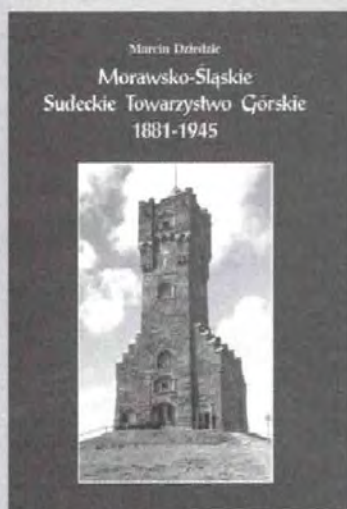
pátek 28. 9. 2007

Pietní akt internace řádových sester v Bílé Vodě

Kulturní program (lázně Jeseník)

VLASTIVĚDNÉ PUBLIKACE O JESENICKU

20

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

Tato publikace byla vydána s finanční podporou firem:

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM JESENICKA
JESENÍK

Státní
Okresní
Archiv
Jeseník